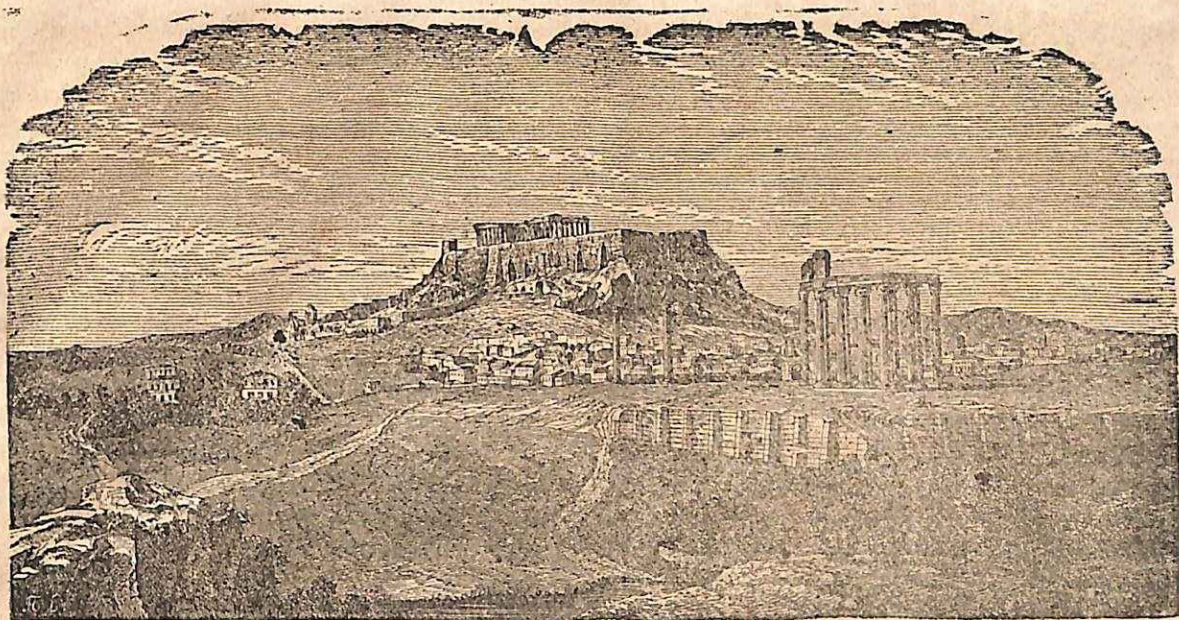

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1859.

ΤΟΜΟΣ Γ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 230.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β΄.

—οοο—

Γραφεῖσα ἐκ Πόρου πρὸς τινα ἐν Ἀθήναις
οἰκοῦντα φίλον.

(Ἰδε φυλλάδ.).

Φίλε!

Μέχρι πρό μικροῦ προσεδόκων μετὰ ζωῆς ἀ-
νυπομονησίας καὶ ἐν ταύτῃ βεβαιότητος τὴν πρό
μνην ἤδη ὑποσχεθεῖσαν πρὸς ἡμᾶς ἔλευσίν σου,
ἀλλὰ νῦν καθ' ἑκάστην ἐπὶ μᾶλλον αἱ ἐλπίδες μου
ματαιοῦνται. Τὰ προανακρούσματα τοῦ προσεχούς
πολιοῦ γέροντος ἤρχισαν ἤδη νὰ ἠχῶσιν εἰς τὰ
περικυκλῶντα ἡμᾶς ὑψηλὰ ὄρη· αἱ πρώται ἀστρα-
παὶ διέσχισαν ἤδη καὶ κατεφώτισαν τὸν συννεφώδη
καὶ σκοτεινὸν ὀρίζοντα· οἱ φθινοπωρινοὶ ὕετοί καὶ
οἱ χειμαῖροι κατέβησαν ἀπὸ τῶν ὀρέων εἰς τὰ πε-
διά, καὶ ὁ βορρᾶς μικρῶμενος καὶ συνταράσσων μα-
νιωδῶς τὰ ὕδα τῆς θαλάσσης νῶτα κατέστη ἤδη καὶ
εἰς αὐτοὺς τοὺς θαλασσοβίους ἀπαίσιος. Οὐδεμίαν
ἀρα μένει πλέον ἐλπίσιν νὰ καταλίπῃς τὸ ἱερὸν πτολίε-
θρον, χάριν τῆς μικρᾶς ἡμῶν νήσου, πρὸς ἣν μάλιστα
οἱ ἀβροδίατοι τῆς προνομιοῦχου πόλεως ἐκ συνηθείας
ἤδη πεπαλαιωμένης λοξὰ ρίπτουσι βλέμματα. Καὶ
ὅμως μία τις καὶ μόνη νυκτερινὴ θαλασσία πορεία
ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ μοναστήριον ἐντὸς ἀκατίου,

ἐν πλήρει σελήνῃ φωταγωγοῦσιν τὸν ἀπέραντον
πόντον καὶ τὰ ἐξοπίσω καταλειπόμενα ὄρη, ἃ ἡ-
ρέμα ὑπὸ τῆς νυκτερινῆς δροσερᾶς ψαύμενα αὔρας
διαχέουσι πανταχοῦ εἰς τὸν ἀνέφελον καὶ γαλη-
νιαῖον ὀρίζοντα τὴν γλυκυτάτην εὐωδίαν τῶν ἀει-
θαλῶν ἀνθέων τοῦ ἀπέναντι λεμονώοντος, ἐν τῇ σο-
βαρᾷ καὶ ἐπισήμῳ τῆς φύσεως σιγῇ, ἣν διακό-
πτει μόνον ἡ κόπῃ τοῦ ναύτου, καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς
καιρὸν τὰ ἠχηήματα τῆς φιλερήμου γλαυκῆς, αὕτη
λέγω καὶ μόνῃ ἡ θαλασσοπορεία ὑπερτερεῖ πολλῶν
τῶν μεγάλων πόλεων στερεωτύπων διασκεδάσεων,
ὅπου ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ δεσποτικῶς ἄρχει τὸ ἐντε-
χιν, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπλοῦ τὸ ἐπιτετηθευμένον καὶ τὸ
προσποιητὸν, καὶ ὅπου μὰ τὴν ἀλήθειαν ἐτι βαθύτε-
ρον αἰσθάνεται τις τὴν ἀλήθειαν τῶν ἱερειῶν τοῦ
Ποσιδίππου, ὅτι εὐτελὲς ὁ βίος καὶ φροντιῶν ἀνάτ-
μεστος.

Ποῦν τις βίον τοιοῦτον ποιεῖν, εἰν ἄγεσθ' μὲν
νέερα καὶ χαλεπὰ πρῆξας, ἐν δὲ ὁμοίᾳ
φροντίδι, ἐν δ' ἄγεσθ' καμῶντων ἄλλος, ἐν δὲ θαλάσσῃ
τάχος, ἐπὶ ἑνὶ τῷ δ' ἡν μὲν ἑκαστος τὸ ἴδιον.
ἢ δ' ἀπορῆς, ἀναρῶν ἑλπίς γὰρ οὐκ ἀμέριμος
ἔσθαι· αὐτὰρ ἡμεῖς, ἡμεῖς ἐρημότεροι.
Τίνα πέναι, πῶς αἰσθάνεται βίος, αἱ νεώτεροι
ἄφρονες, αἱ πολλοὶ οἱ ἑκατὶν ἀδελφεοί.

Ἰσως ὅμως ἐν ἅπασιν τοῦτοις τὸ ἀληθέστερόν ἐστι
τὸ τοῦ Τέλειτος.

Ἡ νεότης μοι φίλον, τὸ δὲ γῆρας
βαρύτερον αἰ νῆς.

Καὶ πέρυσι φίλτατε ἡλίαν ἐπαισθητὴ ἀπουσίαν σου, ἀχαλεπὴ γὰρ ἐν καιρῷ δεομένῳ φίλων ἢ τῶν μὴ φίλων αἰσθησις. ἡνάγκασέ με νὰ καταφύγω εἰς ὅτι ἐκ παλαιᾶς ἤδη καὶ πολυχρονίου ἔξεως εἰώθαμεν ἀμφοτέρωθεν ἵνα πράττωμεν μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων ὄντες. Τὸ παρελθὼν λοιπὸν ἔτος σοὶ περιέγραψα τροχὰδην τὸν τόπον, ὃν ἐπὶ διετίαν ἤδη ἐξελεξάμεν ὡς τὸ προσφιλέστατον κατοικητήριόν μου ἐν καιρῷ θεοῦ, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ σὺ αὐτὸς ἱστορικῶς μ' ἐδικαίωσας μετὰ πλείστα ἀλλὰ ἐκ τοῦ βάθους τοῦ ἀδυσωπήτου σπουδαστηρίου σου· εἴτα δὲ μετέβην ποικιλίας χάριν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ περιλημέ- νου τούτου τόπου, μεθ' ὧν συνδέομαι οὐ μόνον διὰ τῆς ἐμφύτου πρὸς αὐτοὺς συμπαιδείας μου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πολιτικῶν δεσμῶν τοῦ δημότου. Ἀ- πεπειράθην ἐνταῦθα εὐσχήμως νὰ ἐκχλείψω τὰς κατὰ τοῦ τόπου τούτου ἐκπάλαι σχηματισθείσας ἐκ πολιτικῶν αἰτιῶν καὶ ἐπικρατούσας εἰσέτι προλή- ψεις, ἀποδιδούς τὰς μὲν εἰς τὰς παρολόγους ἀξιώ- σεις τινῶν Ἀθηνῆθεν Συβαριτῶν, ἀξιούντων ἵνα ἔ- χωσι πανταχοῦ τὰ ἐλαστικά αὐτῶν ἀνακλιντήρια, τὰς μαλθακὰς στρωμνάς, τὰς πολυτελεῖς κεκοσμη- μένας αἰθούσας, τὴν πολυάριθμον ὑπηρεσίαν, καὶ ἄλλα εἰσέτι, μηδὲν πλέον συντελοῦντα εἰς τὴν ἀ- νάπαυσιν τοῦ σώματος, ἀλλ' εἰς τὴν ἐρεθισμὸν ἐκ- νευρισμένου τινὸς ἐκ τοῦ κόρου στομάχου· τὰς δὲ εἰς ἄλλας ἐπουσιωδεστέρους ἐπιαιτίας. Προῖόν δὲ προσέθηκα ὅτι ἂν τινα ὑπάρχωσιν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ μειονεκτήματα, ταῦτα πάντως ἀποδοτέα οὐχὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώ- πων, ἀλλ' εἰς τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις τοῦ τόπου, καὶ εἰς τὴν μὴ εἰσέτι ἐφάπλωσιν καὶ γενίκευσιν τῆς ἀ- ληθοῦς παιδείας, ἣτις οὐ μόνον, κατὰ φυσικὸν λό- γον ἐλλείπει ἐν Πόρῳ, ἀλλὰ τολμῶ εἰπεῖν καὶ πολ- λοῖς ἡμῶν αὐτῶν τῶν λογιωτέρων, καὶ μᾶλλον ἐπὶ γνώσει διακρινομένων. Παιδεῖαν δὲ ἀληθὴ λέγω τὴν διττὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλυσιν καὶ ἀνάπτυξιν, τὴν τοῦ νοῦ καὶ τὴν τῆς καρδίας. Ἡ μὲν κατορθοῦται διὰ τῶν γραμμάτων· καὶ αὕτη καὶ εὐχερῶς ἀποκτά- ται, καὶ καθ' αὐτὴν τῇ κοινωνίᾳ οὐ πολλὴν πα- ρέχει ὠφέλειαν. Ἡ δὲ πολλῶν κρείττων καὶ πολλῶ μᾶλλον δυσεπίτευκτος δεῖται καὶ χρόνου μακροῦ καὶ πόνου πολλοῦ, ὡς ἀρχομένη ἀπ' αὐτῆς τῆς γεν- νήσεως καὶ λήγουσα πρῶτον ἐν τῷ θανάτῳ, κύ- ριον σκοπὸν ἔχουσα τὰς πρακτικὰς ἀρετάς, εἰς ἃς πᾶσαι ἡμῶν αἱ ποικίλαι κλίσεις, καὶ αἱ ὁρ- μαί, καὶ αἱ διαθέσεις στρατεύονται, ἀπὸ τῆς νη- πιακῆς ἡμῶν ἡλικίας μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἐσχάτου γήρως· καὶ ὡς ἀληθῶς πάννυ φιλόσοφος ἔλεγεν ὁ Ζήνων, « οὐδενὸς ἡμᾶς οὕτω πένεσθαι, ὡς χρόνου. Βραχὺς γὰρ ὄντως ὁ βίος, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ μά- λον ἢ τὰς πᾶς ψυχῆς νόσους ἰάσασθαι δυναμένη. » Τὸ δὲ μέγα ἡμῶν δυστύχημα εἶναι ὅτι, ἐνθ' πάντες αἰσθανόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ κοινωνία ἡμῶν ἐν γένει κατὰ τὴν παιδείαν ταύτην νοσεῖ, ὅμως ἀ- συγγνώτως ὀλιγωροῦμεν εἰσέτι τοῦ μόνου μέσου τῆς θεραπείας αὐτῆς, ὅ ἐστιν ἀναμφισβητῶς ἡ γη- πίδειν μετὰ λόγου ἐνσαρκουμένη ἐξίς πρὸς

ἀσκησιν τοῦ καθήκοντος, περιποιουμένη ἡμῖν μό- ρον διὰ τῆς ἀδιαλείπτου καὶ πεφωτισμένης δι- δασκαλίας, κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην, τῆς πρακτικῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἠθικῆς ὡς τροφῆς ἐπι- ουσίου, ὑπὸ ἱερέων ἐναρέτων καὶ σοφῶν, ὀρθο- δόξων καὶ Ἑλλήνων. Διὰ τῆς πεφωτισμένης ταύτης διδασκαλίας τοῦ θεοῦ λόγου θέλει γεννηθῇ ἐν ἡμῖν ἡ πίστις, ἡ ζωσα πλῆσις, ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ πηγῆς ζωο- γόνου ἀπορρέουσι πᾶσαι αἱ σῴτεις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας πρακτικαὶ ἀρεταί. Ἐνταῦθα δὲ νοσεῖ κυ- ρίως ἡ κοινωνία ἡμῶν. Λεῖπει ἡμῖν ἡ πίστις, ἐνεκα δὲ ταύτης καὶ πᾶσα ἐσωτερικὴ ἠθικὴ πεποιθήσις, ἧς ἄνευ οὐδὲ τὸ ἄτομον οὐδ' ἡ κοινωνία προσφέρει ποτε οὐσίαν τινά· ἄνευ δὲ οὐσιῶν, καὶ αὐταπαρνή- σεων καὶ ἀγώνων, οὐδὲν ἀγαθὸν, οὐδέποτε, οὐδαμοῦ, οὐδὲ γίγνεται οὐδὲ ἀποκτάται.

Ἐνός μὲν δὲ τὸ ἔθνος τοιαύτης στερεῖται παιδείας, δι' ἧς πρῶτον θέλομεν δυνηθῇ ν' ἀντικαταστήσωμεν εἰς τὰς θελήσεις ἡμῶν καὶ τὰ πάθη, τὸ αἰσθημα τοῦ καθήκοντος ἐν παντὶ καὶ καὶ ἐν πᾶσι, μὴ προσδοκῶμεν ποτὲ παρ' ἡμῖν μέγα τι ἀληθῶς καὶ ὑγιεὲς καὶ γενναῖον.

Καὶ ταῦτα μὲν φίλτατε ἐκτὸς ὄντα ἐνταῦθα τοῦ προκειμένου σκοποῦ, ἀνεπαίσθητως πως ἐξ ἐσωτερι- κῆς ὠθήσεως τῇ διανοίᾳ ὑπέλκουσα ἡ χεὶρ ἐσημείωσε, ἐκ παραδόξου τινὸς ἠθικοῦ φαινομένου λαβοῦσα τὴν ἀφορμὴν. Πάντες δηλονότι ὑμεῖς ἐν Ἀθήναις, καὶ σὺ ἀρίστε φίλων ἐν πρώτοις, τὰς ὀλίγας ἐκεῖνας ἐν τῇ πρώτῃ μου ἐπιστολῇ παρατηρήσεις περὶ Πόρου καὶ Πορίου, ἐξελάβετε ὡς ἀπορροίας ὑπερβαλοῦσης ἀγάπης καὶ συμπαιδείας. Ἐν τούτῳ δὲ, τὸ παραδο- ξόν, αὐτοὶ ἐκεῖνοι ὑπὲρ ὧν αἱ σημειώσεις ἐκείναι ἐγράφησαν, ἐθεώρησαν αὐτοὺς δι' αὐτῶν ἀνελπίστως προσβαλλομένους. Τοὺς ἐπαίνους δηλαδὴ ἐθεώρη- σαν ὕβρεις, τὰς δὲ νοουθεσίας ὡς λοιδορίας! Χάριν ὅμως τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τιμὴν τῶν συνδημοτῶν μου, ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσω, ὅτι αἱ τοιαῦ- ται ὅλως ἐναντία καὶ εἰς τὸ γράμμα καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστολῆς μου κρίσεις, αἵτινες εἰ ἦσαν ἐιλικρινῆ φίλον τοῦ τόπου, παρ' ὀλιγίστων μόνον ἐγένοντο· τὸ μόνον δ' ἐνταῦθα λυπηρὸν φαινόμενον εἶναι, ὅτι ἐν τοῖς ὀλιγίστοις τούτοις συγκατεριθ- μέτο καὶ εἰς ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ πάννυ μοι μά- λιστα πρότερον περιλημμένων φίλων· πλὴν τοῦτο οὐ- δὲν ἄλλο ἀποδεικνύει, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ τῶν ἀνθρώπων αἰσθηματα, εἰς τὰ ἄδυστα τῆς ψυχῆς αὐτῶν εἰσι κεκοιμημένα, καὶ ὅτι κατὰ δυστυχίαν οἱ λογιώτεροι δὲν εἴμεθα πάντοτε καὶ οἱ εὐθύτεροι τὴν καρδίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων πάλιν περὶ Πόρου ἐπιχειρῶ νὰ σοὶ γράψω φίλτατε, διότι τῆς ἀγάπης μου πρὸς τὸν τόπον τοῦτον μὴ χαλωμένης ποσὸς ὑπὸ τῆς συγγνωστῆς ἀγνοίας ὀλίγων τινῶν, ὁμοιο- παθὲς ἐγενόμην ἐνταῦθα τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ Ἀράτῳ, « οὐδὲ οὐδὲ τρεῖς ἀλλὰ πολλάκις ἐπιχειρήσαντι τῷ Πειραιεῖ, καὶ πρὸς τὰς διαμαρτίας οὐκ ἀποκαμόντι, ἀλλὰ τῷ παραμικρὸν αἰεὶ καὶ σὺνεγγυς ἀποσφάλλεσθαι τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸ θαρρῆν ἀνακαλουμένῳ. » Ἀλλὰ

νῦν οὐδὲως προτίθεμαι νὰ περιγράψω τὴν φύσιν τοῦ τόπου, νὰ εἰς αἰεὶ περέχουσιν θέλητρα τῷ θεωμένῳ αὐτῇ, οὐδὲ τὰς σχέσεις καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων, πολλὰς ἀναντιρρήτως κεκτημένων ἐν οὐ- σία τὰς φυσικὰς δεξιότητας, διότι περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἄλλος εἴρηται ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ. Ἐν- ταῦθα δὲ κυρίως προτίθεμαι ἵνα συμπληρώσω τὰς ὀλίγας τοῦ παρελθόντος ἔτους περὶ τοῦ ἐν Πόρῳ ναυστάθμου εἰδήσεις, ὅς ἐστι βεβαίως ἡ μόνη ἐλπίς τοῦ ναυτικοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος.

Φίλος τις ποτὲ ἐμβριθὲς καὶ πολύπειρος γέρων, συνεβούλευέ με μετ' αὐτοῦ συνδιαλεγόμενον περὶ τῶν ἡμετέρων ἑλληνικῶν, ἵνα ᾧ πάννυ φειδωλὸς εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα παρ' ἡμῖν, λέγων μοι ὅτι πάντοτε σχεδὸν τὴν ἐσπέραν μετενόησε διὰ τὸν ἐπαι- νον, ὃν τυχὸν ἀπένευμέ τι τὴν πρώτῃαν. Τοῦτο δὲ ἐν γένει μὲν ἴσως ἐστὶν ἀληθές, ἀπορρέον ἐκ τοῦ μνη- σθένους ἤδη ἠθικοῦ νοσήματος πάντων ἡμῶν· πᾶ- σχει ὅμως εὐτυχῶς καὶ πολλὰς ἐξαίρεσεις, ὧν μία ἐστὶν ἀναμφιλέκτως καὶ ἡ παρούσα, καθ' ἣν μετὰ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἐπισκεφθεὶς αὐθις τὸν ναυστάθμον, βεβαίως δὲν μετενόησε, δι' ὅσα πέρυσιν εἶπον περὶ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ Γ. Τομπάζην, οὗ ὁ ζήλος περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βασιλικοῦ τούτου ναυστάθμου, τὸ δραστήριον περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν αὐτῷ ποικίλων ἐργασιῶν, τὸ ἀκριβές ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ τὸ ἐπί- μόνον καὶ ἀνένδοτον ἐν τῇ ἐπιδιώξει παντὸς τοῦ συντείνοντος εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἡμετέρου ναυτι- κοῦ, διατηροῦνται εἰσέτι ἀκέραια καὶ ἀκμαῖα. Πέ- ρυσιν ὁ ἐν Καλαυρίᾳ ναυστάθμος εἶχεν ὅσιν νεογνοῦ τινος βρέφους, ἐφέτος ἤδη ἀνεπτύχθη εἰς νεανίαν, καὶ τὸ ἐπὶ ἔτος, οὐρίου πνέοντος τοῦ ἀνέμου, ἴσως τείνει καὶ εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐρρωμενεστέρους τινὸς ἡ- λικίας. Πολλάκις ὅμως, φίλτατε, ἐπὶ τοῦ τάφου ἱστάμενος τοῦ φιλέλληλος Ἀστυγγος, ἀφ' οὗ ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς κατοπτεῖται τις τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐν τῷ ναυστάθμῳ ἐργασιῶν, ἐν τῇ ἀκρᾷ χαρᾷ κατέ- λαβέ με ἀνεπαίσθητως καὶ βαθεῖα τις θλίψις, δια- λογιζόμενον μὴ τίς ποτε βάσκανος ὀφθαλμὸς μαράνη αἴφνης τὴν ἐπικρατοῦσαν ταύτην ἀσυνήτη κίνησιν καὶ ζώην. Ἐνταῦθα μὲν βλέπει τις πλῆθος τεχνιτῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν κατασκευὴν θυμαστοῦ τι- νος νεωλεκίου, πρὸς ἀνολήν καὶ ἐπισκευὴν τῶν πλοίων· περαιτέρω δὲ αἴφνης καὶ ἄκουσα στρέφεται ἡ προσοχὴ ἐκ τοῦ κρότου τῶν ὑπονόμων πρὸς ἱσο- πέδωσιν τοῦ βραχέως ἐδάφους· ὅπισθεν ἀκούει τις τὸν ἐναρμόνιον ἄκμονα τῶν σιδηρουργῶν κατερ- γαζομένων τὸν σίδηρον· δεξιὰ βλέπει τις πλῆθος τεκτόνων κατασκευαζόντων στερεὰ καὶ κομψὰ στα- γάσματα πρὸς ἐναπόθεσιν τῆς ξυλείας· ἐτι δὲ προ- σωτέρω ἔλος τι δυσῶδες πρότερον καὶ νοσηρὸν πα- ρακείμενον τῷ ναυστάθμῳ, μετασχηματίζεται εἰς λιμένα βαθύν, ἐξαγομένης τῆς ἰλῦος αὐτοῦ· καὶ παρὰ τὴν προκυμαίναν τέλος πλῆθος ἄλλο ἐργατῶν καὶ τεκτόνων καταβάλλουσιν ἤδη ἐπὶ τῆς ἐσχάρας τὴν τρόπιν τῆς πρώτης ἐκ τῶν τριῶν βυθοκόρων, αἵτινες μέλλουσι νὰ καθαρίσωσι τοὺς γομφίους λιμένας. Ἐνώπιον δὲ τοῦ ναυστάθμου καθ' ἑκάστην

εὐρύνεται ἡ νέα Ἀνάφη, νησίδιον αὐτοσχέδιον ἀνα- φανὲν ἀπὸ τῶν κυμάτων διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως τῶν συντριβομένων βράχων, δι' οὗ ἀμφίστομος τις σχηματίζεται ἐσωτερικὸς λιμὴν, ἐν ᾧ ἐν ἀκρᾷ ἀ- σφαλείᾳ δύνανται νὰ σαλεύωσι πολυάριθμα δευτε- ρεύοντα πλοῖα. Ταῦτα εἰσι τὰ νῦν μετὰ πάσης ἀ- κριβεῖας ἐν τῷ ναυστάθμῳ τελούμενα ἔργα. Ἀλλ' ὅποσα φεῦ λείπονται ἐτι σπουδαιότατα καὶ ἀναγ- καίότατα μεγάλης δαπάνης καὶ πολλῶν δεκαετηρί- δων ἔργα! Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οὐδεὶς ἐχέσθων δύναται ν' ἀπαίτησιν ἵνα ταῦτα ἐν τῷ παρόντι ἐκτελεσθῶσι. Ἐνὸς ὅμως ἐγκαθιδρύματος καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίου καὶ δυνατοῦ, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ὕλικῃ ἡμῶν κατα- στάσει, ἡ ἑλλειψὶς καθίσταται ἤδη λίαν ἐπαισθητὴ ἐν τῷ ναυστάθμῳ ἡμῶν· λέγω δὲ τὴν ἑλλειψιν τῆς πο- λεμικῆς ναυτικῆς σχολῆς, ἣτις νέον ἄλλο εἰς τὸ εἶ-δος αὐτῆς παρὰ τὸ Πανεπιστήμιον αποτελοῦσα κέντρον τῆς πανελληνίου ναυτικῆς παιδείσεως, ἐ- σται καὶ ἡ βᾶσις τοῦ μέλλοντος ἡμῶν ἰδία ναυ- τικοῦ μεγαλείου· διότι ἐν αὐτῇ οὐ μόνον καὶ ἀρ- χοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ναῦται δηλονότι καὶ δό- κιμοι καὶ ἀξιωματικοί, θέλουσι διδάσκεισθαι τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν συνάμα τῆς ναυτικῆς ἐπι- στήμης, καὶ πάσας τὰς πολεμικὰς ναυτικὰς ἀσκή- σεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχεῖν καλῶς καὶ τὸ ἀρχε- σθαι, ὅ ἐστιν ἡ πρώτη καὶ μεγίστη τῶν στρατιωτι- κῶν ἀρετῶν. Καὶ ἀληθῶς οἱ ναῦται ἡμῶν ὅποιοι εἰσι σήμερον, ἀτομικῶς λαμβανόμενοι, εἰσὶν ἀναντιρρή- τως οἱ ἀρίστοι ναῦται τῆς ὑψηλοῦ, διότι καὶ καρ- τερικοὶ εἰσι καὶ παράτολμοι, καὶ λίαν εὐκίνητοι καὶ ἀνδρείοι· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὀλιγαρχεῖς καὶ πειθῆνιοι καὶ εὐάγωγοι καὶ νηφάλιοι, καὶ πάσας ἐν γένει ἐκ φύσεως κέκτηνται τὰς ἀτομικὰς ἀρετάς τοῦ τετελειωμένου ναυτοῦ, ἀλλ' ὡς τι σύνολον λαμβανό- μενοι, ὡς τι σῶμα στρατιωτικὸν θεωρούμενοι, προω- ρισμένοι εἰς μάχην, εἰς νίκην καὶ εἰς κατακτήσιν, καὶ εἰς τὴν τῶν κατακτηθέντων ἀκριβὴ φυλακὴν καὶ συντήρησιν, δυστυχῶς εἰσὶν ἐτι ἄχρηστοι καὶ ἀνε- παρκεῖς, διότι ταῦτα δὲν εἶναι πλέον ἔργα ἀτομικῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ παιδείας καὶ ἐπιστήμης, ὧν οὐδέποτε συστηματικῶς οἱ δυστυχεῖς ἡμῶν ναῦται ἐγχεύσαντο. Εἰσέτι διατηρῶ ζωηρότατα ἐν τῇ μνήμῃ σκηνὴν τινα ναυτικὴν, ἣτις παρεστὴ ἐνώπιόν μου ἐν τῷ ναυστάθ- μῳ. Πρῶτῃν τινὰ δηλονότι αἰθρίου ὄντος πρὸ μικροῦ καὶ ἀνεφέλου τοῦ οὐρανοῦ, αἴφνης ἡμέρῃ λαίλαψ δεινὴ μετὰ ἀνέμου σφοδροτάτου καὶ βροχῆς βαγ- δαιστάτης. Αἱ λέμβοι καὶ αἱ ἄγκαι τοῦ ναυστάθ-μου, ὁρμιζόμεναι ἡ μία παρὰ τὴν ἄλλην, ἤρχισαν νὰ συνταράσσωνται καὶ συγκρούωνται κατ' ἀλλήλων, ἀπειλοῦσαι τὴν τελείαν αὐτῶν συντριβὴν. Ἐν ἀκα- ρεῖ δὲ τότε αὐθόρμητοι παῖδες Πορίου, ἐργαζό- μενοι ἐν τῷ ἔλει καὶ ἐξαγοντες τὴν ἰλύν αὐτοῦ, ὡς ἐκ συνθήματος ἅπαντες ἀφέντες τὰ πύρα καὶ ῥί- φαντες τὰς δικέλλας, ἐβρίθθησαν εἰς τὰ κύματα, καὶ νηχόμενοι ὡς εἶχον ἐνδεδυμένοι ἐφθασαν εἰς τὰς λέμβους, ἐπέβησαν ἐπ' αὐτῶν, ἠρῶσαν αὐτάς, καὶ ὡς ἀρίστοι ἐκ φυσικοῦ ἐνστίγματος ναυτικοί, ἠσφάλισαν αὐτάς εἰς θέσεις καταληλοτάτας. Ταῦτα

δὲ πάντα γινόμενα ὡς εἴρηται αὐθορμήτως καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐφαίνοντο λέγοντα τοῖς πᾶσι γε-
γονῆναι τῇ φωνῇ· ἰδοὺ τὰ ἔργα ἡμῶν ἰδοὺ ὁ προο-
ρισμός! ἔχομεν λοιπὸν ἀναντιρρήτως ναύτας καὶ
ναύτας ἀρίστους ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεδομένους,
οὐχὶ ὅμως καὶ ναυτικὸν στρατόν· διότι λείπει αὐ-
τοῖς ἡ ἐκ παίδων ναυτικὴ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευ-
σις, ἥτις εἶναι ἡ βάσις, ἐφ' ἧς βαθμὴδὸν οἰκοδο-
μοῦσαι μεθοδικῶς καὶ ἐπισταμένως αἱ μεταγενέστε-
ραι γενεαί, δύνανται νὰ ἐγείρουν εἰς τὸν μέλλοντα
χρόνον ἐξυμνῶν καὶ πάριον τὸ ναυτικὸν ἡμῶν οἰ-
κοδόμημα. Λέγω δὲ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον, διότι
ὡς ἅπαντες οἱ εἰδήμονες κοινῇ γνώμῃ ὁμολογοῦσι,
καὶ ἡ πείρα πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν
αἰώνων ἀπέδειξε, στρατὸς ναυτικὸς κατὰ τὴν ἀλη-
θῆ αὐτοῦ σημασίαν δὲν αὐτοσχεδιάζεται, ἀλλὰ δεῖ-
ται καὶ χρόνου μακροῦ, καὶ παρασκευῆς λαμπρᾶς,
καὶ θελήσεως ἀμετατρέπτου, καὶ ὑπομονῆς ἀκατα-
βλήτου. Δὲν ζητοῦμεν νῦν λοιπὸν ἐπαναλαμβάνομεν
στόλους πολυκρότους, καὶ σκευοθήκας ἀπεράντους,
καὶ μυριάδας ναυτῶν, διότι ταῦτα πάντα εἶναι ἀ-
δύνατα, ἀλλ' ἀπλῶς εὐχόμεθα, θεόμεθα, ἐκτελούμεν,
θεοὺς τε καὶ δαίμονας ἐν τελευτῇ τῇ ἀληθῇ θεμέλια,
ἐφ' ὧν στηρίζομενα θέλουν ἐγερθῆ βαθμὴδὸν ταῦτα
πάντα ὡς δεῖ ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ. Ἐν τούτῳ δὲ
ὁμολογητέον, ὅτι τὰ πρῶτα τοῦλάχιστον εὐτυχῆ βή-
ματα πρὸς τὴν μέλλουσαν τοῦ πολεμικοῦ ἡμῶν ναυ-
τικοῦ ἀνάπτυξιν καὶ κατάρτισιν ἤδη ἐγένοντο ἐν τῷ
ναυστάθμῳ. Τοιαῦτα δὲ θεωρῶ ἐκ τῶν ἐνόντων,
πρῶτον μὲν τὴν τελείαν περιστολὴν πάσης καταχρή-
σεως, τὴν τάξιν καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὴν σκοπι-
μότητα ἐν ταῦτ' εἰς πάσας τὰς ἐπιχειρουμένης ἐρ-
γασίας, τὴν πρόνοιαν τοῦ μέλλοντος, καὶ τοῦ ἄρ-
χοντος τὸ παράδειγμα πρὸς τοὺς ἀρχομένους τοῦ σέ-
βεσθαι ὑπὲρ πάντα τὸν νόμον, καὶ θεωρεῖν τοῦ ἰδιω-
τικοῦ προτιμώτερον καὶ ἀνώτερον τὸ συμφέρον
τῆς πολιτείας. Εἶθε δὲ ἐπ' ἀγαθῇ τῆς πατρίδος ὡς
ἡμέραι προάγεται καὶ εὐδοῦται ὁ ἐν Καλαυρίᾳ
ναυστάθμος, καὶ εἴθε πάντοτε ἡ προῖσταμένη ναυ-
τικὴ ἀρχὴ ἐμπνέεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐθνικοῦ πνεύ-
ματος, προστατεύουσα καὶ στηρίζουσα τὰ ἔργα τοῦ
διευθυντοῦ αὐτοῦ· πρὸ πάντων δὲ μάλιστα ἐπὶ τοῦ
παρόντος φιλοτίμου τῶν ναυτικῶν ὑπουργοῦ, συνυ-
πογράφαντος μετὰ τριῶν ἐτέρων λογίων ἀξιωμα-
τικῶν τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ, φυλλάδιόν τι ἐκδο-
θὲν περὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1843, ἐν ᾧ αἱ ὑγιέ-
σταται εὐρηγνται περὶ ναυστάθμου ἰδίως ἀρχαί.

Πιστὴν γινώσκων ἀλήθειαν ἐστὶν αὕτη, ὅτι οὐδ' ἐ-
θνὸς τι μακρὰν αἰκοῦν τῆς θαλάσσης ἀπεδείχθη ποτὲ
ἐνδοξόν καὶ ἱστορικόν, οὐδὲ θαλάσσιον τι ἔθνος ἐ-
γένετο μέγα καὶ φοβερόν τοῖς πολεμοῖς αὐτοῦ, κα-
ταφρονῆσαν τῆς θαλάσσης αὐτοῦ δυνάμεως. Ἀλλ'
ἴτως εἴπωσιν ἐν ταῦτα τινες, πρὸς τί ὁ τοσοῦτος
θόρυβος καὶ αἱ κραυγαὶ περὶ ναυτικοῦ, μὴ δὲν ἔχο-
μεν τὸ ἐμπορικὸν ἡμῶν ναυτικὸν φέρον ἡμῖν καὶ
ἐκάστην καὶ χρήματα καὶ προϊόντα παντοῖα; Τοῦτο
μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία προάγει καὶ
ἐκάστην τὴν ὕλικήν ἡμῶν ὑπαρξίν, καὶ ἐστὶν οὐ-

σιωδέστατον καὶ ἀπαρξίτητον στοιχεῖον τῆς ὕλι-
κῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως καὶ εὐδαιμονίας· ἀλλὰ ποῦ
καὶ ποτὲ ὑπῆρξε ποτὲ τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν μόνι-
μον καὶ ἀσφαλές ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως καὶ τῆς
προστασίας τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ; Παραλεί-
ποντες δὲ τὰ μυρία παραδείγματα τῶν ἀρχαιο-
τέρων χρόνων, ἐπὶ τῶν προτελευταίων ἡμῶν ἡμε-
ρῶν ποῦ ἐράνησαν, καὶ τί δὲν ἐπαθον τὰ ἐμπορικὰ
τῆς μεγάλης Ῥωσσίας πλοῖα καὶ ἄπασαν τὴν ἀ-
πέραντον αὐτῆς ἐκτασιν ἐπὶ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέ-
μου; Εἰς τίνες δὲ ἀπωτάτους μυχοὺς δὲν ἐκρύβη-
σαν προχθὲς ἐπὶ τὰ ἐμπορικὰ ἀτμοκίνητα τῆς ἐ-
ταιρίας τοῦ Λάυδ, κατὰ τὸν τελευταῖον Γαλλοαυ-
στριακὸν πόλεμον; Οἷον δὲ ὕδριν ὑπέστα καὶ τὸ
ἡμέτερον ναυτικὸν πρὸ δεκαετίας ἐν πλήρει εἰρήνῃ
καὶ συμμαχίᾳ αἰχμαλωτιζόμενον ὑπὸ τὰς ὀφεις τῆς
Εὐρώπης ἀπάσης! Ἐνὶ δὲ λόγῳ τὸ ἐμπορικὸν ναυ-
τικὸν ἄνευ τοῦ πολεμικοῦ δὲν εἶναι ἄλλο, ἢ ποίμνη
πλήρης παχυτάτων προβάτων καὶ ἐριφίων, ἄνευ
φυλάκων κυνῶν, ἐν ᾗ ἀφροντίστως εὐρίσκουσιν οἱ
πειναλέοι λύκοι παρεσκευασμένον τὸ δεῖπνον αὐτῶν
κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ὀρέξεως. Ἀλλὰ τίνα τρόπον,
ἐνίστανται ἄλλοι, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε
κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἔχομεν πολεμικὸν ναυτι-
κόν, ἡ ἐμπορικὴ ἡμῶν ναυτιλία ἦνθαι καὶ ἡκμαζε,
διότι τότε, πρῶτον μὲν ἡ ναυτιλία ἡμῶν ἴστατο ὑπὸ
τὴν προστασίαν καὶ περ βεβαίως προστασίαν λε-
όντειον, φοβεράς τινος ἄλλοτε καὶ αὐτῇ τῇ Εὐ-
ρώπῃ δυνάμεως· καὶ δεῦτερον ὅπερ καὶ κύριον, τὸ
τότε ἡμῶν ἐμπορικὸν ναυτικὸν ἦν σχεδὸν κατὰ
πάντα ἐν ταῦτ' καὶ πολεμικόν, καὶ τοσοῦτο μάλι-
στα καλῶς παρεσκευασμένον ἐκ πολλοῦ χρόνου εἰς
πόλεμον, ὥστε καὶ μετὰ τῶν τότε θαλασσοκρατῶν
τῆς Μεσογείου Ἀλγερίνων καὶ Τριπολιτῶν συμπλα-
κόμενον, πολλὰ κίς ἡρίστευε καὶ ἐνίκη. Μετ' οὐ πο-
λὺ δὲ αὐτὰ ταῦτα τὰ καλούμενα ἐμπορικὰ πλοῖα
μετασχόντα ἐνδοξῶς τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πο-
λέμου, ἐναργῶς ἀπέδειξαν αὐτοῖς τοῖς δεσπόταις ἡ-
μῶν, οἷα ἦν αὐτῶν ἡ ἀλκὴ καὶ ἡ δύναμις. Πλὴν ὅσα
καὶ ἂν καταρτίσωμεν τελείαν καὶ ἐμπειροπόλεμον
τὴν ναυτικὴν ἡμῶν δυνάμιν, δυνάμεθα ποτὲ νὰ
παλίσωμεν πρὸς τὰς ναυτικὰς μεγάλας δυνάμεις;
Τοῦτο φρονῶ οὐδεὶς ἡμῶν ἐφ' ἐκείνην πώποτε, οὐ-
τως ἐχούσης τῆς εὐρωπαϊκῆς καλουμένης ἰσορροπίας·
ἐν τούτῳ δὲ, πρῶτον μὲν δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κό-
σμῳ μόναι αἱ μεγάλαι καὶ εὐεργέτιδες ναυτι-
καὶ δυνάμεις· εἰσὶ καὶ ἄλλαι δευτερεύουσαι καὶ ἐντὸς
καὶ πέραν τῶν Ἑρακλείων στηλῶν, μεθ' ὧν ἐνδέχεται
ποτὲ νὰ ἔλθωμεν εἰς τινὰ σύγκρουσιν, καὶ ἐπιτυχῶς
ἐν θαλάσῃ ν' ἀγωνισθώμεν· δεῦτερον δὲ ἡ ἀξιόμα-
χος ναυτικὴ δύναμις δὲν σώζει μόνον ἐν τῷ πολέμῳ,
ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ τὰ μάλιστα ὠφελεῖ, πολυειδῶς
καὶ πολυτρόπως ἐν αὐτοῖς τοῖς λιμέσι τῶν φίλων δυ-
νάμεων προστατεύουσα τὸ ἐμπόριον καὶ τοὺς ἐμπο-
ρευομένους, ποικίλας παρέχουσα καὶ παντοειδῆς
ὠφελείας τῇ ναυτιλίᾳ· γιγνομένη δὲ ὁ τύπος καὶ
τὸ παράδειγμα τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ διατυπου-
μένου κατ' εἰκόνα αὐτῆς, δύναται ἐν ὧρα κρισίμῳ

εὐχερῶς νὰ συμπληρωθῇ καὶ καταρτισθῇ ἐξ αὐτοῦ.
Ἀλλὰ μὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ὁ σπουδαῖος ὄργα-
νισμός καὶ ἡ τελεία κατάρτισις ἑτερόν τι μέγα
πλεονέκτημα παρέχει τῷ ἔθνει, τὴν τῶν ἄλλων ναυ-
τικῶν ἐθνῶν δηλονότι ἐκτίμησιν καὶ προσπάθειαν
ἐπὶ φιλίᾳ καὶ συμμαχίᾳ. ἔχομεν δὲ τοῦτο πάντοτε
ὑπ' ὅψιν ἡμῶν, ὅτι ὡς ἀνθρωπὸν τινὰ σμικρὸν καὶ
οὐτιδανὸν οὐδεὶς σπεύδει ν' ἀποκτήσῃ φίλον, ἢ συμ-
βουλον ἢ συμβοηθὸν, οὐτῶ καὶ ἔθνους τινὸς μηδε-
μίαν δυνάμιν κεκτημένου, καὶ οὐδὲν ἐτέρῳ τινὶ συμ-
φέρον παρέχοντος, οὐδεὶς ἐπιζητεῖ τὴν φιλίαν, οὐδεὶς
φροντίζει περὶ αὐτοῦ. « Συμμαχεῖν καὶ προσέχειν
τὸν νοῦν τοῦτοισι ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὓς ἂν ὀρώσι
παρεσκευασμένους καὶ πράττειν ἐθέλοντας α' χρὴ. »
Ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαιοτάτῃ πάντοτε καὶ πανταχοῦ
τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν συμβαδίζει ἀπαρεγκλίτως
μετὰ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ· ὅπου ὑπάρχει τοῦ-
το, ἐκεῖ καὶ ἐμπόριον, καὶ πλοῦτος, καὶ δόξα ἐ-
θνική, καὶ δύναμις ὕλική. Ὅπου δὲ σπουδαίαν καὶ
ἀπαρξίτητον περὶ τὴν ἐθνικὴν εὐκλειαν ἐθεώρουν οἱ
ἡμέτεροι πρόγονοι τὴν θαλασσίαν δυνάμιν, οὐδεὶς
ἄλλος ἐκφράζει λαμπρότερον καὶ χαριέστερον, ἢ ὁ
οὐράνιος Σοφοκλῆς, ὃς παρὰ τῇ γλαυκῇ ἐλαίᾳ, τῷ
δῶρῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑμνεῖ ὡς τὸ μέγιστον καύχημα
τῶν Ἀθηνῶν τὸ δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἄλλον δ' αἶνον ἔχον μακροπόλις τῆδε κρῆτιστον.

δῶρον τοῦ μεγάλου δαίμονος, εἰ-
πεῖν, γλῶσσ' αὐχμηρὰ μέγιστον,
εὐπίπτον, εὐπωλον, εὐθάλασσον.

Ἡ παῖ Κρόνου, σὺ γάρ νιν εἰς
τόδ' εἶσας αὐχμηρ', Ἀναξ Ποσειδῶν,
ἵπποισιν τὸν ἀεστῆρα χαλινὸν,
πρώταισι ταῖς δὲ κτίσας ἀγρ' αἰς.
ἀ δ' εὐήρετμος ἐκπαγλ' ἄλκις
χερσὶ παραπτομένα πλῆτα
θρῶσκει, τῶν ἐκατομπίδων
Νηρηίδων ἀκόλουδός.

Ἄνευ τῆς θαλασσίας δυνάμεως οἱ Ἕλληνες οὐδὲ
κἂν νὰ φαντασθῶσι ποτὲ ἠδύναντο τὴν ἀποστολὴν
τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ἀποικιῶν εἰς τὰ ἀπώτατα
τῆς τότε οἰκουμένης γῆς παράλια μέρη, δι' ὧν παν-
ταχοῦ διαδόντες τὸν ἑλληνισμόν, καὶ τὴν δυνάμιν
αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα κῆρυξαν καὶ διετράνωσαν, καὶ
τὸν κόσμον αὐτὸν ἐξηγύνισαν καὶ ἐξεπολίτισαν. Ἐν
καὶ δὲ μόνον παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία
τῶν ἐθνῶν, περὶ δημιουργίας μεγάλης τινὸς δυνά-
μεως καὶ ἀρχῆς, ἄνευ σπουδαίας συμπαρέσεως τοῦ
ναυτικοῦ, τὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὃς ἀπὸ τῆς
Εὐρώπης περαιωθείς εἰς Ἀσίαν διέλυσε τὸν στόλον
αὐτοῦ, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὸς ἐαυτὸν πάσης μετὰ τῆς
Εὐρώπης συγκοινωνίας, ἐκθετον μάλιστα ἐγκαταλι-
πὼν τὸν πυρῆνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τὴν Μακεδο-
νίαν, εἰς πάσας τὰς προσβολὰς πολλῶν ἐχθρῶν αὐ-
τῇ διακειμένων θαλασσοκρατούντων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ
τοῦ δαιμονίου τούτου ἀνδρὸς τὰ ὑπερφυῆ τολμήματα,
εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενα στάθμην, δὲν δύνανται
ποσῶς νὰ χρησιμεύσωσιν ἡμῖν τοῖς νάνοις ὡς πα-
ραδείγματα. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ ἰσόθεος φῶς ἡναγ-

κάσθη μετὰ ταῦτα νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν θαλασ-
σίαν δυνάμιν, ἢ ὅπως ἐκβιάσῃ πόλιν τινὰ πολιορ-
κουμένην, ἢ ὅπως ἀνοίξῃ νέους θαλασσίους ἀγνώ-
στους πόρους πρὸς εὐχερἔστεραν συγκοινωνίαν τῶν
λαῶν, ἢ ὅπως τέλος ὑποστηρίξῃ τὰς κατὰ ξηρὰν
αὐτοῦ στρατιωτικὰς κινήσεις. Ἄλλοτε φίλοι ἄν-
δρες συνέταξαν εἰς ἐν, ὡς ποτὲ κάλλιον ἡδυνή-
θησαν πλεῖστα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων χωρία,
δι' ὧν ἐκφανεῖς καθίστανται αἱ ἰδέαι αὐτῶν περὶ
τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς μεγάλης ἀξίας τῆς θα-
λασσίας δυνάμεως. Προσθώμεν δὲ νῦν ἐν ταῦθα
καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτῆς τῆς ναυτικῆς τῶν ἀρχαίων ἱστο-
ρίας ἑτέρα τινὰ τεμάχια πραγματικά, συμπληρω-
τικά τῶν λόγων αὐτῶν, καὶ ἀποδεικτικά τῆς συμ-
φωνίας τῶν θεωριῶν αὐτῶν πρὸς τὰ πράγματα καὶ
τὰ ἔργα. Παραλείποντες δ' ἐν ταῦθα κατὰ μέρος τὰ
ἀρχαιότερα ἢ ἀπώτερα, ὡς φέρει εἰπεῖν τὴν περιώνυ-
μον μητρόπολιν τῆς ἐνδόξου Μασσαλίας τὴν Φώ-
καιαν, ἥτις πρώτη πασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων
ἐναυμάχησε κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἐνίκησε αὐ-
τοὺς, τὴν Σάμον, ἧς ἡ ναυτικὴ δύναμις κατ' αὐτοὺς
ἤδη τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους πέσαν ἐξετάθη τῶν
Ἑρακλείων στηλῶν, τὴν Μίλητον, ἥτις πρώτη κα-
τέστησεν εὐξεινον τὸν ἀληθῶς ἄξενον καὶ ἄγριον
πόντον, πλείστους ναυτικούς σταθμούς καὶ ἐμπο-
ρεῖα κατὰστήσασα ἐν αὐτῷ, τὴν Κρήτην, ἧς τὸ
ναυτικὸν ἐπὶ Μίνω παρέσχεν αὐτῇ ἀληθῆ τινὰ εἰς
τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα θαλασσοκρατίαν, τὴν περιώνυ-
μον Ῥόδον, ἧς ἡ κολοσσιαία θαλασσία δύναμις καὶ
ἡ σπανία διπλωματικὴ ἱκανότης κατέστησεν αὐ-
τὴν πᾶσι σεβαστὴν καὶ ἐπίσημον, ὥστε καὶ αὐτοὶ
οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ δημοκρατίας ἤδη παρεδέξαντο πλεῖ-
στα ἐκ τοῦ ναυτικοῦ κώδικος τῶν Ῥοδίων, εἰς α'
μετὰ ταῦτα οἱ αὐτοκράτορες Αὐγουστος καὶ Ἀντω-
νῖνος ἐκ νέου ἐπισήμως παρέσχον νόμου ἰσχύν. Πα-
ραλείποντες ἐπὶ τὴν Κύπρον, τὴν Κόρινθον καὶ ἄλ-
λας πολλὰς ναυτικωτάτας πόλεις, λαβόμεν ἰδίως ἐπὶ
τοῦ παρόντος ὑπόδειγμα ἐνδοξόν τὴν πόλιν τῶν
Ἀθηνῶν, ἥτις ἦν ἀναντιρρήτως ἀπὸ τῶν μηδικῶν
χρόνων ἡ κυριωτάτη θαλασσία δύναμις ἐν τοῖς Ἑλ-
λησι. Αἰς ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ φορᾷ τῶν
μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων εὐρέθη ἡ Ἑλλάς ἐν
τῇ αὐτῇ σπουδαιοτάτῃ καὶ κρισιμωτάτῃ θέσει· τὸ
μὲν μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην τοῦ Μιλτιάδου,
τὸ δὲ μετὰ τὸ ἐνδοξὸν πέρας τῆς ἐπαναστάσεως
τοῦ 1821. Ἀμφότεραι αὗται αἱ ἐποχαὶ καὶ τοι-
αῖ ἀλλήλων ἀπώταται, ταυτίζονται ὡς πρὸς τὴν
φύσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλά-
δος ῥοπήν. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία ἐκείνη ἐποχὴ ἔσχε
τὸν ἀνδρα αὐτῆς, τὸν Θεμιστοκλῆα, σύννον κατα-
στάντα ἐκ τῆς πρώτης ταύτης κατὰ τῶν βαρβάρων
νίκης τῶν Ἑλλήνων, καὶ λέγοντα πρὸς τοὺς
ἐρωτῶντας καὶ θαυμάζοντας τὴν περὶ τὸν βίον με-
ταβολήν, ὡς καθέδειν αὐτὸν οὐκ ἐφ' ἡ τὸ τοῦ Μιλ-
τιάδου τρόποιον. « Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πέρας ὄρα-
το τοῦ πολέμου τὴν ἐν Μαραθῶνι τῶν βαρβάρων
ἥτταν εἶναι, Θεμιστοκλῆς δὲ ἀρχὴν μετ' ὁ-
ρων ἀγῶνων, ἐφ' οὓς ἐαυτὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἔει-
πε. »

λάδος ἤλειφεν αἰεὶ καὶ τὴν πόλιν ἥσκει, πόρρωθεν ἤδη προσδοκῶν τὸ μέλλον. ὁ Ὄθεν ἀκμάζοντος τότε ἐν Ἑλλάδι τοῦ πρὸς Αἰγινήτας πολέμου, συνέπεισεν ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν δῆμον, ἀφέντα τὴν διανομὴν τῆς Λαυρεωτικῆς προσόδου, κατασκευάζειν ἐξ αὐτῆς κατ' ἔτος εἴκοσι τριήρεις, ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν Αἰγινήτων δῆθεν πόλεμον. Ἐκ τῶν χρημάτων δὲ τούτων ἐκάτον ἐποιήθησαν τριήρεις, αἱ καὶ πρὸς Ἑρξην μετ' οὐ πολὺ ἐναυμάχησαν. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἐποχῆς ἀρχεται κυρίως τὸ κράτος τῆς θαλασσίας τῶν Ἀθηναίων δυνάμεως ὁσημέραι αὐξανόμενης. Ὄθεν ἐν μὲν τῇ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίᾳ, ὅπου κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἔργων παρὰ τοὺς κινδύνους οἱ Ἕλληες ἐδιδάχθησαν αὖς οὔτε πλήθη νεῶν, οὔτε κόσμος καὶ λαμπρότητες ἐπισήμων, οὔτε κραυγαὶ πομπῶδεις, ἢ βάρβαροι παιᾶνες, ἔχουσι τι δεινὸν ἀνδρασιν ἐπισταμένους εἰς χεῖρας ἰέναι, καὶ μάχεσθαι πολυῶσιν, μεταξὺ διακοσίων ἑλληνικῶν ἐν ὧν τριήρων αἱ ἐκάτον εἰκοσιεπτὰ ἦσαν τῶν Ἀθηναίων· κατὰ δὲ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίᾳ μεταξὺ τριακοσίων ἐβδομήκοντα ὀκτὼ ἑλληνικῶν, αἱ διακόσιαι ἤδη ἦσαν Ἀττικάι. Ὁ δὲ ἐν Μυκάλλῳ τὸ αὐτὸ ἔτος (Ὀλυμπιάδ. 75, 2. 479. π. X.) τοὺς βαρβάρους καταναυμαχίας στόλος τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὸν Διόδωρον συνέκειτο ἐξ ἐκατὸν δέκα πλοίων. Ἀπὸ τῆς πρώτης δὲ ταύτης μεγάλης ἀνακωχῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀκαταπαύστως ἤρξαντο καὶ ἐβελλίουσι οἱ Ἀθηναῖοι τὸν στόλον αὐτῶν, ὥστε ἐντὸς δεκατριῶν ἑτῶν πρὸ τοῦ Αἰγινήτικου πολέμου (77—80 Ὀλυμπιάδ.), εἰς τὰς διακόσιαις ἤδη ὑπαρχούσας τριήρεις προστετέθησαν ἑτεραι ἐκατόν. Ἀπὸ δὲ τῆς εἰρήνης μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν (τὸ γ' τῆς 83 Ὀλυμπιάδος) μέχρι τῆς πρώτης ἐν τῷ πελοποννησιακῷ πολέμῳ ἀνακωχῆς (Ὀλυμ. 89, 2.), ἀδιαλείπτως ἤρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι τὸν στόλον αὐτῶν, ὥστε ὅτε ἐξερράγη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος ἑτεραι ἐκατόν νεαὶ τριήρεις ἦσαν ἤδη νεαυπηγημέναι. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ταύτην, ἢ τὴν καλουμένην εἰρήνην τοῦ Νικίου, οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ μὲν τὸν Αἰσχίνην κατεσκεύαζαν ἑτέρας τριακοσίας τριήρεις, κατὰ δὲ τὸν Ἀνδοκίδην μάλιστα καὶ τετρακοσίας. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν Θουκυδίδην εἶχον ἐν τοῖς λιμένσι αὐτῶν τριήρεις πλοῖμους, ἥτοι δοκίμους καὶ ἐντελῶς παρεσκευασμένους εἰς μάχην, τριακοσίας. Ταύτην δὲ βεβαίως τὴν πλήρη ζωὴν καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐποχὴν ἔχει ἐν τῷ νῶ ὁ Ἀριστοφάνης, περιγράφων εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς αὐτοῦ τὴν ὥσιν τῆς πόλεως ἐν καιρῷ ναυτικῆς τιнос ἐκστρατείας.

Καὶ κάρτα μὲν τ' ἂν εὐθέως καθέλκετο
Τριακοσίας ναῦς· τὴν δ' ἂν ἡ πόλις πλέα
Θορύβου στρατιωτῶν περὶ τριηράρχου βοῆς
Μισθοῦ διδομένου, πάλλαδιον χρυσομένον,
Στοῦς στεναχούσης, σιτίων μετρομένων,
Λοκίων, τροποτήρων, κάδους ὠνουμένων,
Σκοροδίων, ἐλαῶν, κρομμύων ἐν δικτύοις,

Στεφάνων, τριχίδων, αὐλοπιδίων, ὕπνωσιν·
Τὸ νεώριον δ' αὖ καπνίων πλατουμένων,
Τύλων φορούτων, θαλαμῶν τροπομένων.
Ἀλλῶν, κελυστῶν, νιγλάρων, συριγμάτων.

Οὐδὲν δὲ ἄλλο γεγονός σαφέστερον, ἀποδεικνύει τὸ μέγεθος τῆς θαλασσίας δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἡ κατὰ τῆς Σικελίας αὐτῶν ἐκστρατεία, καθ' ἣν ἀκμάζοντος ἐτι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου διακοσίας τριήρεις ἐξώπλισαν, φερούσας ἐν ἑαυταῖς ἐξήκοντα χιλιάδας ἀνδρας! Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸ εἶναι σχεδὸν μηδέν· τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι ἐνῷ πᾶσα φεῖ ἡ δυνάμις αὐτὴ ἐν Σικελίᾳ ἀπώλετο, καὶ πρὸ τῆς μεγίστης ταύτης μάλιστα συμφορᾶς διακόσιαι ἑτεραι τριήρεις ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῖς πληρώμασι διεσθάρησαν, περὶ δὲ Κύπρον πεντήκοντα καὶ ἐκατόν, τελευταῖον δὲ ἐν Ἑλλησπόντῳ ἑτεραι διακόσιαι καταστράφησαν, δὲν διελύθη προσῶς ἡ ναυτικὴ δυνάμις τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ καταστροφὴν, ὀγδοήκοντα καὶ ἑξ τριήρεις ἐξώπλισαν, δι' ὧν κατεναυμάχησαν τοὺς Λακεδαιμόνιους τὸ πρῶτον ἐν Ἀβύδῳ καὶ τὸ δεύτερον ἐν Κυζικῷ. (Ὀλυμ. 92, 2). Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐκπλεῖ οὗ Ἀλκιβιάδης μετ' ἐκατόν τριήρων, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Κόνων μετ' ἐβδομήκοντα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος στόλος ὑπῆρξεν ἀτυχὴς ὡς γνωστὸν, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξώπλισαν ἑτέρας ἐκατόν δέκα τριήρεις. Ἐν τῇ ἀτυχεῖ δὲ τέλος ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίᾳ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων ἀπώλοντο ἐκατόν ὀγδοήκοντα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ δυστυχέστατον τοῦτο τέλος τοῦ οἰκτροῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (Ὀλυμ. 93, 4.) ἐξαντλήσαντος κατὰ κράτος τὰς δυνάμεις τῆς πόλεως, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤργησαν ν' ἀναλάβωσιν· ὅθεν περὶ τὴν ἐκατοστήν Ὀλυμπιάδα ἠδύνατο αὖθις νὰ ἐξοπλίσωσι 200 τριήρεις, ναυαρχουμένας ὑπὸ τοῦ Χάρητος, Τιμοθέου, Χαθρίου καὶ Ἰφικράτους, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ἠνάγκασαν τὴν ἀγέρωχον Σπάρτην ν' ἀναγνωρίσῃ ἐκούσα ἀέκουσα τὴν θαλασσίαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐτι δὲ τὴν ἐκατοστήν ἑκτὴν Ὀλυμπιάδα ὁ Δημοσθένης εἰς τριακοσίας τριήρεις ὑπερλογίζει τὴν ναυτικὴν δυνάμιν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις ἐν ὧρα ἀνάγκης ἠδύνατο νὰ ἐκπλεύσῃ τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ φιλόπατρις ἐκεῖνος καὶ ἀσπίλος Λυκούργος ὁ ῥήτωρ, κατάρθωσε ν' ἀναβιβᾷ αὖθις τὸ ναυτικὸν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τετρακοσίας τριήρεις, ἐν μέρει μὲν ἐπισκευάζων τὰς ἀρχαίας ἐν μέρει δὲ ἑτέρας νέας ναυπηγῶν, ὥστε ἐπλήρωσεν οὕτω πάντα τὰ νεώρια τῶν λιμένων τῶν Ἀθηνῶν.

Αὕτη δὲ τοῦ ἀρχαίου ὄντος Ἕλληος ἡ προσπάθεια καὶ ὁ ζῆλος πρὸς ἀνανέωσιν καὶ τὴν εἰς ἀκέραιον οὕτως εἰπεῖν ἀποκατάστασιν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν Ἀθηνῶν, δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἡ τελευταία ψυχρὸρραγούτος σώματος ἀκαριαία ἀνάπτυξις τῶν ζωτικῶν δυνάμεων· καθότι εἰ καὶ ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ἐδοθήσαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Βυζαντίοις πέμψαντες αὐτοῖς ἐκατόν εἴκοσι τριήρεις, καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχῃ ἐψήφισεν ὁ δῆμος ἵνα ἐξοπλίσωσι διακοσίας τριήρεις, καὶ κατ'

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΑΛΛΙΑΓΩΝ ΝΗΣΩΝ.

—000—

Ὁ γάλλος ὑποναύαρχος K. Dupetit-Thouars ἀπεύθυνεν ἐσχάτως τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὴν ἐν Παρισίοις ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν περὶ τῶν ἐν τῇ Πολυνησίᾳ κοραλῶδων νήσων καὶ τοῦ ἀρχιπελάγους τῶν Γαλαπάγων·

« Παρακαλῶ τὴν ἐντιμὸν ταύτην ἀκαδημίαν ἵνα μοι ἐπιτρέψῃ νὰ ὑποβάλω αὐτῇ παρατηρήσεις τινάς, ἃς ἔκαμον ἐν τῷ ἀρχιπελάγει τῶν Γαλαπάγων νήσων, καὶ ἐπὶ τῶν κοραλῶδων νησιδίων τῆς Πολυνησίας. Ταύτας νομίζω πολλοῦ λόγου ἀξίας, ὡς ἀφορώσας τὴν τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν γέννησιν.

» Περιπλέων τὰς Γαλαπάγας νήσους ἐθαύμαζον αὐτάς. Ὅλαι αὐταὶ ἀρχὴν ἔχουσιν νεωτάτας ἡφαιστείους ἐκρήξεις, καὶ ὁλονὲν ἀναπτύσσονται βαθμηδόν, τὴν δὲ ἀνάπτωσιν αὐτῶν διακρίνει τις εὐκόλως ἀποδεικνύουσαν κατὰ τινὰ τρόπον τὴν σχετικὴν τῆς αὐτῶν γεννήσεως ἀρχαιότητα. Μία τις τούτων μάλιστα, ἡ καλουμένη *Ailoh Mārli*, εἶναι εἰσέτι πεσυρμένη, καὶ τὸ γεννῆσαν αὐτὴν ἡφαιστεῖον ἀναδίδει καθεκαστὴν καπνόν, ἐνίοτε δὲ καὶ φλόγας πυρός. Ἡ νῆσος αὕτη εἶναι ὑψηλὴ καὶ παριστᾷ σωρὸν ἡφαιστείων λίθων, δηλονότι λάβας καὶ μύδρους μὴ πω συνηρμοσμένους, οὗ ἕνεκα λίαν δυσκόλως περιπατεῖ τις ἐπ' αὐτῆς. Οὐδαμῶς ὑπάρχει ἵχνος φυτικῆς γῆς καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀκαρπός. Τὰ κατὰ τὰς λοιπὰς νήσους ἡφαιστεῖα ἐσθέθησαν κατ' ἐποχὰς μᾶλλον ἢ ἥττον μεμακρυσμένας, καθότι τινὲς τῶν νήσων τούτων στεροῦνται εἰσέτι παντάπασι φυτῶν, καὶ τὰ τῶν βροχῶν ὕδατα καταδρέχουσιν ἐξ ὀλοκλήρου αὐτάς.

» Ἡ κατὰ τὰς εἰρημένους νήσους βλάστησις τῶν διαφόρων φυτῶν, δὲν εἶναι εἰς πάντα τὰ μέρη ἐξίσου ἀνεπτυγμένη, διότι εἰς τινὰς μὲν ἀπαντᾷται μόνον ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτῶν, εἰς τινὰς δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ κατὰ τὰς πλευράς τῶν ὀρέων, οὗ ἕνεκα νομίζεις ὅτι ἀπαντᾷς ὅσας κατὰ τὴν ἔρημον· εἰς τινὰς δὲ ἄλλας ἢ βλάστησις ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν ἀκτῶν, ἀναπτύχθησα βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐπανειλημμένης ἀποσυρθέσεως διαφόρων φυτῶν, ἀποτελεσάντων εἶδος φυτικῆς γῆς, ἥτις συνδέει καὶ ποιεῖ γόνιμον τὸ ἔδαφος, ἐπιτρέπουσα ἐνταυτῇ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὑδάτων ῥοήν. Εἰς τὰς νήσους ἐν αἷς ἡ βλάστησις εἶναι εἰσέτι ἀτελής, τὸ ἔδαφος μένει ἀεὶ ποτε ἐν τῇ πρωτοτύπῳ αὐτοῦ καταστάσει ὥς οὐ μετασχηματισθῇ ἐντελῶς, ὅπερ γίνεσθαι βαθμηδὸν καὶ βραδέως. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ φαίνεται κάλλιστα ὅτι ἡ βλάστησις τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν εἶναι μᾶλλον ἰσχυρὰ καὶ ἀνεπτυγμένη τῆς τῶν κατωτέρων, διότι τὰ μὲν δένδρα εἰσὶ μᾶλλον ὑψικόμα, τὰ δὲ φυτὰ πυκνότερα καὶ πλέον ζωνρά.

Εἰς δὲ τὰς νήσους τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, οἱ αἱ τῆς ἐταιρίας τῶν *Μαρκεσίον* καὶ *Σαρδίκων*, συμβαίνει τούναντίον, δηλαδὴ τὰ παρὰ τὰς ἀκτὰς φυτὰ καὶ δένδρα εἰσὶ μεγαλύτερα καὶ μᾶλλον ἰσχυ-

αὐτὴν μάλιστα τὴν 114, Ὀλυμπιάδα ἑτερόν τι ἀπαντῶμεν τοῦ δήμου ψήφισμα πρὸς ἐξοπλισμὸν 200 τριήρων καὶ 40 τετρήρων, εἰ καὶ προσέτι ἡ ὑλικὴ δυνάμις καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητος, ὅμως τὸ πνεῦμα, ὃ ἐνεψύχου τὴν πολιτείαν καὶ ἡ ἠθικὴ δυνάμις ἐφ' ἧς ἡ πολιτεία στηριζομένη ἦν ἀνεξάντλητος εἰς τὰς δυνάμεις καὶ ἀκαταδάμαστος εἰς τὰς συμφοράς, ἀπέπτυ νῦν καὶ ἀπέπτυ ἀνεπιστρεπτεῖ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ ἐγένετο λόγος πολὺς· ὅθεν περιττὴ ἐνταῦθα καὶ ἄπο σκοποῦ ἢ ἐπ' ἀνάληψιν τῆς τοιαύτης ἱερεμιάδος·

Σπουδαιόταται δὲ ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον τοῦτο ἀντικείμενον εἰσὶν αἱ τυχαίως πρὸ τινων ἐτῶν ἀνακαλυφθεῖσαι ἐν Πειραιεὶ ἐπιγραφαὶ παρὰ τὴν θαυμασίαν πιθανῶς σευοθήκην τοῦ Φίλωνος, περιέχουσιν ἀκριβέστατον κατάλογον τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν σκευῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὀνομάτων ἀπὸ τῆς 106 μέχρι τῆς 114 Ὀλυμπιάδος. Ἐκ τῶν ἀρχαίων δὲ τούτων περιεργατάτων μνημείων τὸ ἐξῆς λαμβάνομεν ἐξαγόμενον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων τῶν Ἀθηναίων κατὰ δεδομένας τινὰς ἐποχάς.

Ὀλυμ. 106, 1. Π. X. 356.	(Γέννησις Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου).	τριήρεις 283.
" 112, 3. " 330	(Μάχη ἐν Γαυγάμηλοις καὶ θάνατος τριήρεις 392 τοῦ Ἀλεξίου).	τετρήρεις 19.
" 113, 3. " 326	(Ἀλεξάνδρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου στρατεύει κατὰ τῆς τριήρεις 360 Ῥώμης).	τετρήρεις ...
" 113, 4. " 325	(Ὁ Δημοσθένης φεύγει ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τῆς τριήρεις 360 ταδικασθεῖς).	τετρήρεις 50.
" 114, 2. " 323	(Ἀσιακὸς πόλεμος καὶ θάνατος Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου πρὸ ἐνός ἔτους).	τριήρεις 365 τετρήρεις ... πενήτηρεις ...

Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὰς ναυτικὰς ταύτας ἀπογραφὰς πλοῖα ἐλάσσονα τῶν τριήρων ὡς φέρ' εἰπεῖν εἰκόσοι, τριακόντοροι, πεντηκόντοροι καὶ ἐκατόντοροι, οὐσαὶ νῆες μονήρεις ἢτοι μονόκροτοι ἀναφέρονται μὲν ἐνίοτε, ἀλλ' εἰς τὰ ἀνωτέρω ὀλίκα ποσὰ δὲν συμπεριλαμβάνονται μὴ θεωρούμεναι ὡς πλοῖα πολεμικά. Θαυμαστὴ δὲ καὶ ἡ τάξις καὶ ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ συντομία ἡ ἐπικρατούσα ἐν ταῖς δημοσίαις ταύταις ἀπογραφαῖς τοῦ στόλου. Μία μόνον λέξις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκφράζει τὴν κατὰστασιν τοῦ πλοίου· ὡς φερ' εἰπεῖν, ἄχρηστος, παλαιὰ, καινὴ, δοκίμος, ἐπισκευῆς δεομένη, ἀνεπίσκευος, ἐπεσκευασμένη, ἄσκευος, πρώτη (ὡς πρὸς τὸ ποῖον τοῦ πλοίου) δευτέρα, τρίτη, ἐξαίρετος.

(* Ἐπεται τὸ τέλος.)

ρὰ ἡ τὰ τῶν ὑψηλῶν μερῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ ἀδιάβροχον τοῦ ἐδάφους τοῦ ἀλλοδιαδρόχως συγκροτηθέντος ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς φυτικῆς γῆς καὶ τῆς καταρρέουσας τῶν ὑδάτων, ὃ συσσωρεύμενα ἐπὶ τῶν χαμηλοτέρων μερῶν καθίστανται αὐτὰ γονιμώτερα καὶ πλέον εὐφορα.

» Ἐκ τῶν εἰρημένων δὴλον γίνεται ὅτι δι' ἀκριβοῦς τινος παρατηρήσεως πασῶν τῶν ἡφαιστειῶν νήσων τῆς Πολυνησίας δυνάμεθα εὐκόλως νὰ συμπεράνωμεν τὴν τάξιν τῆς κατὰ προτεραιότητα ἐμφανίσεως αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτου παρετήρησα ὅτι μετὰ τῶν εἰρημένων νήσων, αἱ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀνωτέρω λόγων θεωρούμεναι ἀρχαιότεραι, περικυκλῶνται ὑπὸ σωρῶν κοραλίων, αἵτινες διὰ τῆς μικρᾶς ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς νήσου αὐτῶν ἀποστάσεως ἀποτελοῦσιν ἀσφαλεστάτους λιμένας· ἰδίως δὲ παρατηρεῖται τὸ τοιοῦτον ἐν τῇ νήσῳ Ταίτη ὅπου ἀριθμοῦνται ἐπέκεινα τῶν τριάκοντα τοιαύτης φύσεως λιμένων.

» Αἱ δὲ τῶν Μαρκεσιῶν νῆσοι, αἵτινες κατ' ἐμὲ ἔπονται κατὰ δεύτερον βαθμὸν ἐν τῇ τάξει τῆς τῶν μνησθέντων νήσων γεννήσεως, οὐδόλως περικυκλῶνται ὑπὸ τοιούτων σωρῶν κοραλίων, ἀλλὰ μόνον ὑπάρχουσι μικροὶ τινες σωροὶ εἰς τινὰ τῶν παραλίων αὐτῶν, αἵτινες κατ' ἐμὴν γνώμην, ἀποτελοῦσι τρόπον τινα τὸν πυρῆνα τῶν ἀκολούθως γεννηθησομένων σωρῶν. Αἱ Σανδβίκαι νῆσοι, αἵτινες δύνανται ἴσως νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐν τῇ κατὰ δεύτερον ὡσαύτως βαθμὸν τάξει, εἰ καὶ δὲν περικυκλῶνται ὑπὸ κοραλίων, γειτονεύουσιν ὅμως μετὰ τινος ὑψαλοῦ κοραλίων, ἥτις σὺν τῷ ἀκροτηρίῳ τῆς νήσου ἀποτελεῖ τὸν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Ὀρολουῦ γνωστὸν λιμένα. Ἡ ὑψαλὸς αὕτη αὐξάνει καθεκάστην, καὶ ἀναμφισβόλως θέλει ποτὲ ἀνυψοθῆ μετὰ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων. Εἰς δὲ τὰς τῶν Γαλαπάγων νήσων, ὅς, κατ' ἐμὲ, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν ἐν τῇ κατὰ τέταρτον βαθμὸν τάξει, οὐδεὶς σωρὸς κοραλίων ὑπάρχει, ἀλλὰ μόλις ἴχνη τινὰ εὐρίσκονται ἐν τῇ μυχρῇ τοῦ Ταχυδρομίου τῆς νήσου Φλωριάνης.

» Ἄς ἐξετάσωμεν δὲ νῦν πῶς ἡ βλάστησις αὕτη τῶν νήσων Γαλαπάγων, ἡ πόσον περίεργος διὰ τὰ μέσα ἃ παρέχει πρὸς ἀναύρεσιν τῆς σχετικῆς ηλικίας τῶν μνησθέντων νήσων, ἐγεννήθη. Εἶδομεν ὅτι αὕτη ἄρχεται ἐκ τῆς κορυφῆς. Ἰδοὺ λοιπὸν κατὰ ποῖον τρόπον δύνανται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ γέννησις αὐτῆς. Οἱ ἐτήσιοι ἄνεμοι συμπυκνῶμενοι ἐπὶ τῆς ῥάχως τῶν ὄρεων, προξενοῦσιν ὑγρασίαν γεννῶσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὃ διαλύει, ἰλύν τινα, ἥτις ἀποβαίνει ἡ βᾶσις πάσης βλαστήσεως. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βλαστῆσεως γέννεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ προχωρεῖ βαθμὸν, ὡς εἶπον, καταβαίνουσα μέχρι τῆς βάσεως.

» Ἄλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ἐξῆς δύσκολον ζήτημα· Πόθεν προήλθεν τὰ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης σπέρματα; Πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ υποθέσωμεν ἢ ὅτι ἐξῆλθεν ἐκ τῶν ὑδάτων διαρκούσης τῆς ἡφαιστειῶς γεννήσεως, τῆς οὐδόλως ἀφανισθείσης τὴν βλαστικήν αὐτῶν δύναμιν, ἢ ὅτι ἐκομίσθησαν διὰ τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς, ἢ τῶν ἐφεδρευόντων πτηνῶν.

» Τὸ δὲ αὐξάνον τὰς δυσκολίας ἐστίν, ὅτι οἱ ἐτήσιοι ἄνεμοι πνέουσιν ἐκ τῆς Ἀμερικῆς, ἐνῷ τὰ κατὰ τὰς νήσους Γαλαπάγας φυτὰ δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ τῶν τῆς Ἀμερικῆς φυτῶν εἶδους, οὐδὲ ὑπάρχουσιν ἐν Γαλαπάγαις πτηνὰ ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ εὐρισκομένων. Ὅτι αἱ τῆς Πολυνησίας νῆσοι, ἐξ ὧν ἡδυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐκομίσθησαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος σπέρματα, κεῖνται ἐν μεγίστῃ ἀποστάσει καὶ εἰς θέσιν ὑπὲρ νηέων.

» Ἐξ ὧν λοιπὸν τῶν ἐν Γαλαπάγαις γενομένων παρατηρήσεων ἐξάγεται μᾶλλον ὅτι ἀνεπτύχθησαν βαθμικῶν, καὶ κατὰ σχετικὴν πρόοδον τῆς ἀναπτύξεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἐδάφους, ἢ μᾶλλον τοῦ περιέχοντος μέσου (du milieu ambiant).

» Ἐξετάσας δὲ καὶ περὶ ζώων οὐδενὸς εἶδους ἀπῆντησα εἰς τὰς νήσους Ἄλβη Μάρλη καὶ Ναρβορούγην. Εἰς πάσας σχεδὸν τὰς λοιπὰς εὐρίσκονται χελῶναι τρισεμίστοι, ἐξ ὧν τινὲς ἔχουσι βάρος 600—700 χιλιogramμων, ὅποιας οὐδέποτε εἶδον εἰς τὰ παραλία τῆς Ἀμερικῆς, ἢ τὰς νήσους τῆς Πολυνησίας. Δὲν λέγω ὅτι δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὰς νήσους, ὅς δὲν ἐπεσεκέρθη, διότι εἶδον τινὰς, ἂν οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ, τούλάχιστον παραπλησίον εἶδους, εἰς τὴν ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ νήσον τῆς Ἀραλῆφας. Ὑπάρχουσι προσέτι εἰς διαφόρους τῶν Γαλαπάγων νήσους εἶδος τι ἀμφιβίων σαυρῶν, ἐχυσῶν μελανὴν τὴν ῥάχιν, λευκὴν δὲ τὴν ἔκταν τὴν κοιλίαν· φέρουσι δὲ αὐταὶ ἐπὶ τῆς ῥάχως εἶδος τι πεπερυγίου ὀδοντωτοῦ, ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῆς οὐρᾶς. Τὸ μέγεθος τοῦ ζώου τούτου κατὰ μήκος φθάνει μέχρι ἐνὸς γαλλικοῦ μέτρου. ἔχουσι δὲ μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀπαντωμένας ἐπὶ τῶν δένδρων τῶν φυτομένων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Γουακουῦλη, τὰς καὶ γνωστάς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰγουάνα, ὅς θεωρῶ ὡς παραπλησίον τι εἶδος τῶν προαναφερομένων, ἀλλ' ἀγνοῶ ἂν εἶναι καὶ αὐταὶ ἀμφιβίοι.

» Οἱ μὲν οἱ ὑπάρχοντες ἐν ταῖς Γαλαπάγαις νήσοις φρονῶ ὅτι ἐκομίσθησαν διὰ τῶν προσοριζομένων ἐκεῖ πλοίων. Ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῇ νήσῳ Φλωριανῇ διάφορα ἄλλα εἶδη ζώων, κομισθέντα παρὰ τῶν ἀποίκων τῶν ἀποσταλέντων ὑπὸ τῆς τοῦ Ἰσημερινοῦ πολιτείας. Τὰ πτηνὰ ἀεμφωλεύουσιν ἐπὶ τῶν νησιδίων εἰς σχεδὸν ἅπαντα ἐκ τοῦ εἶδους τῶν θαλασσιῶν, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ ὑπὸ τῶν ναυτῶν καλουμένου *gregata* ὑπάρχει πρὸς τούτοις εἶδος τι μικροῦ πτηνοῦ ἔχοντος μέγεθος κίχλης, τὸ ποῖον ἄρχετο καὶ ἐπλησίαζεν αὐθορμήτως ἡμᾶς, οὐ ἔνεκα εὐκόλως ἐσυλλαμβάνομεν αὐτὸ διὰ τῶν χειρῶν. Τοῦτο δὲ ἡμπορεῖ κάλλιστα νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τροφήν, διότι δοκιμάσαντες τὸ εὖρομεν εὐχρημάτα. Τὸ εἶδος τούτου τοῦ πτηνοῦ οὐδαμῶς ἀπῆντησα, καὶ νομίζω ἴδιον μόνον τῶν Γαλαπάγων νήσων.

» Πόθεν δὲ τὰ πτηνὰ ταῦτα ἔλκουσι τὸ γένος; Τοῦτο εἶναι ζήτημα οὐ τὴν λύσιν οὐδόλως τολμῶ νὰ προτείνω, διότι ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ βε-

βαιωθῶμεν ὅτι πραγματικῶς εἰς οὐδὲν μέρος τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῶν νήσων τῆς Πολυνησίας ὑπάρχουσιν.

» Οὐδένα χειμάρρον ἢ ῥύακα ἐκβάλλοντα εἰς τὴν θάλασσαν εὗρον ἐν Γαλαπάγαις. Τὸ ἐκ τῶν βροχῶν καταπίπτον ὕδωρ δὲν καταρρέει εἰσέτι ἢ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς βλαστήσεως, ὅπου ὡσαύτως περιορίζεται καὶ ἡ συσσωρευομένη γῆ· καθότι τὸ ἐδάφος τῶν χαμηλοτέρων μερῶν, εὐρισκόμενον ἐν τῇ πρωτοτύπῳ εἰσέτι καταστάσει, ἀπορροᾷ τὰ ὕδατα καὶ δὲν ἀφίνει αὐτὰ νὰ καταρρεύσῃ. Μόνον ἐν τῇ Φλωριανῇ νήσῳ, ἀνω τοῦ παραλίου *Blak-Brágu*, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἐνὸς ὡς ἑγγιστα μιλίου, εὐρίσκει τις ὕδωρ, ὃ συλλεγόμενον εἰς πίλους ὑπὸ τῶν κητοθηρῶν χρησιμεύει εἰς τὰς καθημερινὰς αὐτῶν ἀνάγκας.

» Ἡ ἑλλειψις αὕτη τῶν ῥυάκων καὶ χειμάρρων ἐν ταῖς Γαλαπάγαις νήσοις ἀποδεικνύει ἔτι μᾶλλον ὅτι εἰς νεωτέρας γεννήσεως, διότι εἰς τὰς νήσους ἀρχαίας γεννήσεως, ὅποιας αἱ τῆς Ἑταιρίας τῶν Μαρκεσιῶν καὶ Σανδβίκων, εὐρίσκονται ῥυάκες καταρρέοντες μέχρι τῆς θαλάσσης, οὐδέποτε σχεδὸν ξηραίνοντο, καὶ πολλάκις μεταβαλλόμενοι εἰς ἀληθεῖς χειμάρρους. Αἱ ἐπὶ τῶν Γαλαπάγων νήσων καταπίπτουσαι βροχαὶ περιορίζονται ἐνίοτε ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ τῶν πλευρῶν τῶν βουνῶν, χωρὶς νὰ ἐκπαθῶσι ποσὸς εἰς τὰ παραλία μέρη καὶ τὸν ὄρμον. Τὸ αὐτὸ ἀτμοσφαιρικὸν φαινόμενον παρατηρήσαμεν συνεχῶς καὶ εἰς τὰς τῶν Σανδβίκων νήσους, ὅπου πολλάκις ἴδομεν ῥαγδαίαν βροχὴν πίπτουσαν ἐπὶ τῶν βουνῶν, ἐνῷ οὐδεμία κἄν σταγὼν ὕδατος ἐπιπτεν ἐν τῇ λιμένι Χονολουλού ἢ ἐν τῇ πλοίῳ ἡμῶν. Τὸ ὕδωρ τῶν βροχῶν τούτων καταπίπτον ξηραίνεται, ὡς λέγουσιν οἱ ναῦται, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, μετασχηματίζεται εἰς ἀτμὸν καὶ ἐξαφανίζεται διὰ τῆς ἐξατμίσεως. Ὁ μετασχηματισμὸς οὗτος εἶναι πάντῃ ὁμοίος τοῦ συμβαίνοντος εἰς τὰς θαλασσίας ὀμύχλας τῶν ἀκτῶν τῆς Καλλιφορνίας ἢ τῆς Νέας γῆς, αἵτινες διαλύονται καὶ ἀφανίζονται διὰ τῆς ἀντανάκλασεως τοῦ θερμαντικοῦ τῶν ἀκτῶν.

» Καὶ αἱ κοραλιώδεις νῆσοι δίδουσι ὡσαύτως ἀφορμὴν εἰς περιέργους παρατηρήσεις. Αὐταὶ ἀνυψοῦνται ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς, ὅτε παύουσιν αὐξάνουσαι καθεῖς, ἀλλ' ἐκτείνονται ὀρίζονταίως ἀποτελοῦσαι μικρὰς ὑψαλούς σχηματιζόμενας ἐκ τῶν λειψάνων τῶν κοραλίων τῶν παρὰ τῶν κυμάτων καταθριπτομένων καὶ ἀκαταπαύστως ἐπισωρευομένων, οὕτως ὥστε αἱ ὑψαλοὶ ἀνυψοῦμεναι ἔτι μᾶλλον ἀποτελοῦσιν ἐδάφος τι ἀλλαχού μὲν ξηρὸν καὶ ἀλλαχού καθύγρον, ἅμα δὲ καλυπτόμενοι ὑπὸ φυτῶν καὶ δένδρων ἰδιαζόντων εἰς τὰς νήσους τούτων. Ποία δὲ ἡ ἀρχὴ αὐτῶν; οὔτε κἄν ἀποπειρώμαι νὰ τὸ εἶπω, διότι καὶ ἐνταῦθα παρουσιάζεται ἡ αὐτὴ δυσκολία. Τὰ βεῦματα δηλονότι καθὼς καὶ οἱ ἄνεμοι διεσπνέονται συνήθως ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ ἐν Ἀμερικῇ οὐδὲν τοιαύτης φύσεως δένδρον ὑπάρχει, διότι ταῦτα δὲν εὐρίσκονται ἢ ἐπὶ μόνον τῶν κοραλιῶδων νήσων.

Ἀναγνωσθείσης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Ἀκαδημίας, ὁ φυσιοδίφης Κ. Μίλωνς Ἰδουάρδος ἀντέτεινε τὰδε·

« Εἰς τι τῶν πονημάτων μου περὶ τῆς γεωγραφικῆς διατάξεως τῶν ὀστρακοδέρμων, ὑποβλήθην πρὸ εἰκοσι σχεδὸν ἐτῶν εἰς τὴν ἀκαδημίαν ταύτην (Mémoire sur la distribution géographique des céta-cés, par M. Milne Edwards dans les Annales des Sciences naturel. 1832, 2e série T. X. p. 129), ἀπέδειξα ὅτι τὰ ζωολογικὰ τῶν Γαλαπάγων νήσων εἶδη οὐδὲ ἀπὸ τὰ παραλία τῆς Ἀμερικῆς, οὐδὲ ἀπὸ ἄλλας νῦν ὑπαρχούσας γαίας, καίμενας πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀρχιπελάγους τούτου πηγάζουσι, καὶ ὅτι ἐπομένως τὰ ἐν αὐταῖς ζῶα ἀποτελοῦσιν ὅλως εἰδικὴν τινα διάταξιν. Νεώτεροι δὲ παρατηρήσεις διαφόρων φυσιοδιδῶν καὶ περιηγητῶν ἐπιβεβαιοῦσιν ἔτι μᾶλλον, ὡς βλέπετε, αὐτὸ τοῦτο. Ἐπομένως φρονῶ ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος νῆσοι δὲν εἶναι νεωτέρας γεννήσεως, ὡς νομίζει ὁ Κ. Duperit-Thouars, ἀλλὰ μᾶλλον λείψανα ἡπείρου ἢ μεγάλου τινος ἀρχιπελάγους προϋπάρχοντος ἄλλοτε εἰς τὰς θαλάσσας ταύτας, πρὸ πολλοῦ δὲ ἤδη χρόνου καταβυθισθέντος διὰ τινος κινήσεως ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω μέρους τινος τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, ὡς ἐνίοτε καὶ νῦν συμβαίνει εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας.

» Ἐν τοιαύτῃ ἐπομένως ὑποθέσει τὰ ἐν Γαλαπάγαις ζῶα τε καὶ φυτὰ δὲν πηγάζουσιν ἐκ πλάσεως τινος ἐπισυμβάσης κατὰ τὰς νεωτέρας ἐποχάς, ἀλλ' ἀπεναντίας κατάγονται ἐκ τῶν ὀλίγων ζώων ἢ φυτῶν τῶν διασωθέντων ἐν τῇ μνησθείσῃ καταστροφῇ, τῇ ἐπισυμβάσει πιθανῶς τῷ λόγῳ πρὸ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς.

Ὁ Κ. Ἰδουάρδος προσέθηκεν ἀκολούθως ὅτι κατὰ τὴν σημερινὴν τῶν ζώων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς διάταξιν, φαίνεται πιθανὸν ὅτι παρομοίως φύσεως γεωλογικὰ φαινόμενα συνέβησαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ μεσημβρινοῦ ἡμισφαιρίου, καὶ ὅτι ἡ Νέα Ζελανδία καὶ αἱ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μαδαγασκάρου διεσπαρμέναι νῆσοι εἰσὶν ὡσαύτως λείψανα ἄλλης τινος ἡπείρου ἢ μεγάλου ἀρχιπελάγους, καταβυθισθέντος πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Ἀλλὰ τὰ ζητήματα ταῦτα, εἶπε, δὲν δύνανται νὰ λυθῶσιν ἔως οὐ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον δι' ἐπανειλημμένων παρατηρήσεων τὴν φυσικοῖστορικὴν τῶν χωρῶν ἐκείνων κατάστασιν.

I. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΤΕΛΕΤΗ ΕΝ ΧΟΓΓΟΓΚ.

—ooo—

« Εὐρισκόμενος ἐνθάτως ἐν Χογγόγκ παρεστάθην εἰς μεγάλην ἐπικήδειον τελετὴν. Μία τῶν συζύγων τινὸς ἐκ τῶν πρώτων ἐμπόρων τῆς πόλεως ἐτάφη μεθ' ὅλης τῆς πομπῆς τὴν ὅποιαν ἐπιτρέπει τὸ ἀργύριον. Ἦτο δὲ ἀληθῶς ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστερῶν τελετῶν ὅσαι ποτὲ ἐγένοντο ἐνταῦθα. Ὅτε

μετέβην εἰς τῆς ἀποθανούσης τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ἐσσοδὸν τῆς ὁποίας ἦσαν δύο φανοὶ φέροντες μέλανας καὶ γαλανοὺς χαρακτῆρας, ἥνοιζαν εἶδος λευκῆς αὐλαίας ἵνα διαβῶ. Εἰσελθὼν δὲ εἶδον φέρετρον σχῆμα ἔχον ὅλως διάφορον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ χαριέστερον, εἰ δυνατόν νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς παρομοίας περιστάσεις. Ἐκεῖτο δὲ ἐκεῖνο ἐπὶ ψιφίθων ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης, κεκαλυμμένον δι' ἐρυθροῦ ὑράσματος, ἐρ' οὐ ἦτο μέγιστον ἀγγεῖον, καὶ ἄνωθεν ἔκκισι λύχνος, ἐσκεπασμένος ἐπίσης μὲ πλινθινὸν ἀγγεῖον ἀνεστραμμένον. Εἰς τινὰ ἄκραν, ὑποκάτω, ἔκειντο πολυάριθμοι μικροὶ φιάλοι καὶ κυθήσκειοι, περιέχοντες ὀρύζιον καὶ πασίῳ διὰ τοὺς δαίμονας. Ἐκεῖ εὐρίσκοντο καὶ πινακίδες προγονικαί, καὶ μέγα ἀγγεῖον πλινθινὸν περιέχον ἀνημμένα κηρία πλυσίον δὲ αὐτῶν λύχνος. Δύο ἄνθρωποι ἀλλόκοτον ἔχοντες μορφήν, φοροῦντες χιτῶνας γλαυκοὺς καὶ λευκὰς ἀναξυρίδας, ἦσαν ὡς κεκολλημένοι ἐπὶ τοῦ τοίχου. Τὸ φέρετρον ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐκεῖ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, φέρον τὸ σῶμα ἐπιτολισμένον μὲ πλουσιώτατα ἐνδύματα, καὶ ἀδιάφορον ἕνεκα τῆς ἀσέβестου δι' ἧς εἶχεν ἀλειφθῆ. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς τῶν χειρῶν ἡ νεκρὰ ἐκράτει ῥιπίδιον, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας χαρτίον ἐρ' οὐ ἦτο γεγραμμέναι προσευχή.

« Εἰς τὸν παρακείμενον θάλαμον ἦσαν συνηγμένοι οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς ἀποθανούσης, ἄλλοι μὲν τρώγοντες, ἄλλοι δὲ πίνοντες καὶ ἄλλοι καπνίζοντες· ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι γελῶντες, κρᾶζοντες καὶ μυρολογούντες. Τὸ θέαμα ἦτο ὅλως ξένον καὶ ἄξιον προσοχῆς. Ὁ ἀδελφὸς τῆς νεκρᾶς εὐαύμαζε τὴν ὀριμότητα τοῦ φερέτρου καὶ τὰ δαπανηθέντα χρήματα, περὶ τῆς νεκρᾶς ὅμως οὐδεὶς λόγος. Αἱ πολυάριθμοι λαμπάδες ἐρίγγουν τὸν καπνὸν αὐτῶν μὲ τὸν καπνὸν τῶν καπνοσιγίγων καὶ τῶν σιγῶν τῶν περιεστώτων. Ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν αἶθουσαν, εἶχον τὸ ἦθος ὡς Εὐρωπαῖος ἐνώπιον τοῦ θανάτου· ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι ἦτο παρὰ χορδὸν, ἐγενόμην περιχαρὴς ὅσον καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς μακαρίτιδος.

« Ἀνεχώρησα ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς νεκρᾶς τὴν δεκάτην ὥραν τῆς ἐσπέρας καὶ ἐπανῆλθον μετὰ δύο ἡμέρας, ἀπὸ πρωῒς, ἵνα ἴδω τοὺς ἱερεῖς καὶ τὰ παῖδιά φέροντα σάκκους καὶ ἔχοντα τὰ μέτωπα ἐπὶ τῆς κόνωσης. Ἰσταντο δὲ παρὰ τοὺς πόδας προσωρινοῦ τινος βωμοῦ, ἐρ' οὐ ἦσαν τρεῖς θεότῃτες ἐκ χάρτου κεκαλυμμένοι διὰ γραφῶν, ἔχουσαι αἱ μὲν κόμην λευκὴν, ἡ δὲ μέλαινα.

« Ὅταν οἱ ἱερεῖς εἴτινες ἔφαλλον μὲ εἶδον ἀσχολούμενον εἰς τὸ νὰ τοὺς ζωγραφίσω, ὑπερεχάρησαν καὶ ψάλλοντες ἦλθον νὰ παρατηρήσωσι τὸ σχέδιόν μου. Συγχρόνως τότε τὰ παῖδιά ἐκτύπουν μὲ τὸ μέτωπόν των τὸ ἑδάφος, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἐξ αὐτῶν, τὸ μικρότερον, ἐμάκρυνε τὰ διαστήματα τῶν κτύπων, ἐπεπλήχθη σφοδρῶς ὑπὸ τινος τῶν περιεστώτων.

« Εἰς μίαν ἄκραν τραπέζης ἐκάπνιζέ τις, εἰς ἄλλην δὲ ἐκάθητο ἱερεὺς. Εἰς τὸν κήπον ἐφαίνοντο δύο γέροντες ὑπὲρτα καπνίζοντες ἀδιακόπως ὅππιν.

Δύο ἡ τρεῖς γυναικες ἐστέναζον ἀληθῶς, λυπούμεναι τὰ δὲ παῖδιά ἐφαίνοντο εὐτυχέστατα.

« Ἡ ἐπιούσα ἦτο ἡ ἐπισημοτάτη τῶν ἡμερῶν. Πυροτεχνήματα ἐξεβρόχυντο. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἐφόρουν λευκὰ φορέματα πλατύτατα, εἶχον τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην καὶ τοὺς πόδας γυμνοὺς ἐξ ὀλοκλήρου, οἱ δὲ ἄνδρες καὶ τὰ παῖδιά ἠκολούθουν φέροντες σάκκους συνεσφγμένους περὶ τὴν ὀσφύν διὰ λευκῶν ζωνῶν.

« Ὅτε τὸ φέρετρον κατεβιδάσθη εἰς τὴν ὁδόν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μυρολόγων ἐγονυπέτησαν παρ' αὐτό, καὶ κτυποῦντες τὰς κεφαλὰς κατὰ γῆς ἐθρηνολόγουν. Μετ' αὐτοὺς δὲ ἦλθον γυναῖκες καὶ ἔπραξαν τὰ αὐτά. Ἐπαιζε δὲ καὶ ἡ μουσικὴ ἀδιακόπως. Ὅτε δὲ ἔπαυσε σημαίνουσα, ἐπροχώρησαν πρὸς τὸν τόπον τῆς ταφῆς. Καὶ πρῶτοι μὲν ἦρχοντο δύο φανήτροι κρατοῦντες τοὺς δύο φανούς, δεῦτεροι δὲ οἱ μουσικοὶ ὅλως λευγεῖμενες, καὶ μετὰ ταῦτα τέσσαρα φορεῖα πλήρη ἄρτων· περὶ δὲ ἐβάδιζον μουσικοὶ γλαυκὰ φέροντες, καὶ τύμπανον καὶ ἄλλα θορυβώδη ὄργανα, καὶ τριάκοντα δύο ἄνδρες ῥωμαλέοι σηκώνοντες ἐπὶ τῶν ὤμων δεκαεὶς τραπέζας. Ἐπὶ τῶν τραπέζων τούτων ἦσαν χοῖρος ὀπτός, καὶ αἰγίδιον, καὶ πᾶν ὅ,τι ἱκανὸν νὰ δελεάσῃ τὸ στόμα οὐ μόνον τῶν θεῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πολλάκις δυσκολωτέρων καὶ τῶν θεῶν. Μετὰ ταῦτα ἦρχοντο αἱ προγονικαὶ πινακίδες ἐπισήμως φερόμεναι, καὶ ἔχουσαι ἐκατέρωθεν ἀνημμένα κηρία· ἔπειτα μουσικοὶ ἐνδεδυμένοι ἐρυθρὰ καὶ σημαῖαν ὁμοχρῶον κρατοῦντες, ἐρ' ἦς ἦσαν χρυσοὶ καὶ λευκοὶ χαρακτῆρες. Ἐπὶ τέλους ἦρχοντο τὸ φέρετρον, οἱ μυρολόγοι, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι.

« Τοῦ πρώτου μυρολόγου ἡ κατάστασις ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐπειδὴ δὲν ἐδύνατο νὰ περιπατήσῃ ἐκάθητο ἐπὶ φορείου. Γυναῖκες δὲ τινες εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑγροὺς καὶ ἐδάκρυν ἐν εἰλικρινείᾳ.

« Μετὰ πολλὰς γονυκλισίας, καὶ ἐκρήξεις πυροτεχνημάτων, ἐρῆσαν πλησίον τοῦ Τάϊ Σίγχι Σάν, καὶ παρ' ὀλίγον ἐπιπτον ἐπὶ δύο ναυτῶν κειμένων χαμαὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἕνεκα μέθης. Ὁ λαὸς συνέβρεε πανταχόθεν ἵνα ἴδῃ διαβαίνουσιν τὴν κηδείαν. Διαβάντες καθ' ὅλον τὸ μήκος τὴν πόλιν, ἐρῆσαμεν πλησίον τοῦ τόπου ὅπου ἐμελλε ν' ἀποτεθῇ τὸ σῶμα, ἕως οὗ ἐτοιμασθῇ τάφος μεγαλοπρεπής.

« Τὸ φέρετρον ἐτέθη κατὰ γῆς καὶ οἱ μυρολόγοι ἐγύρισαν περὶ αὐτό. Οἱ ἱερεῖς ἐπλησίασαν καὶ οἱ λευκοὶ μουσικοὶ ἐσήμαναν πλησίον αὐτοῦ. Ἐκαυσαν λαμπάδας, ἐξεσφενδόνισαν πυροτεχνήματα, τῶν γλαυκῶν καὶ τῶν ἐρυθρῶν μουσικῶν οἱ τόνοι ἀντήχουν εἰς τοὺς ἀέρας, αἱ νέαι κόραι ἐκράζον, καὶ τὸ πλῆθος ἔχασκεν. Ἐπειτα ἔπαυσεν ἡ μουσικὴ καὶ ἐπλησίασαν οἱ δύο φανοί. Ἡ μουσικὴ ἤρχισεν ἐκ νέου, καὶ οἱ μυρολόγοι καὶ οἱ φανοὶ, καὶ αἱ προγονικαὶ πινακίδες, καὶ ἡ ἐρυθρὰ σημαία τὸ συνώδευσαν. Ἐλθόντες δὲ βραδέως εἰς ὑψωμα παρακείμενον, ἀπέθεσαν τὸν νεκρὸν ἐντὸς οἰκίας ἐπὶ τούτου προετοιμασθείσης. Καὶ οἱ μὲ ἱερεῖς ἔφαλλον, οἱ δὲ μουσικοὶ κατεσπάραστον τὰ ὦτα τῶν ἀκούόντων.

« Τοῦ νεκροῦ ἀποτέθεντος εἰς τὴν οἰκίαν, οἱ μυρολόγοι ἀπέβαλον τὰ λευκὰ ἐνδύματα καὶ ἐπανῆλθον, ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο πλέον ἡσυχος, ἡ δὲ μουσικὴ ἐσήμεινε τὸν αὐτὸν ἦχον, ἐναντίον τῆς συνθεσίας τῆς Εὐρώπης, ὅπου ἡ μουσικὴ ἐπανερχομένη παίζει χαροποιᾷ. Πέριξ δὲ ἐμοῦ ὅλοι ἦσαν εὐθυμοί, καὶ ἡστειεύοντο καὶ ἐγέλων.

« Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέτω τὰς ἐπομένας ὀλίγας γραμμὰς τὰς ὁποίας ἐξάγω ἐκ τοῦ περὶ Κίνας συγγραμματος τοῦ Κ. Ι. Οὐίλλιαμ, εἰς συμπλήρωσιν τῆς διηγήσεώς μου. « Ὁ νεκρὸς ἄμα μετὰ τὸν θάνατον περιβάλλεται διὰ τῶν λαμπροτέρων φορεμάτων τῆς οἰκογενείας. Ῥιπίδιον τιθεταὶ εἰς τὴν μίαν τῶν χειρῶν του, καὶ χαρτίον μὲ προσευχὴν εἰς τὴν ἐτέραν. Μετὰ ταῦτα ἐξαπλοῦται ἐντὸς φερέτρου τὸ ὅποιον ὁμοιάζει κορμὸν δένδρου· τὸ σκεπασμὰ του εἶναι ἐστρογγυλισμένον. Ὁ νεκρὸς τιθεταὶ ἐπὶ κραβάτου ἐξ ἀσέβестου ἢ βάμβακος, σκεπάζεται μὲ ἀσέβестον, τὸ δὲ φέρετρον κλειόμενον πανταχόθεν καλῶς, ἀλείφεται διὰ βερνίκης ἵνα μείνῃ αὐτὸ μέχρι τῆς ὥρας τῆς ταφῆς. Οἱ Κίνοι δαπανῶσι ζῶντες ἐτι εἴ-πειρα χρήματα εἰς ἀπόκτισιν φερέτρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ. Τὰ δὲ φέρετρα ταῦτα τιμῶνται ἀπὸ 150 δραχμ., μέχρις 60 χιλιάδων. Ἐνίσταται τὸ φέρετρον μὲν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐν τοσούτῳ καίεται λαμπάδας περὶ αὐτό. Τιθεταὶ

δὲ εἶτε εἰς τὴν στοάν εἶτε εἰς τὴν μεγάλην αἰθουσαν, ὑπὸ οὐρανόν, εἶτε εἰς τὸν θάλαμον τῶν προγόνων, ὅπου μένει ἕως οὗ ἡ περιουσία τῆς οἰκογενείας ἐπιτρέψῃ νὰ ἐνταφιασθῇ· δεόντως τὰ πολυτιμα ταῦτα λείψανα.»

(Illustrated London News.)

ΑΥΤΟ ΡΩΣΙΑΣ

αἰχμαλώτοι ἐν Κανκάσφ.

(Συνέχεια. "Idē φυλλάδ. 227, 228 καὶ 229.)

—οοο—

Ἡ πριγκίπισσα Άννα ἐνόμισεν ὅτι ἀπέκτησε τὴν φιλίαν τῆς Ζαΐδέτης, ἐπιστείλασα πρὸς τινὰ ῥώσον ἱατρόν, καὶ ζητήσασα τὴν συμβουλὴν τοῦ περὶ τινος ἀσθεναίας τῆς γυναικὸς ταύτης τοῦ Σιαμίλ. Καὶ ἐν-ὅσῳ μὲν διήρκει ἡ λαθραία αὕτη θεραπεία, ἡ Ζαΐδέτα ἐφάνετο φιλόφρων, ἀφοῦ ὁμως ἐθεραπεύθη, ἐπανελάβε τὴν πρώτην τῆς ἐχθροπάθειαν.

Ἐν τούτῳ ἔφθασαν εἰς Δαργιδέδενον οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ πρίγκηπος Δαυὶδ, ὁ Μωχαμέτης καὶ ὁ Σακάρ, καὶ τὴν ἐπισύσαν προσεκλήθησαν καὶ αἱ δύο αἰχμαλώτοι νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν στοάν τὴν παρακειμένην εἰς τὸν θάλαμον τῶν. Παρουσιάσθη δὲ εἰς αὐτὰς ὁ Μωχαμέτης, σύντροφον ἔχων καὶ τὸν ἀδελφόν του Χατζήν, καὶ τινὰ Ῥεσάν, ἀντιπρόσωπον τοῦ Σιαμίλ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· ἡ Ζαΐδέτα, ἡ Κάτζιο καὶ τινες ἄλλοι οἰκεῖοι τοῦ Σιαμίλ παρευρίσκοντο εἰς τὴν διαπραγματεύσιν ταύτην. Αἱ πριγκίπισσαι ἀκούσασαι ὅτι ὁ Σιαμίλ ἐξῆτει εἰκοσιδύο ἑκατομύρια δραχμῶν ἀντὶ λίτρων, ἀπεκρίθησαν ὅτι οὐ μόνον δὲν εἶχον ποτὲ τὴν ποσότητα, ἀλλ' οὔτε ἐδύναντο νὰ τὴν προμηθεύωσι. — Πόσον λοιπὸν δίδουν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν σας; — Ἀγνοοῦμεν, ἀπεκρίθησαν, ἕως καὶ τίποτε. — Ἡ Ζαΐδέτα καὶ ἡ Κάτζιο ἀφῆκαν φωνάς, καὶ ἔδειξαν εἰς τὰς αἰχμαλώτους φύλλον τι τοῦ Ῥώσου ἀπομάχου, ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ἐπλήρωσεν εἰς τινὰ ἔμπορον πολλὰ ἑκατομύρια. — Ἄρα εὐρίσκονται καὶ τόσαι ποσότητες εἰς τὸν κόσμον, προσέθετο ἡ Κάτζιο. Μήπως ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωσίας εἶναι ὀλιγώτερον πλούσια ἀπὸ τὴν βασιλείαν τῆς Ἀγγλίας; — Βεβαίως, ἀπεκρίθησαν αἱ πριγκίπισσαι, ἡ αὐτοκρατορία ἔχει πολὺ ἄλλα δὲν πρόκειται νὰ ἐξαγορασθῇ αὐτή. — Ἡ ὕβρις εἰς τὴν αἰκίαν σου, ἐπανελάβε ἡ Ζαΐδέτα ἀποτεινομένη πρὸς τὴν πριγκίπισσαν Ὁρβελιάνη, πολλὰς συναλλαγματικὰς εἰς ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός σου. Διὰ τί δὲν τὰς μεταχειρίζεσαι; — Διότι δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα, ἀπεκρίθη ἡ πριγκίπισσα· ὅλα τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἀνήκουν εἰς τὸν κληρονόμον τοῦ ἀνδρός μου, τὸν υἱόν του, ὁ ὅποιος εἶναι ἀκόμη μικρός. — Λοιπὸν, εἶπεν ἡ Ζαΐδέτα, κρατοῦμεν τὸν υἱόν σου ἕως οὗ μεγαλώσῃ. Ἐλτα, μὴ κλαίεις! ὁ Γεώργιος σου ἔχει καλὴν ὑγείαν καὶ θά

μεγαλώσῃ τὰ βουνά μας. — Δὲν προέβη δὲ περαιτέρω ἡ συνδιάλεξις διότι αἱ πριγκίπισσαι ἐπα-νῆλθον εἰς τὰ δωμάτια τῶν.

Τὸ ἐσπέρας ἐπανελήθη ἡ συνέντευξις, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ γράψωσιν αἱ δύο αἰχμαλώτοι πρὸς τὸν πρίγκηπα Δαυὶδ· νὰ στείλῃ δὲ καὶ ὁ Σιαμίλ πρὸς αὐτὸν τὰς προτάσεις του. Ἰδοὺ δὲ ποῖαι ἦσαν· εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν πριγκίπισσῶν καὶ ἑκατὸν εἰκοσίων ἄλλων αἰχμαλώτων συλληφθέντων εἰς Κακστίαν, νὰ ἀποδοθῇ ὁ υἱὸς του, ἑκατὸν δεκαεξὶ αἰχμαλώτοι μουσουλμάνοι, πολλοὶ ἀρχηγοὶ Τζετζέγκοι, καὶ τέσσαρα ἑκατομύρια καὶ τετρακόσιαι χιλιάδες δραχμῶν. Ὁ δὲ πρίγκηψ λαβὼν τὰς προτάσεις ταύτας ἀπεκρίθη μὲν εὐθὺς πρὸς τὸν Σιαμίλ ὅτι ἦσαν ἀπαράδεκτοι, τὰς διεδίδασκε δὲ πρὸς τὴν κυβερνήσιν του.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ πρίγκηπος, αἱ αἰχμαλώτοι ὑπεβλήθησαν καὶ εἰς νέας δοκιμασίας. Αἱ μὲν παρὰ τῆς Ζαΐδέτης καταδιώξεις ἐξηκολούθησαν· ἐπειδὴ δὲ ἡ Σουανίτα ἐπαθε δύσκολον τοκετόν, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι αἱ αἰχμαλώτοι ἔφεραν κακοποιὰ ἀντακείμενα, ἀπηγόρευσαν εἰς αὐτὰς νὰ ἐξέρχωνται εἰς τὴν στοάν· τῆς Ζαΐδέτης σκοπὸς ἦτο νὰ μὴ τὰς βλέπῃ ὁ Σιαμίλ, ὁ ὁποῖος ἡναγμάζετο νὰ διαβαίῃ τὴν στοάν ἵνα ὑπάγῃ εἰς ἐπισκεψὶν τῆς πασχούσης σύζυγος του. Ἡ ἀρτίς τοῦ Χατζῆ Μεχμέτ, δευτέρου υἱοῦ τοῦ Σιαμίλ, ἐγένετο αἰτία νέας συγκαλέσεως συμβουλίου, καθ' ὃ συνεζητήθησαν καὶ αὖθις τὰ περὶ τῶν αἰχμαλώτων.

Εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο παρευρέθησαν πολλοὶ καλπίδες καὶ ὁ σουλτάν Δαυήλ· ἀλλ' οὐδὲν ἀπεφασίσθη, ἂν καὶ οὗτος συνηγόρησεν ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων. Ὁ Σιαμίλ ἐμήνυσε καὶ ἐκ δευτέρου πρὸς τὸν πρίγκηπα Δαυὶδ διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου ὅτι ἐπέμεναν εἰς τοὺς προταθέντας ὅρους. Αἱ μεταξὺ Ῥώσων καὶ ὀρεινῶν ἐχθροπραξίαι εἶχον ἐπαναληφθῇ, καὶ ἵνα ἐπαναληφθῇ καὶ αἱ διαπραγματεύσεις μετὰ τινος ἐπιτυχίας, ἔπρεπε νὰ πάθῃ ἡ τὴν τινὰ ὁ Σιαμίλ, ἀπελθὼν προσωπικῶς κατ' ἐκεῖνων. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ἡξήσεν ἡ τυραννία τῆς Ζαΐδέτης· ἐδίδεν εἰς τὰς αἰχμαλώτους τροφὴν ἀηδεστάτην, ὑπέβαλλεν αὐτὰς εἰς μυρίας στερήσεις, καὶ μάλιστα εἰς στερήσιν πυρός, ἐνῷ χιὼν κατεκάλυπτε τὰ ὄρη. Πλὴν τούτου, ὁ θάλαμος τῶν αἰχμαλώτων δὲν ἐκλείετο καλῶς, καὶ διὰ τοῦτο μόλις ἦναπτον πῦρ, καὶ καπνὸς πνιγρὸς ἐγέμιζεν αὐτόν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ μείνωσιν ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ παλάτιον τοῦ Σιαμίλ, κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, ὁμοίῳ αἰθουσαν σχολείων κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ διδασκάλου. Ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν του ἔτρεχεν εἰς τὰ δώματα, συνέτριβε τὰ κλειθρα, καὶ ἔρριπτεν εἰς τὴν αὐλὴν ἀνημμένους δαυλοὺς. Δύο ἐδομαδάς ἦτο ἀπὸν ὁ Σιαμίλ, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία του ἐπὶ νῆλθις σκυθρωπότερος ἢ ἄλλοτε. Ἐτιμώρησε τὰς παρεκτροπὰς τοῦ υἱοῦ του, τὸν περιώρισε ἐντὸς δωματίου παρακειμένου εἰς τὸ τῶν αἰχμαλώτων, καὶ ἔπειτα τὸν ἐστειλεν εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν ἵνα ἐκπαιδευθῇ.

Ὁ Σιαμίλ παρενέβαλε τὴν ἐξουσίαν του καὶ εἰς ἄλλα· ἐπρόκειτο περὶ τεμαχίου μεταξωτοῦ τὸ ὁποῖον αἱ αἰχμαλώτοι λαβοῦσαι μετὰ καὶ ἄλλων πραγμάτων ἐκ Γεωργίας, εἶχον διανεμίει εἰς τὰς σουλτάνας. Τὸ μεταξωτὸν τοῦτο εἶχε δοθῇ εἰς τὴν Ἀμινέταν, ἀλλ' ἡ Ζαΐδέτα ἐπέμενε νὰ δοθῇ εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Σιαμίλ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀμινέτα δὲν ἦτο νόμιμος σύζυγος τοῦ Σιαμίλ, οὗτος ἐκράτησε μὲν τὸ μεταξωτὸν παρ' ἑαυτῷ, ἔδωκεν ὁμως δι-καιοὺν τῇ Ἀμινέτῃ. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι αἱ φροντίδες τοῦ πολέμου δὲν τὸν ἀπέτρεπον τοῦ νὰ ἐνασχολῇται καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς οἰκίας του. Προσέταξε νὰ θέσωσιν ὕαλους εἰς τὰ παράθυρα τῶν αἰχμαλώτων, καὶ ἦλθε μόνος νὰ παρατηρήσῃ ἂν ἐξετελέσθῃ ἡ προσταγὴ του· ἀνασηκώσας τότε τὸ σκέπασμα τῆς χύτρας ἐν ᾗ ἔβραζε τὸ γεῦμα τῶν αἰχμαλώτων, καὶ ἰδὼν ὅτι περιεῖχεν ὀλίγα ὀσπρία καὶ ὕδωρ ἀλμυρόν, ὠργίσθη κατὰ τῆς Ζαΐδέτης, καὶ προσέταξε νὰ δώσωσιν αὐταῖς τσάϊον, σάκχαριν, ὀρύζιον καὶ βούτυρον· ἀλλὰ νέαι ἀξιόλογοι εἰδήσεις ἐλθοῦσαι ἐκ Τουρκίας διέκοψαν τὰς φροντίδας του ταύτας.

Αἱ πριγκίπισσαι παρετήρησαν μίαν τῶν ἡμερῶν ὅτι ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Σιαμίλ ἦσαν πλήρη χαρᾶς, καὶ ὅτι ἡ Χάτζιο ἔτρεχεν εἰς τὴν αὐλὴν ὀμιλοῦσα μὲ ζωνρότητα ὅσους ἀπῆντα. Ἐφάνετο δὲ λέγουσα σπουδαῖα. Ἐπὶ τέλους ἡκούσθησαν καὶ πυροβολῶν κρότοι ἐν εἴδει χαρᾶς. Καὶ ἀληθῶς ἡ εἰδήσις ἦτο ἀξία τοιαύτης ὑποδοχῆς· ἀπεσταλμένος τοῦ σουλτάνου ἐλθὼν εἰς Δαργιδέδενον ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ κύριός του ἐνίκησε τοὺς Ῥώσους, κατέκτησε πεντήκοντα νομούς, καὶ προσέφερε τῷ Σιαμίλ τὴν Γεωργίαν, ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦ νὰ τὸν βοηθήσῃ κατὰ τῶν Ῥώσων (*). Συγχρόνως σχεδὸν ἐφθασε καὶ δευτέρα εἰδήσις χαροποιήσασα εἰς ἄκρον τὸν Σιαμίλ· ὀρεινὸς τις ἐλθὼν εἶπεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Τζεμ-μάλ ἔδδιν ἀπεφάσις νὰ ἐπανελθῇ εἰς τὸν Κανκάσον, καὶ ὅτι ἦτο καθ' ὁδόν. Τοῦτο δὲ ἦτο ἀληθές· ὁ Σιαμίλ ἔχει κατασκόπους ἱκανωτάτους. Καὶ ἀντέμειψε μὲν τὸν κομιστὴν τῆς εἰδήσεως, ἐπειδὴ ὁ-μῶς ἐδίσταζεν, ἐκάλεσε τὸν Ἀρμένιον διερμηνέα Σάκ-Ἀβθάς, καὶ τὸν ἠρώτησε ποίας γνώμης ἦτο· ἀποκριθέντος δὲ τούτου ὅτι ἡ εἰδήσις ἐφάνετο βεβαία, ἐχάρισεν αὐτῷ ὠραιότατον ἵππον. Μικρὸν ὁμως διήρκεσεν ἡ εὐχαρίστησις αὕτη, διότι ὁ πόλεμος ἠνάγκασε τὸν Σιαμίλ νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ πάλιν τὸ σεράγιόν του· ἐμάχοντο δὲ τότε τὸσῷ πλησίον τοῦ Δαργιδεδέδενου, ὥστε αἱ αἰχμαλώτοι ἤκουον τοὺς κρότους τῶν κανονίων. Ἡ τελευταῖος Σουανίτα ὅλως ἀνήσυχος προσήχετο καὶ ἐνήστευε μετὰ μεγίστης εὐλαθείας. Διεδόθη δὲ καὶ ἡ φήμη ὅτι, ἐάν οἱ Ῥώσοι ἤρχοντο μέχρι Δαργιδεδέδενου, θέλησις τοῦ Σιαμίλ ἦτο νὰ σωθῇ πρὸ πάντων αἱ γυναῖκες, τὰ τέκνα του, καὶ αἱ αἰχμαλώτοι· ἡ

(*) Οὐδὲν ἕως ἐγένετο· ἡ δύναμις τοῦ Σιαμίλ θημιλοῦται ἐπὶ τοῦ μουριδισμού, οὗτος τὸ πνεῦμα ἀπαιτεῖ τελείαν ἀνεξαρτησίαν, θεοκρατικὴν τε καὶ πολιτικὴν.

Ζαΐδέτα εἶπε μάλιστα πρὸς ταύτας· α Μὴ χαίρετε ἐάν οἱ Ῥώσοι ἔλθωσιν ἐδῶ νὰ σᾶς ἐλευθερώσωσι, θὰ εὕρουν τὰ πτώματά σας. Ὁ οὐδ' αἱ πριγκίπισσαι ἀμφοέβαλλον, καὶ διὰ τοῦτο ἦσαν πολλὰ ἀνήσυχτοι. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, συνέβη σφοδρὸς σεισμὸς εἰς Δαργιδεδέδενον· αἱ κάτοικοι τοῦ σεραγίου ἐγένοντο ὅλως ἐντρομοί, καὶ τὸν φόβον αὐτῶν συνεμερίσθησαν καὶ αἱ αἰχμαλώτοι. »

(Ἐπεταί συνέχεια.)

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΑΓΩΓΙΚΟΣ

ἀπαγγελθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας

Ι. ΣΟΥΤΣΟΥ,

κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν μαθημάτων τῆς χειμερινῆς ἐξαμήνιας.

—οοο—

Πρὸ τῶν διακοπῶν τῆς παρελθούσης ἐξαμήνιας, ἀποπερατώσας τὴν ὅλην σειρὰν τῶν μαθημάτων, τῶν διὰ τοῦ προγράμματος τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀναγγελθέντων, ἐπελήρην τῆς Κυβερνητικῆς οἰκονομίας, ἥτις διαφέρει ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς λεγομένης οἰκονομίας, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τῆς πραγματευομένης ἰδίως περὶ παραγωγῆς, διανομῆς καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου, καθ' ὅσον αὐτῆς μὲν τὰ φαινόμενα παράγονται ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς φιλοπονίας, ἡ μᾶλλον ἐκ τῆς ἡθικῆς ἐκάστου ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς φωτοδόλου ταύτης ἐστίας τῆς ὅλης κοινωνικῆς δραστηριότητος. Τῆς δὲ Κυβερνητικῆς οἰκονομίας ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐπίδρασις ἐκπορεύονται ἐκ τῆς ἐξουσίας ἢ δικαίως περιβέβληται ἡ πολιτεία, καὶ ἐκ τοῦ κυριωτέρου αὐτῆς καθήκοντος, τοῦ προστατεύειν ἀπάντων τὰ δικαιώματα καὶ προάγειν τὴν ὕλικὴν τοῦ ἔθνους εὐημερίαν, διὰ τῆς προνοητικῆς, κραταιᾶς καὶ ἀρωγῆς αὐτῆς συνδρομῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐθνικὴ οἰκονομία διερευνῶσα, ἀκριβολογούσα καὶ συναρμολογούσα τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, ὧν τὸ πολύμορφον ἀπαύχασμα ἀδιαλείπτως ἐκτυπῶται ἐπὶ τοῦ ἐνεργοῦ βίου τῶν ἑθνῶν, διεξήγει τοὺς γενικωτέρους νόμους, δυνάμει τῶν ὁποίων ταῦτα παράγονται, ἐν ᾧ ἡ κυβερνητικὴ οἰκονομία πρὸς ἄμεσον, πρὸς ὠρισμένον καὶ ὀριστικόν τι τέλος σκοποῦσα, τὴν παραγωγὴν λέγω τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα κοινωνίας συγκεκριμένης, ἐκθέτει πρὸς ἐπιτεύξιν τοῦ σκοπομένου, γενικωτέρους τινὰς καὶ εἰδικούς κανόνας, θεωρήματα μᾶλλον ἢ ἥτον πρακτικὰ, ἐκ τῆς συστηματικῆς διατυπώσεως τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ἡ Κυβερνητικὴ οἰκονομία, ἥτοι ἡ τέχνη τῆς σκοπιμωτέρας καὶ λυσιτελεστερας διοικήσεως τῶν ὕλικῶν συμφερόντων ἐκάστου ἔθνους. »

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ μὲν ἐπιστήμη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, καθ' ὃ ἐπιστήμη, καθόλου θεωροῦσα τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, τὰ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ παραγόμενα, ἀπαρτίζει τὰ γενικώτερα αὐτῆς ἀξιώματα καὶ διατυπῶι τοὺς γενικωτέρους νόμους τοῦ

διέποντας τὸν οικονομικὸν κόσμον, νόμους αἰδίοις καὶ ἀμετατρέπτους, ἐξαγομένους οὐχὶ ἐκ συμβεβηκότων ἰδιαζόντων εἰς ὠρισμένην ἢ συγκεκριμένην κοινωνίαν, ἀλλ' ἐκ συμβεβηκότων συμπεφυκότων, οὕτως εἰπεῖν, τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἀληθεύοντας καὶ δια-τρανούντας τὴν ἰσχύϊν αὐτῶν ἀσχετίως πρὸς τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐθνότητας, ἥτοι διεξηγούντας τὰ οικονομικὰ φαινόμενα ὅπουδήποτε καὶ ἐὰν ταῦτα ἐπιφανῶσι, παρὰ τε τοῖς βαρβάρους καὶ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν, ἐν Εὐρώπῃ ἢ ἐν Ἀμερικῇ, ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ἢ ἐν τῇ Σινικῇ. Ἡ δὲ τέ-χνη, δηλ. ἡ συστηματοποίησις τῶν θεωρημάτων, ἡ μᾶλλον τῶν πρακτικῶν κανόνων καὶ παραγγελ-μάτων, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁποίων ἐπιδιώκο-μεν τὸν ὠρισμένον σκοπὸν τῆς προαγωγῆς τῆς ὑ-λικῆς εὐημερίας τῶν ἐθνῶν, μᾶλλον εὐκαμπτος καὶ εὐάριστος, περιβέβηται φυσικῶς τῷ λόγῳ, χαρα-κτῆρα σεμνότερον, τύπον μερικὸν ὅλως καὶ σχε-τικόν, καθ' ὅσον οἱ κανόνες οὗτοι πρὸς ἐπίτευξιν τελούς ὠρισμένου σκοποῦντες, τροπολογούνται πολ-λάκις κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, πρὸς ἀσφαλεστέραν καὶ εὐστοχω-τέραν ἐπίτευξιν τοῦ προτιθεμένου σκοποῦ.

Ἡ ἐπιστήμη ἐνὶ λόγῳ, ὡς ὀρθῶς ἐγνωμάτευσεν ὁ Ἀδάμ Σμιθ, διερευνῶσα τὰς αἰτίας ἐξ ὧν παράγεται ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν ἐπιδιώκει τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὑγιᾶ καὶ ἀσφαλῆ θεωρίαν· ἡ δὲ τέχνη φιλοτιμου-μένη νὰ ἦναι ἀποτελεσματικὴ, τελεσιουργικὴ, ἐπι-ζητεῖ πῶς καὶ διὰ ποίων μέσων, ὠρισμένη κοινω-νία δύναται ἀσφαλέστερον καὶ δραστηριώτερον νὰ προαγάγῃ τὴν ὑλικὴν αὐτῆς εὐημερίαν.

Ἐκ τούτων κατανοεῖται ὅτι τὸ δεύτερον τοῦ-το τμήμα τῆς ἐπιστήμης, καθ' ὃ πολυπλοκώ-τερον καὶ περιλαμβάνον στοιχεῖα χρόνου καὶ ἐ-θνότητος, ὧν οὐδὲν ἐπιλαμβάνεται ἡ καθαρὰ ἐ-πιστήμη, εἶναι καὶ τὸ δυσχερέστερον, ἀπαιτοῦν οὐ μόνον θεωρίαν ὑγιᾶ, ἀλλὰ καὶ νοῦν παρατηρη-τικόν, καὶ διάγνωσιν καὶ κρίσιν ὀρθὴν καὶ πνεῦμα πρακτικόν καὶ εὐστοχόν.

Πρὸς μείζονα διευκρίνισιν τῶν γνωρισμάτων τῶν διακρινόντων τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τῆς οικονομικῆς τέχνης, ὑποθέσαστε ὅτι ἐπιχειρεῖτε τὴν ἐπιστημονικὴν λύσιν τοῦ ἐξῆς ζητήματος· « διατί ἡ ἐλευθέρη φιλοπονία, ἀείποτε ἀπεδείχθη γονιμωτέρα καὶ παραγωγότερα τῆς δουλικῆς »; Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἐκ τῶν ἀσφαλεστέρων τῆς ἐπι-στήμης ἀρχῶν ὁρμώμενοι ἀδιστακτικῶς θέλετε γνω-ματεύσει, ὅτι ἐπειδὴ τριῶν τινων χρῆζει ἡ ἐκτέ-λεσις πάσης χρηματοποιου πράξεως, διανοίας ὡπο-σοῦν καλλιεργημένης, ἐλλόγου βουλήσεως καὶ σω-ματικῆς ἢ ὑλικῆς δραστηριότητος, ἅπαντα δὲ ταῦ-τα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος εἰσὶ ταπεινά καὶ χθαμαλά καὶ ἐκμελῆ ἐν τῷ ὑπὸ δουρικὸν κεκυφῶτι ζυγόν, ἄρα ἡ ἐλευθέρη φιλοπονία εἶναι ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε γονιμωτέρα καὶ παρα-γωγότερα τῆς δουλικῆς.

Πρὸς τούτοις δὲ, προκειμένου λόγου περὶ τῶν

λόγων τῆς ἀνατιμήσεως ἢ ὑποτιμήσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἢ πάσης ἄλλης ἀξίας, οἷον τοῦ χρυσοῦ ἢ τοῦ ἀργύρου, ἀναζητήσατε πρῶτον ἐπιμελῶς τὰ συμ-βεβηκότα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὁποίων ὁπωςδήποτε μετεβλήθη ἡ σχέσις τῆς προσφοράς πρὸς τὴν ζή-τησιν, καὶ μὴ δισταζήτε ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὑμῶν πεποιθήσει, νὰ ἐφαρμόσῃτε τὸν γενικώτερον τοῦτον νόμον, τὸν διεξηγούντα πάσας τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἐπιγιννομένας μεταβολὰς καὶ εἰς ἐτέρας παραπλη-σίαις περιστάσεις ἐτέρων χρόνων καὶ τόπων. Ἀλλ' ἀντὶ τούτων, ὑποθέσαστε ὅτι καλεῖσθε νὰ λύσῃτε πρακτικώτερον τι ζήτημα, ἢ ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρ-νησις ὀφείλῃ νὰ παρέχῃ ἄμεσον τινα συνδρομὴν ἢ ἐμψύχωσιν εἰς τέχνας ἀρτιγενεῖς καὶ νηπίας; ἐὰν ὀφείλῃ πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας, νὰ συστήσῃ ἐκ πόρων τοῦ δημοσίου ταμείου, ἀγροτικὰς τραπέ-ζας; ἐὰν τὸ προστατευτικὸν σύστημα τοῦ Κολέβερτου ἢ ἡ ναυτιλιακὴ πράξις τοῦ Κρομουέλλου συνετέλε-σαν, καθ' ἣν ἐποχὴν παρήχθησαν, εἰς τὴν προαγω-γὴν τῆς Γαλλικῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ναυτικῆς δυ-νάμεως τῶν Ἀγγλῶν; Ἡ ἐκ τῶν τεθέντων ζητημάτων ἀμέσως ἐννοεῖτε ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ζητήματα ἐπι-στήμης, ἀλλὰ τέχνης οικονομικῆς· ἐπομένως ἡ λύσις αὐτῶν δὲν θέλει πηγάζει ἐκ κανόνος καθολικοῦ ἢ ἀπολύτου, ἀλλὰ μερικῶς ἢ σχετικοῦ, ἐξαγομένου ἐκ συμβεβηκότων ἰδιαζόντων εἰς συγκεκριμένην κοινω-νίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδόλως ἐφαρμοστέου εἰς πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν, ἕτερα στοιχεῖα κοινωνικῆς δυνάμεως κεκτημένην.

Παρατηρητέον ἦδη ὅτι ἡ Κυβερνητικὴ οικονομία διατυπῶσα τοὺς πρακτικούς αὐτῆς κανόνας, τὰ πρακτικὰ αὐτῆς θεωρήματα, δὲν πρέπει νὰ παρέρ-χεται ἀνεξέταστος καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὸ δίκαιον, δηλ. πρὸς τὰς ἐπιστή-μας ἐκείνας, αἵτινες νέον παρέχουσιν κύρος εἰς τοὺς κανόνας τῆς οικονομικῆς τέχνης, διευκρινίζονται συ-νῆμα καὶ διαφωτίζονται ὑπ' αὐτῆς.

Βεβαίως τὸ ἠθικὸν καλὸν, τὸ δίκαιον, ἐστὶ συν-ῆμα καὶ λυσιτελές, ὡς καὶ τὸ ἠθικὸν κακὸν ἢ τὸ ἄδικον ἐστὶ ἐν γένει βλαβερὸν καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψίν, ἅπασαι αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστήμαι ὡς καὶ αἱ πνευματικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ ἡρώων δυ-νάμεις, ἀπαρτίζουσιν ἀδελφικὴν καὶ συγγενικὴν τι-να δέσμην ἀδιάρρηκτον· ἐν τούτοις, προσεξωμεν καλῶς μὴ ἐκ τῆς συνθετικῆς ταύτης θεωρίας ὁρμώ-μενοι συγχύσωμεν ἐπιστήμας διάφορον ὅλως ἐργού-σας ἀντικείμενον. Τῷ ὄντι, ἂν καὶ τὸ μὲν ἠθικὸν καλὸν ἢ τὸ δίκαιον ἐστὶ συνῆμα καὶ λυσιτελές, τὸ δὲ ἠθικὸν κακὸν ἢ τὸ ἄδικον βλαβερὸν, δηλ. ἐὰν τὰ λόγου καὶ συνειδήσεως μετασχόντα πλάσματα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ἐν τῇ ὁσιότητι εὐρίσκωσι τὴν ἀ-ληθῆ αὐτῶν εὐημερίαν, οὐχ ἥττον ὑπάρχει ἀναμφι-σβήτητον, ὅτι ὁ ἰδιαιτέρος σκοπός, τὸ ἄμεσον ἀντι-κείμενον τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης δὲν εἶναι τὸ ἠθικὸν καλὸν ἢ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ λυσι-τελές, τὸ ὠφέλιμον, ἡ ὑλικὴ εὐημερία, ἀνευ ἧς ἡ ἠθικὴ προαγωγὴ καθίσταται ἀκροσφαλὴς ἢ ἀδύνατος.

Οἱ οικονομολόγοι μάλιστα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην

ἐποψίν τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης ἐμμένοντες, ἡδυ-νήθησαν πολλὰκις νὰ διχρωτίσωσι τὰ ὑψηλότερα καὶ ἐμβριθέστερα ζητήματα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου.

Τοιοῦτω τρόπῳ ἡ ἀγαθοεργία μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην θεωρήθη ὑπὸ τε τῆς ἀμωμήτου χρι-στιανικῆς πίστεως καὶ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ὡς ἡ πρωτί-στη, ἡ ἐρασμιωτέρα τῶν ἀρετῶν. Δι' αὐτῆς, ἑ-καστος ἡμῶν ἀναβιβάζεται μέχρι τῆς θέας αὐτοῦ καταγωγῆς, καὶ ἀναδείκνυται πλάσμα ἀληθῶς λογι-κὸν καὶ ἐλευθέρον, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλ' ἡ ἀγαθοεργία δι' ἧς ἡθοποιεῖται καὶ ἐξευ-γενίζεται ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι ἀρετὴ ἰδιαζούσα εἰς μόνον τὰ φυσικὰ πρόσωπα, καθότι καὶ ἡ πολιτεία δύναται νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἀρετὴν ταύτην.

Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ κανονισθῇ ἡ δημοσία ἀγα-θοεργία, ὅπως μὴ διερεθισθῶσιν ἐξ αὐτῆς καὶ πολ-λαπλασιασθῶσιν αἱ πληγαί, ἃς προτίθεται νὰ θερα-πεύσῃ; Μόνη ἡ πολιτικὴ οικονομία ἐδυνάθη μέχρι τοῦδε νὰ δώσῃ ἂν ὄχι τὴν ὀριστικὴν, τοῦλάχιστον τὴν ἐλλογωτέραν λύσιν τοῦ δυσχεροῦς καὶ πολυ-πλόκου τούτου ζητήματος, ἀποδείξασα ὅτι μεγίστη ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας ἀγαθοεργίας.

Πρῶτον, διότι τὰ μὲν φυσικὰ πρόσωπα ἐξα-σκούντα τὴν ἀρετὴν ταύτην διαθέτουν πόρους ἰδίους, ὧν δέδοται αὐτοῖς ἢ τε χρῆσις καὶ ἡ κατάχρησις· τὸ δὲ Κράτος ἢ ἡ Πολιτεία, ἀγαθοεργίας ἐκτελοῦσα πράξεις διατίθεται πόρους, οὓς διὰ νόμου καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀναγκαστικῶς εἰσπράττει ἐπὶ τε τῶν εὐπο-ρούντων καὶ τῶν ἐνδεῶν πολιτῶν.

Δεύτερον δὲ, ἕκαστος ἡμῶν ἐξασκῶν τὴν ἀρετὴν ταύτην κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ δηλ. διαλειπόντως καὶ ἀκανονίστως, οὐδόλως δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ σύν-ολον τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων· ἐνῷ ἡ δημοσία ἀγα-θοεργία εὐμοιροῦσα μὲν πόρων ἀφθονωτέρων, ἰσχυ-ρῶς δὲ καὶ μόνιμως ἐνεργουμένη, δύναται νὰ ἀλλοι-ώσῃ καὶ παραβιάσῃ τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Καὶ ἀληθῶς ἂν ἡ Πολιτεία ὑπερχρεώτῃ νὰ συντηρῇ ἐκ φιλοφροσύνης, πάντα πολίτην στεροῦμενον ὀλίγον τῶν πρὸς ζῶν ἀναγκαί-ων, ἢ μὲν φιλοπονία καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρόνοια ἤλατ-τούντο ἢ ἐμαραινόντο, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀπερικέπτως ἐπολλαπλασιάζετο καὶ τὸ ἀφρευκτὸν ἀποτέλεσμα τοῦ τοιοῦτου πλημμελοῦς συστήματος ἦτον ἡ γενι-κὴ ἐνδεΐα καὶ ἡ ἐθνικὴ χρεωκοπία. Ἰδοὺ πῶς ἡ πο-λιτικὴ οικονομία πρὸς τὸ ἰδιαιτέρον αὐτῆς τέλος σκοποῦσα διεφώτισεν ἐν τῶν ἐμβριθέστερων πρα-κτικῶν ζητημάτων τῆς ἠθικῆς.

Τὸ αὐτὸ δὲ λέγομεν καὶ περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου.

Ἀναζητήσατε τὴν δικαιολογικὴν βάσιν τῆς κυρι-ότητος διεξερχόμενοι τὰ συγγράμματα τῶν νομοδι-δασκάλων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ πολιτικὴ οικονομία συστηματο-ποιήθησα διετυπώθη ἐπιστημονικώτερον ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα, καὶ θέλετε ὁμολο-γῆσαι ὅτι οὔτε ἡ προκατάληψις, οὔτε ὁ θετικὸς νό-

μος θεωρηθεὶς ὡς πηγὴ τῆς κυριότητος, οὔτε αἱ ὑπο-θετικαὶ παγκόσμιοι ἢ ἐθνικαὶ συνθήκαι ἡδύναντο ἀποχρώντως νὰ ἱκανοποιήσωσιν ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους τούτου ζητήματος τὴν ἀνθρωπίνην συνειδήσιν.

Ἀλλ' οἱ οικονομολόγοι εἰς τὴν ἀέναντον πηγὴν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τὴν ἐλευθερίαν, ἀδια-λείπτως ἐμβλέποντες, ἀπεφώνησαν τέλος καὶ παρ-εδέχθησαν ὁμοθυμῶς, ὅτι δικαιολογικὴ βάσις τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία, εἶναι ἡ προσω-πικότης καὶ ἡ λογικὴ ἡμῶν βούλησις, ἡ προχομέ-νη ἐπὶ τὴν ἀπρόσωπον φύσιν καὶ ἐπισκιάζουσα, οὐ-τως εἰπεῖν, αὐτήν.

Κατ' αὐτοὺς τὸ ὑλικόν, τὸ ἐνσώματον ἀντικείμε-νον, ὅπερ πρὶν ἢ ὑπαχθῇ τὴν διαπλαστικὴν ἡμῶν ἐνέργειαν, ἦν ἀδέσποτον, ἀναμωρῶθεν καὶ γονιμο-ποιήθεν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας ἀνεκαινίσθη ἐγένετο ὅ,τι οὐκ ἦν.

Ἦλθ' ἄκοσμος καὶ ἄμορφος πρότερον, ἀπαστρέ-πτει σήμερον τοὺς λογικοὺς σπινθηρισμοὺς τοῦ ἀν-θρωπίνου πνεύματος καὶ προβάλλει πρὸς τοὺς ἀντι-στρατευομένους κατ' αὐτῆς, τὸν ἀπαραβίαστον ὅρον τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος.

Μετὰ τὰς γενικωτέρας ταύτας σκέψεις περὶ οἰ-κονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἐπιχειρήσας νὰ περιγράψω τὸν ὅλον κύκλον τῆς Κυβερνητικῆς ἐνερ-γείας, ἐπραγματεύθην ἐν πρώτοις περὶ δημοσίας παιδεύσεως, καθότι, ὡς ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης « ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέ-ον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμ-ερισθῇ τῇσιν. » Ἐπειδὴ δὲ ἀπρὸς πάσας ἐτι δυνάμεις καὶ τέχνας ἐστὶν ἡ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προ-εθίζεσθαι πρὸς τὰς ἐκάστων ἐργασίας ἢ ἐξήγησα νὰ προσδιορίσω μετὰ τῆς προσήκουσας ἀκριβείας, τὰς σχέσεις τῆς δημοσίας παιδείας πρὸς τὴν ὑλικὴν προαγωγὴν τῶν ἐθνῶν, ἀποδείξας ὅτι διὰ μόνης τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς διανομορφώσεως ἐξ-οικονομεῖται μὲν καὶ κάλλιον χρησιμοποιοῖται ἡ δημιουργικὴ δύναμις ἐκάστου ἔθνους, λύεται δὲ τὸ ἐξῆς βιομηχανικὸν ζήτημα αἱ δι' ἐλάχιστον φιλοπο-νίας μείζων παραγωγὴ ἢ καθ' ὅσον διὰ μόνης τῆς ἐπιστήμης ἐπιγινώσκοντες τὸ ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα ὑπερ' ἡ Θεῖα Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς τὰ λογικὰ πλά-σματα, τοῦ διορᾶν καὶ κατανοεῖν τοὺς νόμους τοῦς διέποντας τὴν ὅλην δημιουργίαν, καθιστῶμεν διὰ τῆς διδασκαλίας ἡμῶν φιλοπονίας ὑποχειρίους τὰς δυ-νάμεις τῆς φύσεως, καὶ τρέπομεν οὕτω καὶ διευθύνο-μεν αὐτὰς κατὰ τὰς χρεῖας ἡμῶν.

Μετὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς δημοσίας παιδείας, ἐπιχειρήσας ὡσαύτως νὰ καταδείξω καὶ τὰς σχέ-σεις τῆς Π. οικονομίας πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου, δηλ. πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἧς τὸ ἄμεσον ἀντικείμενον δὲν εἶναι ὡς ἐν τῇ Κυβερνητικῇ οἰκonoμ-ίᾳ, ἡ ὑλικὴ εὐημερία, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀσφα-λὴς καὶ ἀκράδαντος αὐτῇ χρητὴς τοῦ ὑλικοῦ πολιτι-σμοῦ, παρετήρησα ὅτι ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου πρα-γματεύεται περὶ τοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως τῶν νόμων, διεξηγούσα τὰς γενικωτέρας ἢ εἰδικὰς ἀρχάς, ἐφ' ὧν οὗτοι ἐρείδονται. « Εἰδέναι

τοὺς νόμους ἐστὶν οὐ τὸ γινώσκειν τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν.

Τῶντι ἅπανσι αἱ ἐννομοὶ ἡμῶν σχέσεις προσαλληλοὺς καὶ πρὸς τὰ πράγματα, σχέσεις εἰς ἃς ὅπως δῆποτε ἐνέχεται ἡ βούλησις ἡμῶν, προκαλοῦσι καὶ συνεπάγουσι τὴν ἐπέμβασιν τῆς Πολιτείας, τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νομοθέτου, πρὸς ῥύθμισιν αὐτῶν, πρὸς τελειότερον αὐτῶν καταρτισμόν.

Τὶ ἀπλούστερον, τὶ φυσικώτερον λ. γ. τῶν σχέσεων τῶν πηγαζουσῶν ἐκ τῆς Πατρικῆς ἐξουσίας; Ἐν τοῖτοις, ἡ σωφρονιστικὴ ἐξουσία τῶν γονέων, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν περιουσίαν τῶν τέκνων, ὡς καὶ τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γεννήτορας αὐτῶν, τὰ πάντα προνοοῦνται καὶ κανονίζονται ὑπὸ τῶν νόμων.

Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τῆς ὑψηλῆς, τῆς θείας αὐτοῦ ἐντολῆς, πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ Δικαίου, ὁ νομοθέτης ὀφείλει ἀναγκαιῶς νὰ γνωρίσῃ τοὺς κανόνες διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁποίων ἀσφαλέστερον καὶ σκοπιμώτερον ρυθμίζονται αἱ ποικίλαι, αἱ ἀπειροὶ αὐταὶ σχέσεις.

ὑπὸ τὴν ἐποψὴν δὲ ταύτην, δυνάμεθα ἐλλόγως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ ψυχὴ ἡ ἡ διάνοια τοῦ ἔθνους, ἡ ἐπίγειος τῶν ἔθνων Πρόνοια.

Καὶ πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις τὴν ἀνωτάτην ταύτην ἐξουσίαν περιεβλήθη εἰς μόνον ἄνθρωπος, ὁ σοφώτερος ἴσως πάντων, Μίνως, Λυκούργος ἢ Σόλων· ἀλλ' ἐπειδὴ συνήθως οὐδ' αὐτὴ ἡ μεγαλοφυΐα ἐπαρκεῖ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ τεραστίου τούτου ἔργου, τοῦ νομοθετικοῦ λέγω, τὰ ἔθνη τὰ μὴ διατελοῦντα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θεοκρατικῆς δεσποτείας, ἀνεξήτησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὴν ἀκραιφνεστέραν δὴλωσιν τοῦ δικαίου, ἐν τῇ πληθύνει τῶν βουλήσεων, ἐν τῇ κατ' ἀντιμωλίαν, οὕτως εἰπεῖν, συζητήσῃ τῶν κοινῇ συμφερόντων, ἐν τῇ δημοσιότητι. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἡ πληθὺς αὕτη τῶν βουλευτικῶν, τῶν νομοθετικῶν στοιχείων, οὐδὲως προσκρούει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κυβερνητικῆς ἐνότητος.

Ὁ νομοθέτης εἴπομεν α ὁ κυβερνητικὸν ἔργον εὐθύνων, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ὁ περιβεβλημένος τὴν υπερτάτην ἐξουσίαν τοῦ νὰ ρυθμίσῃ τὰς ἐννόμους σχέσεις τὰς πηγαζούσας ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀπροσώπου φύσεως, πρέπει νὰ ἐπιγινώσκῃ τὰς ἀναγκαίας τῶν πραγμάτων σχέσεις, νὰ ἔχῃ προσέτι καθαρὰν τὴν συνείδησιν τῶν στοιχείων, ὧν ἐπιλαμβάνεται νομοθετῶν, νὰ ἐμπνέεται δὲ ὑπὸ πίστεως ἀκλονήτου πρὸς τὰς μελλούσας τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς ἃς ὡς ὑπὸ θείας τινὸς καὶ μυστηριώδους πνεύματος ἀδιαλείπτως ἄγεται ἡ ἀνθρωπότης.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ.

Ὁ ἀπτόμενος τῆς πολιτείας, ὁ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ νομοθετῶν, ὀφείλει πρὸς τοῖτοις, νὰ ἐπίσταται τὰ πραγματικά, τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς Πολιτείας ἐν ἣ νομοθετεῖ, καθότι ἄνευ τούτου, τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀποβάνουσιν ἔωλα καὶ ἐξίτηλα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιβλαβή.

Τῶντι δύο, οὕτως εἰπεῖν, οὗται αἱ ὑποστάσεις

πάσης νομοθετικῆς διατάξεως, ἡ μὲν φιλοσοφικὴ, ἀφθιτος, αἰωνία, ἡ δὲ ἱστορικὴ, σχετικὴ, εὐμετάβλητος, ἀμφοτέραι πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ἐντεταρκομέναι ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ νομοθέτου, ὅπως τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπισφραγισθῶσι διὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ χρόνου καὶ ζωοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀκμάσωσι καὶ καρποφορήσωσι.

Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα τῶν νόμων διατρανοῦνται διὰ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Σόλωνος.

Ὁ Σόλων ἐρωτηθεὶς α Εἰ τοὺς ἀρίστους νόμους Ἀθηναῖοις ἔγραψεν, ὦν, ἂν, ἔφη, προσεδέξαντο τοὺς ἀρίστους.

Ἀλλ' ἴδωμεν ποῖα ἡ σχέσις τῆς Πολιτικῆς οικονομίας πρὸς ἑκάτερον τῶν στοιχείων τούτων.

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία διεξηγοῦσα πῶς διὰ τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύσσεται ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης, πῶς διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πνευματικῆς ἐν γένει προαγωγῆς, κατεξουσιάζομεν τῆς ἀπροσώπου φύσεως, καὶ μεταβάλλομεν τὴν μορφήν τῶν πραγμάτων κατ' εἰκόνα ἡμῶν, διερευνῶσα καὶ διαγράφουσα προσέτι τὰ ὅρια τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας, ἀποδεικνύουσα πρὸς τοῖτοις, ὅτι διὰ τῆς ὑλικῆς εὐμερείας κατορθοῦται μὲν ἀσφαλέστερον ἡ ἠθικὴ ἡμῶν προαγωγή, ἐξυγενίζεται δὲ καὶ ἀνυψοῦται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, συμπληροῖ τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου καὶ ἐπιλαμβάνεται ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ.

Ἐραπομνή δὲ πλὴν τούτου, καὶ τοῦ δευτέρου στοιχείου τῶν νόμων, τοῦ ἱστορικοῦ καὶ μεταβλητοῦ, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἐξασκεῖ μὲν ἐλάσσονα ἐπὶ ῥῶν ἐν τῷ ἀστυκῷ ἢ τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ κυρίως λεγομένην, ἀλλ' οἱ διοικητικοί, οἱ οικονομικοὶ καὶ βιομηχανικοὶ νόμοι, ἥτοι οἱ νόμοι οἱ φορολογικοί, οἱ τελωνιακοὶ ὁργανισμοί, αἱ διατάξεις περὶ συστάσεως ἐταιριῶν, περὶ ἐμφυχώσεως τῆς βιομηχανίας, περὶ μέσων συγκοινωνίας, κτλ, ἀδιαλείπτως μεταβάλλονται καὶ ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον καὶ τὸ λυσιτελέστερον τροπολογοῦνται, μετασυστάμενοι κατὰ τὰς ὑγειεστέρας ἀρχὰς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης.

Ὅπως δὲ ἐκτιμῶμεν ἀκριβέστερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν νόμων ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν ἔθνων, καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς νομοθεσίας ἐν γένει, παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ οικονομικὰ γινόμενα, ὅτε μὲν εἰσιν αἰτίαι τῆς παραγωγῆς τῶν καθεστῶτων νόμων, ὅτε δὲ ἀποτέλεσμα αὐτῶν.

Τοιοῦτον τρόπον αἱ κτήσεις καὶ ὁ καταμελισμὸς αὐτῶν, ἐστὶ γινόμενον οικονομικόν, γινόμενον ἱστορικόν, ὡς καὶ ἡ συμπύκνωσις τῶν κτημάτων ἢ δὲ ἀρχὴ τῶν πρωτοτοκίων ἢ τῆς ἱσοκληρίας ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίων, εἶναι οὐχὶ βεβαίως ἀναγκαῖα, ἀλλὰ φυσικὴ τῆς οἰκονομικῆς ταύτης καταστάσεως συνέπεια.

Προσέτι δὲ ἡ μεγάλη κυκλοφορία τῶν κτησέων καὶ τῶν κεφαλαίων, ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ δραστηριότης, εἶναι γινόμενον οικονομικόν, αἱ δὲ διατάξεις αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν μεταβίβασιν τῶν κινήτων, ἢ εἰς τὰ δάνεια, οἶον ἡ μεταγραφὴ τῶν

πράξεων δι' ὧν μεταβιβάζεται ἡ κυριότης τῶν ἀκινήτων, αἱ περὶ ὑποθηκῶν διατάξεις, κτλ, εἰσι συνέπεια τῆς κυκλοφορίας ταύτης. Τοσαύτη ἡ ἐπὶ ῥῶν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῶν νόμων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ σύστημα φορολογικὸν πλημμελές, φορολογικὴ νομοθεσία πλημμελὴς παραβιάζει οὐσιωδῶς τὴν γεωργίαν, καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ὡς καὶ οἱ περὶ τοκογλυφίας νόμοι ὑποσκάπτουσι πολλὰ τοῦ δημοσίου πιστίν.

Οἱ νόμοι λοιπὸν εἰσιν ἀποτέλεσμα καὶ αἰτία τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Ἐν γένει δὲ λέγομεν ὅτι διὰ μὲν τῆς προσηκούσης προστασίας τῶν δικαιωμάτων ἐκάστου καὶ τῆς πιστῆς καὶ ἀδόλου ἐφαρμογῆς τῶν καθεστῶτων νόμων προάγεται μὲν ἡ βιομηχανία, ἀδιαλείπτως δὲ βελτιοῦται ἡ ὑλικὴ εὐμερία τῶν ἔθνων, διὰ δὲ τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς, ρυθμίζεται τὸ δίκαιον, διορθοῦνται οἱ νόμοι καὶ ὑλικῶς καὶ πνευματικῶς προάγεται ἡ κοινωνία.

Τοιαῦται αἱ οὐσιώδεις σχέσεις τοῦ δικαίου πρὸς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ καθέκαστα τῶν σχέσεων τούτων, πρὶν ἢ καταβῶμεν εἰς τὸ ἰδιαίτερον στάδιον τῆς Κυβερνητικῆς οἰκονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΥΠΟ

Ν. Ι. ΚΑΡΑΜΖΙΝΟΥ.

—οοο—

ΝΙΚΟΛΑΙΟΥ ΚΑΡΑΜΖΙΝΟΥ Ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωσσίας ἐξ ἑλληνιστῶν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, παραβληθέντος πρὸς τὸ Ῥωσικὸν π. αὐτοτύπον ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΡΟΚΙΑΔΑ, Εἰς τόμους 12. Ἀθήναι 1856—1859.

(Συνέχ. καὶ τέλος. ἴδε φυλλάδ. 229.)

Ἡ διαίρεσις τῆς Ῥωσσίας κατὰ κληρουχίας ἐταπεινώσεν, εἴπομεν, αὐτήν, ἥρξατο δ' ἡ βαθμυδὸν ἀνόρθωσις αὐτῆς διὰ τῆς βαθμικῆς συσσωματώσεως καὶ πρὸς τὸ ἐνικαῖον τοῦ Κράτους φρονίμου προσπάθειας μεγάλων τινῶν ἡγεμόνων τῆς Ῥωσσίας. Ἡ πρὸς τὴν ἑνωσιν ἀπόπειρα ἥρξατο ἀπὸ τοῦ Νοβογορόδου, τῆς περικλειστοῦς ταύτης τῶν Ῥωσικῶν πόλεων, ἥτις, Ῥωσσίς διατελοῦσα, ἐλευθέρως καὶ δημοτικῶς ἐκυβερνᾶτο, ἀπατέλει δὲ μέρος τῆς Ἀνσεατικῆς ὁμοσπονδίας. Οἱ ἐλευθέριοι τοῦ Νοβογορόδου θεσμοὶ ἦσαν ἀρχαιότατοι, διότι ἀπενεμήθησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰαροσλάβου (1020) διὰ τὴν χορηγηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Νοβογοροδίων βοήθειαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Σδιατοπόλκου πάλην· ἀλλ' ἐπὶ τούτοις μέγα οὗτοι φρονούντες, τῷ πλούτῳ δὲ καὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν ἐπαίρομενοι, ἤρizon πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ῥωσσίας, τοὺς καὶ ἡγεμόνας αὐτῶν. Ἡ πάλη αὕτη ἀξιοσημειώτος ἐστὶ διότι τρεῖς ὅλας διαρκέσασα ἑκατονταετηρίδας (1170—1478, μόλις κατέβαλε τὴν ἐπὶ ἐξ ὅλους αἰῶνας ἀκμάσαν ἐλευθερίαν ἐν Νοβογορόδῳ (120, ΣΤ). Τοσοῦτον ἰσχυρὰ εἰσι τὰ βάθρα τῆς ἐλευθερίας! ἐνῷ δ' αἱ τυραννίδες δι' ἐνὸς κτυπήματος καὶ, ὡς εἰπεῖν, διὰ

πελέκους καταβάλλονται, αἱ ἐλεύθεροι πολιτεῖαι διὰ μακροῦ καταπονοῦνται χρόνου, διότι ἡ ζωὴ διὰ παντὸς τοῦ σώματος τῆς πόλεως διέρχεται. Ἡ τυραννία ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ, τῷ τυράννῳ, ὑπάρχει, ἡ δ' ἐλευθερία ἐν ἐκάστῳ τῶν τῆς ἐλευθερίας πολιτείας πολίτῃ ἀκμάζει.

Ἄξιον κρίνομεν ἵνα ἐπιστήσωμεν ὀλίγον τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὴν πάλην ταύτην. Ὁ ἡγεμὼν Ἀνδρέας ὑποτάξας τὸ Κίεβον ἀνάξιον ἑαυτοῦ ἐθεώρει τὸ μὴ ταπεινώσαι τοὺς ὑπερηφάνους Νοβογοροδίους· ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι, ὡς παρατηρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Καραμζίνος (10, Γ) α οἱ μὲν Κιεβίται εἰδημένον εἰς τὸ ἀλλάσσειν κυριάρχας καὶ θυσιάζειν τοὺς ἡττηθέντας τοῖς νικῶσιν, ἐμάχοντο κυρίως ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῶν ἡγεμόνων, οἱ δὲ Νοβογορόδιοι ὑπὲρ τῶν δικαίων αὐτῶν, ὑπὲρ τῶν θεσμῶν τῶν πατέρων, οἵτινες ἀείποτε εἰσιν ἱεροὶ τῷ λαῷ. Ὁ Βεβολόδος δὲ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ἀνδρέου μεμνημένος προὔτιμψε νὰ φανῇ δωρούμενος τοῖς Νοβογοροδίοις ὅτι ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἡδύνατο (119, Γ). «Τοῦντεθεν ἐστὶ αὐτόνομον,» ἔλεγεν αὐτοῖς· ἀλλ' ἡ ἀγγελία αὕτη, καὶ τοι κατὰ τύπους ὁμοιάζε τῷ τοῦ Τίτου Κοίντου Φλαμινίου ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις κηρύγματι «ἔξεστι τοῖς Ἕλλησιν εἶναι ἐλευθέρους»· διέφερον ὅμως πολὺ ἐκείνου, διότι οἱ ἐπὶ Βεβολόδου Νοβογορόδιοι καὶ πρὸ τούτου ὄντες ἐλεύθεροι καὶ μετὰ τὴν περιττὴν τοῦ Βεβολόδου ἀδειαν ἐμείναν τοιοῦτοι, οἱ δ' ἐπὶ Ῥωμαίων Ἕλληνες ταπεινοὶ ἤδη οὐκ ἡδύνατο ἔχειν καὶ ἀσκεῖν ὅπερ τῇ δολιότητι τῶν Ῥωμαίων ἐστερήθησαν. Οἱ Νοβογορόδιοι ἀπήτουν καὶ ἐλάμβανον παρὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ὄρκια, ὅτι πιστῶς θέλουσι τηρῆσαι τῆς πόλεως τὰς ἐλευθερίας, διεσώθη δὲ ὁ τύπος (89, Δ) τῆς ὁμολογίας τῶν ἡγεμόνων. ἦν προσῆκον ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορόδου, οἱ κἀθεδρῶν καὶ χιλιάρχος καὶ ἀπαξίπαντες οἱ Νοβογορόδιοι ἀπὸ τῶν γεραιτέρων μέχρι τῶν νεωτέρων, οἱ δ' ἡγεμόνες ὠρκίζοντο ἐπὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἐκ τῆς ὁμολογίας δὲ ταύτης, ἥτοι συνθήκης, μεταξὺ λαοῦ καὶ ἡγεμόνων, μαρτυρεῖται ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης πρόσδοσις τῶν ἡγεμόνων συνέκειτο ἐκ φόρων, οἱ δὲ φόροι εἰσεπράττοντο ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἰδιαίτερου αὐτῆς ταμείου. Ἄν δ' ὁ ἡγεμὼν δυσχερῆσαι, κατεψηφίζοντο αὐτοῦ ἐκπτώσιν. «Διατί κατενοσφίσθη τὴν αὐλὴν τοῦ Μορτκινίτσου; ἔφερε τὸ κατὰ τοῦ Ἰαροσλάβου ψήφισμα τῶν Νοβογοροδίων (99, Δ)· Διατί ἐλαβες ἀργύρια παρὰ τῶν εὐπατριδῶν Νικηφόρου, Ῥωμανοῦ καὶ Βαρθολομαίου; Διατί ἐκτοπίσεις τοὺς εἰρηνικῶς μεθ' ἡμῶν διάγοντας ἀλλοδαπούς; Διατί οἱ μὲν ὀρνιθοθήραι σου ἀρπάξουσιν ἀφ' ἡμῶν τὸν Βόλχοδον, οἱ δὲ θηρευταὶ σου τοὺς ἀγρούς; Δεδόσθω τέλος τῶν βιασιοπραγμάτων σου τούτων. Ἰπαγε ὅπου ἂν θέλῃς, ἡμεῖς δ' εὐχόμεθα ἕτερον ἡγεμόνα. » Ἀπέναντι τοιοῦτου ψηφίσματος ἠθέλε τις νομίσει ὅτι ὁ Ἰαροσλάβος ἐξεμάνη καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν ἀποκηρυκτόντων αὐτὸν μετὰ τοσοῦτου στόμου. Πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ τούναντίον ἐπεμψε τὸν υἱὸν καὶ τὸν χιλιάρχον πρὸς τὴν συνέ-

λευσιν διαβεβαιῶν αὐτήν, ὅτι ἦν πρόθυμος ἵνα πρά-
ξη τὰ δόξαντα τῷ λαῷ. α Οὐχί, ἀπεκρίναντο οἱ πο-
λίται, οὐ θέλομεν σε ἀποχώρησον, εἰ δὲ μὴ, ἐξο-
ρίζομεν σε παρακρήμα. » Καὶ ἐσκληρύνοντο μὲν τὰ
πράγματα ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, ἀλλὰ τέλος καταρ-
τιστὴρ ἀναμέσον λαοῦ λευτέρου καὶ ἡγεμόνος πα-
ρενέβη ὁ Μητροπολίτης Κύριλλος, πάντες δὲ πᾶ-
σαν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπέθεντο ἔχθραν καὶ ἐπει-
ρήνευσαν (1270). Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία μεγάλῃ φρονας
ποιεῖ τοὺς λαούς· ὅθεν κατὰ τὸ 1315, ὅτε ὁ ἡγε-
μὼν Μιχαὴλ εὗρίσκετο ἀπὸ διετίας ἐν τῇ παρεμ-
βολῇ τῶν Μογγόλων, οἱ Νοβογορόδιμοι ἀπεδιοπομ-
πούντο ἔχειν ἡγεμόνα ἔρποντα πρὸ τῶν ποδῶν
τοῦ Χάνη (167, Δ). Διὸ ἀπεκρήρυσαν αὐτὸν καὶ
ἀνηγόρευσαν ἡγεμόνα αὐτῶν Γεώργιον τὸν τῆς Μό-
σχας. Ὁ Μιχαὴλ, ἡγούμενος Μογγολικοῦ στρατοῦ, ..
ῶρμα ἐπὶ τὸ Νοβογορόδον, ἀλλ' οἱ τῆς ἐλευθερίας
λάτραι, γενναῖοι τῆς πόλεως κάτοικοι, οὐδέποτε ἄλ-
λοτε πλείονα ἐδείξαν ἀνδρίαν, πάντες δ' ἐμάχοντο
ὡς ἥρωες· τοῦ δὲ Μιχαὴλ κελεύοντος αὐτοῖς τὸ παρα-
δίδόναι, ἀπεκρίναντο· ἀποθανοῦμεθα ὑπὲρ τῆς ἀγί-
ας Σοφίας (ἥτις ἦν τὸ σύμβολον τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ
Νοβογορόδου)· ἡ τιμὴ πάντων ἐστὶ τὸ τιμιώτατον».
Τέλος δὲ καὶ αὐτοὶ ἀβεβαίαν εἰρήνευσαν πρὸς τὸν
ἡγεμόνα εἰρήνην. Καὶ ἐπεβουλεύθη μὲν τὰς ἐλευθε-
ρίας αὐτῶν ὁ Ἰωάννης (228, Δ), ἀλλ' ἡ τύχη ἔ-
στρεψεν ἀλλαγῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τὸ Νοβογορό-
δον ἀντέσχε τῷ 1386 κατὰ Δημητρίου τοῦ Ταναῦ-
δικοῦ μετὰ τῶν μαχητῶν εἴκοσι καὶ ἑξ' ἐπαρχιῶν
(88, Ε) ἐπὶ τὸ Νοβογορόδον ἐκστρατεύσαντος, ἀλ-
λὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ κερτακίας συμπλοκῆς καὶ εὐγε-
νῇ ἄμυναν εἰρήνευσαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα ἀλωδήτους
τὰς ἐαυτῶν ἐλευθερίας συντηρήσαντες. Αἱ ἐριδες ὅ-
μως ἐπανελαμβάνοντο· διότι οἱ μὲν ἡγεμόνες ἤθε-
λον νὰ καταβάλλωσι τὸν ἀγέρωγον τοῦτον λαόν, οἱ
δὲ Νοβογορόδιοι ὡς ἐθνικὴν αὐτῶν τιμὴν ἐθεώρουν
τὸ προασπίζειν τῆς ἰδίας ἐλευθερίας (148, 153,
252, 278, Ε). Ἡ κραταίωσις ὅμως τοῦ θρόνου τῶν
ἡγεμόνων, καὶ ἡ ἐπὶ Βασιλείου ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς
ὑποτελείας τῶν Τατάρων, ὑπεδείκνυνον ὅτι ἤγγικε
καὶ τοῦ Νοβογορόδου ἡ ὥρα, καὶ ἀπὸ τοῦδε ἤρξατο
ταπεινοῦσθαι ἡ ὀφρὺς αὐτοῦ (324, Ε). Ἰωάννης ὁ Γ',
υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βασιλείου, προήγαγε τὸ ἔργον
(20, ΣΤ), ὀλίγῳ δ' ὕστερον, ἤττονες ἐαυτῶν γανόμε-
νοι οἱ Νοβογορόδιοι, διωμολόγησαν πρὸς τὸν συν-
ετὸν τοῦτον Μονάρχην τῆς Ρωσσίας τὴν καταργήσιν
τῶν τῆς συναλεύσεως πράξεων, τούτεστιν ἐστερηθῆ-
σαν τοῦ νομοθετεῖν καὶ δικάζειν (43, ΣΤ). Ἀλλ' ἐπέστη
τὸ ἔτος 1475 καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ ἐντελής καθυπόταξις
τοῦ Νοβογορόδου (89, ΣΤ), Ἰωάννης δ' ὁ Γ' καταλύσας
τὰς κληρουχίας, καὶ τὰ διάφορα ἡγεμονικὰ σκήπ-
τρα εἰς ἓν συναψας, φυσικῶς οὐκ ἠδύναντο ἀνέσθαι
τὸ ἱταρὸν τῶν Νοβογορόδιων ἐλευθεριῶν, ὡς συστα-
λουσῶν τὴν ἡγεμονικὴν ἰσχύϊν καὶ διασπασμένης δι'
αὐτῶν τῆς ἐνάτης τοῦ Κράτους. Τὸ Βέτσε, ἥτοι τὸ
ἐθνικὸν τῶν Νοβογορόδιων συνέδριον, τὸ ἐπὶ τοσοῦ-
τους αἰῶνας συνερχόμενον ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ
Ἰαροσλάβου, οὐ μόνον πρὸς διευθέτησιν τῶν τῆς πό-

λεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ νομοθετεῖν, καὶ δι' ἰδίῳ
συνθηκῶν ὡς κυριάρχης συμβάλλεσθαι (157, Δ) πρὸς
ἡγεμόνας ξένων ἐπικρατειῶν, ἐστὶν ὅτε καὶ καθαί-
ρειν τοὺς ἰδίους Ἀρχιεπισκόπους, ὡς ἐν ἔτει 1242
ἀπέβαλε τὸν Μητροφάνην, ἐξελέξατο δὲ ἕτερον τὸν
Δοθρίνιον, ὡς πομενάρχην, ἐκλείσθη (141, Γ). Συνέ-
βη δὲ ποτε καὶ τὸν ἰδίον ἡγεμόνα ν' ἀποκρηῖσιν,
ὑποτελεῖς δ' ἐαυτοὺς τῷ Κασιμίρῳ τῆς Πολωνίας ν'
ἀναγνωρίσωσιν οἱ Νοβογορόδιοι (27, ΣΤ). Ἀλλὰ ταῦ-
τα ἦσαν ὅλως παράνομα· διότι βεβαίως οὐκ ἦσαν ἐν
τοῖς χορηγηθεῖσιν αὐτοῖς προνομίοις ὑπὸ τοῦ Ἰαροσλά-
βου. Σπουδασιότατος δ' ὁ Καραμζίνος ἐπιφέρει σκέψεις
ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος τῶν Νοβογορόδιων (120—129
ΣΤ), κατακρίνει δὲ, καὶ μάλα δικαίως, αὐτοὺς ὅτι
τὴν ἐλευθερίαν ὠνοῦντο χρήματα παρὰ τῶν Μοσχί-
ων καὶ Λιθουανῶν ἡγεμόνων, προσθεῖς τ' ἀξιωματικόν
καὶ ταῦτα, ὅτι α ἡ ἐλευθερία σώζεται οὐχὶ διὰ τοῦ
ἀργύρου, ἀλλὰ διὰ τῆς προθύμου θυσίας τῆς ζωῆς·
ὁ δ' ἀγοράζων τὴν ἐλευθερίαν, ὁμολογεῖ τὴν ἰδίαν
ἀδυναμίαν καὶ ὑποδουλοῦται. α Τὴν αὐτὴν τοῦ
Νοβογορόδου τύχην ἔλαβε καὶ τὸ Πσκόβον, καὶ οὐ-
τως ἀμφοτέρων αἱ ἐλευθερίαι ἐξέλιπον, ὡς συνεξέ-
λιπε ταυτοχρόνως σχεδὸν καὶ ἡ αὐτονομία τῆς Τβέ-
ρης (165, ΣΤ) καὶ τῆς Ρεζάνης (114, Ζ), κατεκτήθη
δὲ ἡ Λιβονία, ἡ Καζάνη, τὸ Ἀστραχάνιον καὶ ἄλ-
λοι ἐπ' ἄλλαις, καὶ συνεχωνεύοντο οὕτως ἐλευθερίαι
πόλεις καὶ αὐτόνομοι κληροῦχων Ρώσων ἡγεμονί-
αι, καὶ ἄλλοπύστον Τατάρων καὶ Μογγόλων, καὶ
Κιρκάσων καὶ Κιργίσιων καὶ μυρίων ἄλλων σιφῶν
βαρβάρων κτήσεις ἐν τῷ μεγάλῳ χωνευτηρίῳ, ἐν
ᾧ τρεῖς κατὰ συνέχειαν μεγάλοι ἀληθῶς ἡγεμόνες
τῆς Ρωσσίας, ὁ Βασίλειος, Ἰωάννης ὁ Γ' καὶ Ἰωάν-
νης ὁ Δ', ἐπὶ δύο αἰῶνας (1389—1584) συνέρ-
ριπτον τὰς κατακερματίστους κληρουχίας καὶ ὑπο-
κυριάρχους αὐτονομίας, ὅπως σχηματίσωσι τὸ ἰσχυ-
ρὸν καὶ ἐνιαῖον τῆς Ρωσσίας Κράτος.

Ὁ δὲ Καραμζίνος κατεχόμενος τὸν νοῦν καὶ τὴν
καρδίαν ἔχων ἀείποτε πάλλουςαν πρὸς τὸ μεγαλεῖον
καὶ τὴν δόξαν τῆς Ρωσσίας, κλαίει ἐπὶ ταῖς συμ-
φοραῖς αὐτῆς, ἐπὶ δὲ ταῖς εὐτυχίαις μεγαλύνει τὴν
κραταίαν τοῦ Ἰψίστου δεξιάν τὴν ὑποβάλλουσαν
μὲν εἰς πικράς δοκιμασίας, ἀλλὰ καὶ σώζουσαν τὸν
ὀρθόδοξον λαόν. Ὀλίγαί πολλαὶς λέξεις ἐξαγγέλ-
λουσι τὸν πόνον τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τοῖς δυστυχί-
μασι τῶν ὀρθοδόξων (135, Γ). α Ἡ τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως ἐπὶ τῶν Λατίνων καὶ τοῦ Κιέβου ἄλωσις
συνέβη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος » (1204). Αἱ δύο πρω-
τεύουσαι τῆς ὀρθοδοξίας ταπεινούνται συγχρόνως!
ὁ δὲ Νάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' νομίζει εὐθετον τὸν
καιρὸν ὅπως ὠφελήθῃ. Πόσον ἀπατάται! Ὁ Δυτικι-
σμός ναι ἔδρευε ἐν Ῥώμῃ ἐν δὲ καὶ μόνον τὸ Βατι-
κανόν· ἀλλ' ἡ ὀρθοδοξία οὐτ' ἐν Κωνσταντινουπόλει,
οὐτ' ἐν Κιέβῳ, οὐτ' ἐν Μόσχῃ, οὐτ' ἐν Πετρούπολει,
οὐτ' ἐν Ἀθήναις, οὐτ' οὐδαμῶς τῆς γῆς ἔχει τὴν
ἑδρὰν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· ἡ
κεφαλὴ αὐτῆς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ πανταχοῦ
ἐστὶ χειροποιήτους δὲ ναοὺς τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ὁποί-
ποτε νὰ ἐγείρῃ δύναται, ὁ δ' ἀχειροποιήτος ναὸς

αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ παντὸς ὀρθοδόξου τεθεμελιώται.
Ἀνακτάται ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλ' ἡ Ῥώμη καὶ
ἰσχύς οὐδόλως ἐπέρχονται εἰς τὸ Βυζάντιον· διότι
ὀρμητικὸν κατέρχεται ἀπὸ τῆς ἑω τοῦ Ἐρτογορούλ
τὸ στίφος· ἡ Ῥωσσία σπεύδει νὰ βοηθήσῃ, ἀλλὰ καὶ
αὐτῇ, μόλις ἀναφύωννύουσα, ἔχει ἀνάγκη βοήθειας.
Ἐν τούτοις συγκινητικώτατόν ἐστι τὸ θέαμα τῶν
δύο ὀρθοδόξων βασιλείων ὁρεγόντων ἀλλήλους τὴν
χεῖρα καὶ συμπαραμυθουμένων (209—240, Ε).
Κυριεῖται ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ
(1453) ὁ Καραμζίνος ζητεῖ παντοῦ ἐν τοῖς χρονικοῖς
ὅπως εὑρῇ, ὅτι καὶ Ῥώσοι συνηγωνίσθησαν τοῖς Ἰλ-
λαιοι πρὸς σωτηρίαν τοῦ Βυζαντίου, μὴ εὗρίσκων δὲ
τοιαύτην· εἰνὰ μνεῖν μεθ' οἱ αὖτις πόνου λέγει· α Ἰσως
τινὲς τῶν ἡμετέρων συμπatriωτῶν ὑπῆρξαν αὐτό-
πται τοῦ συμβάντος τούτου (338, Ε) ». Τέλος ὁ
μὴ τοσοῦτον ἐπιχαίρει διότι ὁ Βλαδίμιρος ἐνυμ-
φεύθη Ἄνναν τὴν Πορφυρογέννητον, Ἰωάννης δ'
ὁ Παλαιολόγος Ἄνναν τὴν τοῦ Μεγάλου ἡγεμόνος
τῆς Ῥωσσίας, ἀγαλλεσθαι διότι Σοφία ἡ Θωμᾶ τοῦ
Παλαιολόγου, ἑλπίστος τῶν πατρῶων ἀνακτόρων,
ὑψώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Τσάρων.

Σπάνιαί εἰσιν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς τοσοῦτον γραφι-
καὶ περιγραφαί, οἷα φέρεται ἐν τῷ Καραμζίνῳ (168
καὶ ἐπ. Η) ἡ τῆς ἀλώσεως τῆς Καζάνης· ἡ ἐφοδος
ἐδίδετο καὶ ἡ ἱερουργία ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ
στρατοπέδου, οἱ δὲ κρῆτοι τῶν ἐκρηγνυμένων ὑπο-
νόμων διέκοπτον πρὸς μικρὸν τὴν τελομένην μυστα-
γωγίαν. Ἐκαστος ἐπολέμει οἷς εἶχεν ὅπλοις, οἱ μὲν
στρατιωτικοὶ τοῖς ἐπιγείοις, οἱ δ' ἱερεῖς τῇ ἐπικλή-
σει τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὁ δὲ Θεὸς ἐπένευσεν
ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Οἱ Ῥώσοι χριστιανοὶ ἐν ταῖς
νίκαις χριστιανοὶ καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς ἦσαν· ἡ
ἄλωσις τοῦ Βλαδимиρου ὑπὸ τοῦ Βάτη (274, Γ) συγ-
κινητικώτατη ἐστὶν ἀπελπισθέντες ὁ ἡγεμὼν Βεσβο-
λόδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν
ἀπεφάσιζαν ν' ἀποθάνωσιν ὡς τοῖς χριστιανοῖς πρέ-
πει· α ὁ Βεσβολόδος, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, οἱ μεγιστᾶ-
νες καὶ πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν πολιτῶν συνελθόντες
ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου ἱκέτευσαν τὸν Ἐπίσκοπον
Μητροφάνην, ἵνα περιβάλῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ μεγάλου
ἀγγελικοῦ σχήματος. Ἡ ἱερὰ τελετὴ ἐτελέσθη ἐν
βαθυτάτῃ σιγῇ. Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ῥώσων ἀ-
πεχαιρέτισαν τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν, ἰστάμενοι
ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ τάφου, ἐνθα προσήχοντο ἐπὶ
τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ῥωσσίας ἵνα μὴ
ἀπολεσθῇ ἑαεὶ τὸ ἀγαπητὸν ὄνομα καὶ ἡ δόξα αὐ-
τῆς Εἰσχωροῦσιν οἱ Τάταροι, οἱ ἄνδρες ἐμά-
χοντο, αἱ δὲ γυναῖκες κατέφυγον ἐν τῷ ναῷ, ἐν ᾧ
ἐχθρὸς παρέδωκε τῷ πυρὶ. Τότε ὁ Ἐπίσκοπος εἰπὼν
γεγονυῖα τῇ φωνῇ· «Κύριε ὀρεξὼν τὴν ἀόρατον χεῖρά
σου καὶ δεξάιν ἐν εἰρήνῃ τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου,
ἡλόγησε πάντας τοὺς περιεστώτας ὡς εἰς ἀφενεὶνον
θάνατον. Καὶ οἱ μὲν πνίγονται ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, ἄλ-
λοι δ' ἀπόλλυνται ἐν τῷ πυρὶ ἡὐπὸ τοῦ ἐχθροῦ.... οἱ
δ' ἡγεμόνες πολεμοῦντες ἐπεσον ἐξ ὧς πόλεως ».
Συγκρινέτω ὁ βουλούμενος τὴν ἄλωσιν τοῦ Βλαδι-
μίρου πρὸς τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀμφοτέρως

δὲ ταύτας πρὸς τὴν τοῦ Μεσολογγίου. Καὶ ἐν ταῖς
τρεῖς ταύταις, ὡς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τῶν ὀρθοδόξων
καὶ τε Ἑλλήνων, καὶ τε Ῥώσων πάλῃ εὐρήσῃ τὸ
αὐτὸ πνεῦμα, τὴν ἀπεριόριστον ἐλπίδα τοῦ ὀρθο-
δόξου πρὸς τὸν Θεόν. Ἀνεγνώμεν πολλὰς ἱστορίας,
πολλὰς δ' ἀλώσεις δυτικῶν πόλεων, οὐδαμῶς ὅμως
εὐρομεν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα. Διὰ τὴν δὲ, διότι
οἱ τοῦ Πάπα ἱερεῖς περὶ τοῦ Πάπα φέμποτε τοῖς δυ-
τικαῖς λαλοῦντες οὐχ εὗρίσκουσι καιρὸν ὅπως διδά-
ξωσιν αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ.

Γραφικὸς ἐπίσης ὁ Καραμζίνος καὶ εἰς ἄλλας
περιγραφάς· οὕτως ἡ τελευταία νῦν τοῦ ἀπατεῶνος
ψευδοδημητρίου (257—258, ΙΑ) ἀναμνηστικῇ ἡμῖν
τὸ συμπόσιον τοῦ Βελτάσσου. Ἡ δὲ περιγραφή τῶν
ἐπὶ ἑξ' ὅλας ἐβδομάδας ἐν Νοβογορόδῳ σφαγῶν
Ἰωάννου τοῦ Φοβεροῦ (138, Θ), τοῦ ἐξήκοντα χιλιά-
δας ὑπηκόων τοῦ ἀναίτιως ἐξολοθρεύσαντος, ἀναμι-
μνήσκει ἡμῖν τὴν ὑπὸ τοῦ αἰμοχαροῦς Ἀλῆ Πασᾶ
τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ ἀδελφῆς Χαϊ-
νίτζας καταστροφὴν τοῦ Γαρδικίου. Ἡ δ' ἐν τῷ
κελλίῳ τῆς Εἰρήνης κατάκλισις τοῦ φιλοδόξου καὶ
ὑποκριτοῦ Βορίση Γοδουνῶ καὶ ἡ προσπεποιη-
μένη αὐτοῦ ἀρνησις νὰ δεχθῇ προσφερόμενον τὸ
στέμμα ἐκεῖνο, ὑπὲρ οὗ οὐδαμῶς ὄκλασεν ἵνα βῇ
τὰς μιὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐν τῷ αἵματι τοῦ Δημητρίου
αἵματι, ἀξία ἐστὶν ἵνα τεθῇ εἰς παράλληλον πρὸς
τὴν τοῦ Τιβερίου (α) ὑπόκρισιν, πρὸς τὴν ἐν τῇ Κα-
πραΐᾳ μόνωσιν αὐτοῦ, ἀφ' ἧς ἐξουσίαζε τῆς ἐν Ῥώμῃ
συγκλήτου.

Περὶ δὲ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς νομοθεσίας
τῆς Ῥωσσίας, ὡς καὶ περὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς συν-
ελεύσεων, καὶ ἰδίως τῶν συγκροτηθεισῶν πρὸς κλη-
σιν τῶν Βαράγγων ἡγεμόνων, καὶ πρὸς ἐκλογὴν
Τσάρου μετὰ τὴν ἀποθίωσιν τοῦ τελευταίου ἀπὸ τοῦ
γένους τοῦ Ρουρίκου Θεοδώρου τοῦ Ἰωάννου (201, Ι,
6 καὶ 16, ΙΑ), ἐν αἷς ἐξελέχθη τῇ κυριαρχικῇ τοῦ
λαοῦ ἐξουσίᾳ ὁ Βορίσης Γοδουνῶ πρὸς ἀνάληψιν
τῶν σκήπτρων, συντομίας χάριν οὐδὲν θέλομεν εἰπεῖ
ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, διότι πέρυσιν ἐν ἐτέρᾳ ἡμῶν
μελέτῃ καταχωρίσθη ἐν τοῖς φυλλαδίοις 197 καὶ
198 τῆς Νέας Πανδώρας ἐν ἐκτάσει διελεσθόμεν.

Ἀλλ' ἡ Ῥωσσία ἐπέπρωτο νὰ ᾗ ἐν μοναδικῶν
παράδειγμα πίστεως λαοῦ πρὸς Βασιλέα. Ἐν ταῖς
ἀπολύτοις μοναρχίαις ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀγαθὸς τύχη
δυσκόλως κἀθῆται ἡσυχος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐν Ῥωσσίᾳ
δὲ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος Ἰωάννης Δ', ὁ Φοβερός, καὶ ἔχων
καὶ ἀποβαλὼν τὸ περὶ αὐτὸν κακουργὸν στίφος τῶν
σωματοφυλάκων, ἥτοι τὴν σπαρακτὴν, ἐπὶ εἰκοσι-
τέσσαρα ὅλα ἔτη ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου οὐχὶ βασι-
λεύων, ἀλλ' ἀριθμῶν τὰς ἡμέρας διὰ στυγερωτάτων
κακουργημάτων, καὶ ὅμως οὐδεμίᾳ ὀπλίσθη κατ'
αὐτοῦ χεῖρ. Ἐμφανεῖται ταῦτα ἀναισθησίαν, ἡ ἐκφάνλι-
σιν ἐνεκα τῆς δουλείας; Οὐχί· διότι οὐδέποτε οἱ

(α) « Solam divi Augusti mentem tantae molis capacem,
» proinde in civitate, se, in partem curiarum ex illo vocatum,
» experiendo didicisse, quam arduum, quam subjectum fortu-
» nae regendi cuncta onus tot industribus viris subnixae,
» non ad unum omnia deferrent » etc. TACIT. Annal. I, 11.

Ῥώσσοι ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι φαυλότεροι τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν Καيسάρων, ἢ τῶν Τούρκων Γιαννιτσαίων, τῶν καταβιβαζόντων καὶ κατακρεουργούντων οὓς τὴν προτεράϊαν εἶχον ἀναβιβάσει ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡγεμόνας τῶν, ἀλλὰ διότι κατ' αὐτοὺς ὁ μονάρχης ἐν μοίρᾳ πατρός ἐστίν, α ἐπειδὴ δὲ υἱὸς οὐδὲν δύναται τιμωρῆσαι τὸν πατέρα, οὕτως οὐδ' ὁ ὑπὴκοος τὸν μονάρχην » (40, II). Ἰδοὺ ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς χριστιανικῆς τῶντι ὑπομονῆς, ἣν οὐ μόνον ὁ λαὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ διαφροστερεῖς Βοροτίνσκης καὶ Σούσκης καὶ Ὀβολένσκης καὶ Σερεβριάνης καὶ οἱ συνετοὶ Ἀδάσεβ, καὶ Ῥεπνίν, καὶ Σίλβεστρος, καὶ οἱ ἱεράρχαι, οἱ Μητροπολίται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, καὶ πάντες ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐδείκνυν κατὰ τὴν διάπραξιν τῶν μανιωδῶν κακουργημάτων τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ὑπερέβη πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν τυράννους κατὰ τὴν ὁμότητα, τὸν Σύλλαν καὶ τοὺς τριάνδρους τῆς Ῥώμης εἰς τὰς προγραφάς, καὶ αὐτὸν τὸν Νέρωνα εἰς τὰ κακουργήματα, διότι ὁ Νέρων, καὶ τοὶ Νέρων, ἅπαξ ὅμως ἔκλυσε τὴν Ῥώμην, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτους ἐθυσίασεν ὅσους ὁ Ἰωάννης εἰς Νοβογόροδον, ἢ ὅπως εἰς Βένδεν (246, Θ), οὐδὲ δις εἶδεν ἀναλγῶς τὴν Ῥώμην καιομένην, ὡς ὁ Ἰωάννης τὴν Μόσχαν, ἐν τῇ μιᾷ καταστροφῇ τῆς ὁποίας ὀκτακόσαιοι χιλιάδες ἀνθρώπων ἀπολέσθησαν! Ὁ δ' ἀνάνδρος τυράννος ἔφρευε (172—174, Θ). Καὶ ὅμως ὁ ἀνθρώπος οὗτος κατεμέμερετο τοῦ ὁμοίου αὐτοῦ Καρόλου τοῦ Θ τῆς Γαλλίας διὰ τὴν σφαγὴν τῆς νυκτὸς τοῦ ἁγίου Βερθολομαίου· αὐτὸς, ἀδελφεὲ ἡμῶν ἀγαπητέ, ἔγραφε πρὸς Μαξιμιλιανὸν τὸν αὐτοκράτορα (223, Θ) ἀθυμεῖς ἐπὶ τῇ φρικῶδει ἐξωλείᾳ ἀνδρῶν ἀθῶων καὶ νηπίων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Βερθολομαίου· πάντες οἱ χριστιανοὶ μονάρχαι ἀνάγκη ἵνα θλίβονται διὰ τὴν ἀπάνθρωπον ὁμότητα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, χύσαντος ἀνοήτως τοσοῦτον αἷμα! . » Ἀνεφέρομεν τὸν Νέρωνα καὶ ἐπῆλθε ἡμῖν εἰς τὴν μνήμην, ὅτι καὶ ὁ Νέρων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦν εὐσυμπαθὴς· ὁ δ' Ἰωάννης παιδίον μόλις τριετὲς κληθεὶς εἰς τὰ σκήπτρα, διεφθαρμένους δὲ καὶ φιλοδόξου μητρὸς ἀπορραγισθεὶς τὸ ὄγδοον μόλις ἄγων τῆς ἡλικίας του ἔτος, παρεδόθη εἰς ὅλας τὰς κακίας, μετρίσου δύο ἄνδρες, ὁ Σίλβεστρος καὶ ὁ Ἀδάσεβ, καὶ μία γυνή, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἐνάρετος Γκαρίνα Ἀναστασία, ἀνήγαγον αὐτὸν πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐξδόμου αὐτοῦ ἔτους μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἀνέδειξαν αὐτὸν ἄλλον Μάρκον Αὐρήλιον ἐπὶ ὅλην τρισηκιδεκαετίαν, ἐνῶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἀναστασίας, τοῦ ἀγαθοδαίμονος τούτου τῆς ζωῆς τοῦ Ἰωάννου, ἀκατάληπτος μεταβολὴ ἤθους ἐπῆλθεν αὐτῷ. Ἀποτέλεσμα ἄρα γὰρ τῆς ἐπικινδύνου νόσου, ἣν ὑπέστη (190, II), ἢ τῆς μετὰ τοῦ πρῶτον Ἐπισκόπου Κολόρνας Βασσιανοῦ συνεντεύξεως, τοῦ μοχθηροῦ Βασσιανοῦ, τοῦ φυχῆσαντος εἰς τοὺς τοῦ μονάρχου τὴν ὀλεθρίαν ταύτην παραγγελίαν· «Εἰ βούλει γενέσθαι ἀληθὲς αὐτοκράτωρ, μὴδένα ζῆται συνετώτερον σου σύμβουλον· τῆρει τὴν ἀρχὴν, ὅτι σὺ ὀφείλεις διδάσκειν, οὐχὶ δὲ διδάσκεσ-

θαι· πρόσταττε, μὴδέποτε δὲ ὑπάκουε. Ἐθαυματούργησεν ἐπ' ἀγαθῷ ὁ Σίλβεστρος (94, II) μετὰ παρρησίας ἐπιτιμήσας τοῦ μονάρχου τὴν πολιτείαν, ἐπισείων δὲ τὸν δάκτυλον καὶ γεγωνίᾳ τῇ φωνῇ εἶπεν πρὸς τὸν Ἰωάννην, εἴτι ἡ τοῦ Θεοῦ δίκη ἐπεκρέματο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν κουφόνος καὶ κακοβούλου βασιλέως· » ἀλλ' οἱ σκτανικοὶ τοῦ Βασσιανοῦ λόγοι ὡς κακοὶ τινες ἐξορκισμοὶ πᾶσαν τὴν ἀγαθότητα ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἀφῆρσαν.

«Τοιοῦτος ὁ Τσάρος καὶ οἱ ὑπὴκοοι αὐτοῦ! Ἀλλ' ἐκείνων ἢ τούτους ἀνάγκη ἵνα μᾶλλον θαυμάσωμεν; Διότι, εἰ μὲν ὁ Τσάρος ὑπερέβη πάντας κατὰ τὴν τυραννίαν, οἱ ὑπὴκοοι πάντως πάντας ὑπερέβησαν κατὰ τὴν ὑπομονήν, ἐπειδὴ ἐθέλουν τὴν ἡγεμονικὴν ἐξουσίαν ὡς ἀπὸ Θεοῦ, πᾶσαν δ' ἀντίστασιν ὡς ἀνομιάν. Καὶ ἀπεδίδον μὲν τὴν τυραννίαν τοῦ Ἰωάννου τῇ θεομηνίᾳ, καὶ ἐξωμολογοῦντο τὰς ἐαυτῶν ἀμαρτίας, μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος ἀναμένοντες ἔλεος, ἀλλ' οὐδ' αὖτως ἐφοβοῦντο τὸν θάνατον, παραμυθούμενοι ἐαυτοὺς διὰ τοῦ μέλλοντος βίου, ὅπου ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται, τοῦ παρόντος εἰς δοκιμασίαν χρησιμεύοντος. Οὕτω δ' ἀπολλύμενοι ἔσωσαν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰσχύϊν τῆς Ῥωσσίας, διότι ἡ μεγάλη ἐθνικὴ ὑπακοὴ ἐστὶν ἰσχύς τῆς ἐπικρατείας » (157—158, Θ).

Ὅποιον δὲ πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὁ Βορίσης Γοδουνόβ! Ἡ ὑπόκρισις τοῦ Τιβερίου, ἡ ὁμότης τοῦ Νέρωνος, ἡ πολιτικὴ σύνεσις Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ ἠνώθησαν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ· ἀλλ' ἡ θεία δίκη οὐκ ἀρῆκεν αὐτὸν ἀτιμώρητον· διότι ὁ φονεὺς τοῦ Δημητρίου καὶ ἐξολοθρευτὴς τοῦ ἀπὸ Ῥουρίκου γένους, οὐ μόνον ἐν φαντασίᾳ ἐδιώκετο ὑπὸ τοῦ αἰμοσταχοῦς φάσματος τοῦ θύματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγματι ἐβλεπε τοὺς ὄχλους συντασσομένους ὑπὸ τὸν ἀπατεῶνα Διάκονον τοῦ Τσουδόβου Ὀτρέπιεβ· ἐβλεπε τὴν πλημμύραν τῆς προδοσίας ὑψουμένην περὶ τὸν θρόνον του, τὸ αἷμα τοῦ Δημητρίου ἐγένετο ὡκεανὸς περὶ αὐτόν, καὶ κατεπνίγη ἐν τῷ ἰδίῳ του αἵματι. Οὕτω διδάσκει τοὺς βασιλεῖς· οὕτως ἐξεικονίζει τῶν φιλοδόξων ἀρχῶν τὰς ἐνδομύχους βασάνους.

Ἀλλ' ὁ τοιαῦτα φρονῶν καὶ λέγων περὶ βασιλείας τὰ εὐγενέστατα καὶ γενναϊότατα πρὸς τοὺς βασιλεῖς δίδωσι μαθήματα, ὅποια καὶ συνταγματικῆς πολιτείας κάλλιστος πολίτης ἤθελε θαυμάσιως ὑποτυπῶσει δικαιολογῶν τὴν διάταξιν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπαρχιδάστου προσώπου τοῦ Βασιλέως. «Τοὺς κακοὺς βασιλεῖς παιδεύει μόνον ὁ Θεός, ἡ συνείδησις καὶ ἡ ΙΣΤΟΡΙΑ. Καὶ ζῶντας μὲν μισοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποθανόντας δὲ καταρῶνται· ἱκανὸν δὲ τοῦτο πρὸς τὴν εὐμερίαν τῶν κοινωνικῶν πολιτειῶν ἄνευ φαρμάκου καὶ σιδήρου· ἄλλως ἀνάγκη ἀπορρίψαι τὴν ἀναγκαίαν ἀρχὴν τῆς μοναρχίας, ὅτι ἀπαρεγχεῖρητός ἐστιν ὁ μονάρχης » (40, II). Καὶ ἀλλαχοῦ (24, Θ) « Τρόμος κατέλαβε τὴν Μόσχαν, διότι ἐν αὐτῇ μὲν τὸ αἷμα ἐχέετο, ἐν δὲ ταῖς εἰρκταῖς καὶ μοναστηρίοις ἐστέναζον θαύματα, ἡ δὲ τυραννία ἐπετείνετο. Τὸ παρὸν προήγγελλε φοβερὸν μέλλον! διότι ὁ

τύραννος ὁσφύποπτέυει, τόσῳ μᾶλλον ἀποθηριούται· καὶ ἀδύνατος πᾶσα διόρθωσις· ἡ δὲ αἰμοποισία μὴ καταπαύουσα ἀπεναντίας αὐξάνει τοῦ αἵματος τὴν δίψαν, ἥτις ἐστὶ τὸ ὁμότατον τῶν παθῶν, ἀνεξήγητον τῷ νῷ· διότι ἐστὶν ἀφροσύνη, τιμωρία τῶν λαῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ τυράννου. » Καὶ ταῦτα (250, Θ) « Ἡ δειλία φυσικὴ ἐστὶ τῷ τυράννῳ· διότι τὰ δυστυχήματά εἰσιν αὐτῷ τιμωρία, οὐχὶ δὲ καὶ δοκιμασία, ἡ δὲ πίστις πρὸς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν ἀλλοτρία ἐστὶ τῆς δειλῆς καρδίας. » Νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει τὸν Τάκιτον ἐμβατεύοντα εἰς τὴν τυραννίαν τὰς ψυχὰς καὶ ἐξεικονίζοντα ἐν τῷ Τιβερίῳ τὰς ἐριννίας, αἵτινες κατασπαράττουσι τῶν κακῶν ἡγεμόνων τὴν καρδίαν (α), ὅταν ἀναγινώσκῃ ἐν τῷ Καραμζίνῳ τὴν ἀθλίαν κατὰστασιν τοῦ Ἰωάννου, σπαρταττομένου νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὑπὸ τῆς καταμαστιζούσης αὐτὸν τύφσεως τοῦ συνειδότος, μάλιστα δ' ἀφοῦ ἡ θεία δίκη καὶ ἐπὶ γῆς τιμωροῦσα τὸν τυράννον τοῦτον κατέστησεν αὐτὸν πατρόκτονον, φονεύσαντα τὸν ἴδιον υἱὸν καὶ διάδοχον (334, Θ). «Οὕτως ἡ θεία δίκη καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τιμωρεῖ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀσπλαγχνότατους ἀνθρώπους πρὸς παρὰδειγμα μᾶλλον ἢ πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· διότι, ὡς φαίνεται, ἡ κακία ἔχει ὄρια, πέραν δὲ αὐτῆς οὐχ ὑπάρχει ἀληθινὴ μετάνοια· οὕτε ἐλευθέρᾳ καὶ ὀριστικῇ ἐπάνοδος εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ μόνον βίας, ἥτοι ἀρχὴ τῶν βασάνων τοῦ ἄδου, ἄνευ ἐλπίδος ἄνευ μεταβολῆς τῆς καρδίας. Ὅτι δὲ καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ μεγαλοφυοῦς Μοντεσκίου οὐκ ἦν ἀλλοτρία τῷ ἱστορικῷ ἡμῶν καὶ ἐξ ἄλλων δῆλον, ὧν μακρὸν νὰ μνησθῶμεν ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς (125, ΣΤ) « Ἡ ἀρετὴ διατηρεῖ τὰς δημοκρατίας, ἄνευ δὲ ταύτης καταστρέφονται (β), » καὶ τὰ ὧν περ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν ἡ ἐλευθερία σώζεται οὐχὶ διὰ τοῦ ἀργύρου, ἀλλὰ διὰ τῆς προθύμου θυσίας τῆς ζωῆς. » Ἐπαινῶν δὲ τὸν Ταναϊδικὸν Δημήτριον, διότι δὲν ἐνεδύθη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸν μοναστικὸν χιτῶνα, ὡς ἄλλοι προκατοχοὶ του, καὶ τοὶ οὐ μόνον ἐν οὐδενὶ καθυστέρει ἐκείνων κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλαῖς ὑπερείχον, ἐπιφέρει τὰ ἐξῆς αξιοθαύμαστα λόγια· « Ἐφρόνει (ὁ Δημήτριος) ὅτι ὦραί τινες διερχόμεναι ἐν τῷ μοναστικῷ βίῳ οὐδὲν ὁλοῦς σώζουσι τὴν ψυχὴν, καὶ ὅτι ἦν περὶ πωδὲστερον ἡγεμόνι ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου θάνατος, ἢ ὁ ἐν κελλίῳ (104, Ε). Καὶ ὅντως! πόσοι βασιλεῖς ἐστερήμενοι ἡγεμονικῶν ἀρετῶν νομίζουσι ὅτι εὐδαιμονίζουσι τοὺς ἐαυτῶν ὑπὴκοους, διότι ἐν ταῖς αὐλαῖς

αὐτῶν διάγουσιν ὡς ἐν μοναστηρίῳ, τὰ μοναστικά μετερχόμενοι καθήκοντα. Τοῖς τοιοῦτοις ἐπισκοπικὸς θρόνος καὶ ποιμαντικὴ ῥάβδος ἤρμοζαν μᾶλλον παρὰ πορφύρα καὶ σκήπτρον.

Πῶς δ' ἂν κάλλιον τὰς περὶ τῶν τυράννων καὶ βασιλέων σκέψεις ἡμῶν, ἂς διήγειρεν ἐν ἡμῖν ἡ μελέτη τοῦ Καραμζίνου, δυνάμεθα νὰ περατώσωμεν εἰμὴ διὰ τῶν σκέψεων αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἱστορικοῦ (416, Θ). « Οἱ τυράννοι, τέρατα ὄντες ἐπέκεινα πάσης παρανομίας καὶ πιθανότητος, τὰ φρικώδη ταῦτα μετέωρα περιστῶσιν ἡμῖν διὰ τῶν αἰώνων τὸ μέγεθος τῆς ἀνθρωπίνης διαφθορᾶς, ὅπως βλέποντες αὐτὴν φορίσωμεν. Ὁ βίος τυράννου ἐστὶ συμφορὰ τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' ἡ ἱστορία αὐτοῦ διδάσκει πάντοτε ἐπωφελῶς τοὺς τε ἡγεμόνας καὶ τὰ ἔθνη, διότι τὸ ἐμποιεῖν ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ ἐστὶν ἀγάπη πρὸς τὴν ἀρετὴν. Οἱ τάφοι εἰσὶν ἀνάθηται, ἀλλ' οἱ ζῶντες φοβοῦνται τὴν αἰώνιον κατάραν τῆς ἱστορίας, ἥτις μὴ βελτιοῦσα τοὺς κακούργους προλαμβάνει ἐνίοτε τὰ κακουργήματα, πάντοτε πιθανά· διότι τὰ ἄγρια πάθη ἐνεργοῦσι καὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας τοῦ πολιτισμοῦ, προστάτοντα τῷ νῷ σιγῇ (α) ἢ διὰ τῆς δουλικῆς φωνῆς δικαιούντα τὰς παραφροσὰς τῶν παθῶν. Πόσον δὲ διδακτικώτερον γίνεται τὸ πρὸς τὰς ἐστεμμένας κεφαλὰς μάθημα τῆς ἱστορίας, ὅταν ἐνδεικνύηται αὐτοῖς, ὡς ποιεῖται ὁ Καραμζίνος, (266, 292, 294, 295, 302, Θ καὶ ἀλλαχοῦ) τυράννος ἄρχων τριακοντακισμυρίου στρατοῦ (350, Θ), καὶ ὅμως μὴ δυνάμενος παρατάξασθαι πρὸς ἡγεμόνα ἀγαθὸν καὶ ἀνδρείον, οἷος ὁ Βατόριος (279, Θ), καὶ τοὶ στρατηγούντα μόνον εἰκοσιεξ ἡμιχίλιων πολεμιστῶν! Ποίας ταπεινώσεις, ποίους ἐξευτελισμούς ὑπέστη ὁ ἀλαζών καὶ θηριώδης Ἰωάννης ὁ Δ, ὁ τοσοῦτον μὲν ἰσχυρὸς τὰς δυνάμεις, τοσοῦτον δὲ ἀσθενὴς τὴν ψυχὴν διὰ τὴν συνήθη τοῖς τυράννοις ἀτολμίαν! ἐταπεινούτο ἐπαίτων ἀτὲ μὲν τὴν ἐπικουρίαν τῆς Ἑλισάβετ, ὅτε δὲ τὸ ἔλεος, ἥτοι τὴν μετριότητα τῶν ἀπαιτήσεων παρὰ τοῦ Βατορίου, καὶ ἄλλοτε ἐπιδαψιλεύων τὰς φαυλοτάτας κολακείας πρὸς τὸν τοῦ Πάπα πρεσβευτὴν τὸν μοχθηρὸν Ἰησοῦτην Ἀντώνιον Ποσεβίνον. « Οὕτως ὁ Ἰωάννης ἔπινε τὸ ποτήριον τοῦ αἵχους οὗ ἦν ἄξιος, οὐχὶ δὲ ἡ Ῥωσσία (302, Θ)· ἡ δὲ Ῥωσσία ἐπ' αὐτοῦ ἐφάνετο ἀσθενὴς καὶ σχεδὸν ἀσπλος, ἐνῶ εἶχε τοῦλάχιστον ὀγδοήκοντα φρούρια πλήρη στρατιωτῶν καὶ προφῶν, προσέτι δὲ καὶ πολλὰ ἐτοιμοπόλεμα στρατεύματα. Θεῶμα θαυμάσιον, ἄξιον νὰ ἐφελκῶσθαι τὴν προσοχὴν τῶν ὑστάτων γενεῶν πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ ἡγεμόνων τῆς ὑφ' ἡλίου· διότι ἀποδεικνύει ἐναργέστατα πόσον ἡ τυραννία ἐκφαυλίζει τὴν ψυχὴν, σκοτίζει δὲ τὸν νοῦν διὰ τῶν φαντασμάτων τοῦ φόβου, καὶ ἀποναι-

(α) « Adeo facinora, atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium vertunt. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes posse aspici laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suas que ipso poenas fateretur. » TACIT. Annal. I. VI 96. Ὁρᾷ δὲ περὶ τῆς δικαίας τῶν τυράννων τιμωρίας καὶ τὸν ΠΑΑΤΩΝΑ ἐν Γοργίᾳ § 81, καὶ τὴν ἡμετέραν περὶ τοῦ συνταγμ. δικ. πραγμ. ἐν σελ. 93—97.

(β) MONTESQUIEU, de l'esprit des lois, liv. III ch. 3.

(α) Παραπλήσιον θαυμάσιον χωρίον ὑπάρχει ἐν τῷ Τακίτῳ ὅστε εἰκάζομεν ὅτι τὸ ἐξάσιον τοῦτο πραιτορτοπον εἶχεν ἐν νῷ ὁ Καραμζίνος γράφων ταῦτα· « Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere. » Tacit. in Jul. Agric. vita § 2.

καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ βασιλείου 298—299, ©).

Δόξα καὶ τιμὴ τῷ φόντι πρὸς τὸν αἰσθητικὸν μονάρχην Ἀλέξανδρον, ὅστις οὐ μόνον δὲν κατεδίωξε τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα τοὺς Ῥώσους Καραμζίνον, οὐδ' ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν τιμωρίαν, ἣν οἱ πεπολιτισμένοι τύραννοι ἐπιβάλλουσιν εἰς τὰς εὐγενεῖς φύσεις τὸ σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ κατεστόλισε τὸ στήθος αὐτοῦ τῷ ἀνωτάτῳ παρασῆμῳ τῆς ἁγίας Ἄννης, καὶ σύνταξιν ἡγεμονικὴν ἐπέβλεπον πεντήκοντα χιλιάδων ἔδωκεν αὐτῷ. Δυπηρὸν δ' ὅτι ὁ θάνατος προέλαβε τὸν ἐργάτην ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔργου, καὶ ὁ γλαφυρὸς τοῦτου κάλαμος κατέπεσε μετὰ τοῦ ἔτους 1614. Ὁ Καραμζίνος εἰκόνισε περιπαθέστατα τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωσσίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ ἀνορθώσεως· ὅποιον δ' ἄνθρωπον χρωματισμὸν ἤθελε δώσει ἡ γραφὴς τοῦ εἰς τὰς πράξεις τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' πῶς δ' ἤθελε καταλήξει εἰς τὸ ἔτος 1812 τὸ καταδοξάσαν τὴν Ῥωσίαν, τοὺς δὲ Ῥώσους ἐραμίλλους τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων κατὰ τὸν πατριωτισμὸν ἀναδείξαν, κακὸς καὶ βάρβαρος δαίμων ἐστέρησε τὴν Ῥωσίαν τοῦ μεγίστου τῶν ἱστορικῶν αὐτῆς, φθάσαντος εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τῆς μεγαλητέρας δόξης τῆς συμπαύων.

Τὰ δ' ἀπλοῦς τῶν ἀρχαίων Ῥώσων ἦθελ μετὰ πόσης ἀφελείας ἐκτίθενται, μετὰ πόσης δὲ πατριωτισμοῦ ἀπλότητος ἐτυμολογεῖ τὸ ὄνομα τῶν Σλάβων ἀπὸ τοῦ Σλάβα, ὅπερ σημαίνει δόξα! (17, Α) μετὰ πόσης εὐπιστίας διηγείται τὰς δεισιδαιμονίας καὶ οἰωνισμοὺς τῶν συμπατριωτῶν τοῦ ἀπὸ τῶν συμβαινόντων φυσικῶν φαινομένων. Πολλὰκις ἀναγνώσκοντες αὐτὸν ἐδισταξαμεν, ἂν ὁ Καραμζίνος ἀφῆγαιτο ταῦτα, διότι οἱ Ῥῶσοι χρονολογοῦν τὰ ἀνέφερον καὶ ὁ λαὸς τὰ ἐπίστευεν, ἢ διότι καὶ αὐτοῦ ἡ γνώμη συνεφώνει πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ καὶ συνεπίθετο. Ἡ δὲ ξενία παρ' αὐτοῖς ἦν καθήκον τοσοῦτον ἱερὸν, ὥστε μεγίστη ἐλογίζετο ἀσέβεια ἡ ξενηλασία. Τοῦ καθήκοντος τοῦτου ἡ ἐξάσκησης πανταχοῦ εὐγενῆς, ἐν Ῥωσίᾳ ἦν καὶ ἔστι τὰ μάλιστα ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀπέραντον ἑκτασιν, διὰ τὸ ἀραιὸν τῶν οἰκήσεων, διὰ τὴν δυσμένειαν τοῦ κλίματος. Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος σκέπη καὶ καταφυγὴν εἶχον τὴν Ῥωσίαν· ἐκεῖ προσεδράμουν οἱ συγγενεῖς τῆς Σοφίας, ἐκεῖ οἱ λόγιοι τῆς Ἑλλάδος, ἐκεῖ οἱ ἱεράρχαι αὐτῆς ὁ Κύπριος Ἰγνάτιος, ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι (191, Ι). Μετὰ κατανοήσεως ἀνέγνωμεν (205—206, Ζ) ὅτι παρὰ τῇ Μόσχᾳ ὑπῆρχε πολυάνδριον καλούμενον ἀγρὸς τοῦ κεραμῆως, ἐνθα φιλάρετοι, ἄνθρωποι συνήρχοντο κατ' ἔτος τὴν πρὸ τῆς πενηκοστῆς πέμπτῃν, ὅπως ἀνορθώσωσι τάφους ὑπὲρ τῶν ξένων, τελέσωσι δὲ μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν κοιμημένων, ὧν τότε ὀνόματα, καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν ἡγνούν μὲν, ἀλλ' ἦσαν πεπει-

σμένοι ὅτι ὁ Θεὸς ἤκουεν αὐτῶν καὶ ἐγίνωσκεν ὑπὲρ τίνος ἐτέλουν τὰς καθάρas, ἀφιλοκερδεῖς, καὶ ὄντως χριστιανικὰς ταύτας προσευχάς. » Ταῦτα ἐποιοῦν οἱ ἀγροῖκοι Ῥῶσοι, τοιαῦτα ποιοῦσι καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῆς Ἑλλάδος ὀρθόδοξοι πρὸς πάντα, ἔστω καὶ ἀλλόφυλλον, τὰ δὲ πεπολιτισμένα καὶ τῷ παπισμῷ ὑποχείρια Κράτη τῆς Δύσεως ἔτι καὶ νῦν ἀρνοῦνται τὴν ταφήν τοῖς ὀρθοδόξοις!

Τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἐπιεικὲς καὶ ἄλλο τι οὐκ ἐδείκνυνεν, ἀλλ' ἡ κλησις τῶν Νορμανδῶν Ῥουρίκου, Τρουβίρου καὶ Σιναιίου πρὸς τὸ ἀρξαι αὐτῶν ἱκανὸν μαρτύριον. Μὴ μνησθῶμεν τῶν Ἑλλήνων, διότι ἴσως εἴποι τις, ὅτι ἐξαρτωμένης τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου, ἡ συγκοινωνία ἤνυμενος καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλ' οἱ Γενουῆνσιοι ἐν Καφᾷ (144, Δ); ἀλλὰ τὰ τῷ Φριάγῳ ἐν Πετσόρα δοθέντα ὑπὸ τοῦ Δημητρίου κτήματα (142, Ε); ἀλλ' αἱ πρὸς τὸν Βιλλόβιαν καὶ Κανσελλέρον (216, Η) καὶ ἄλλους Ἀγγλους (127 καὶ 185, Θ) περιποιήσεις; Κἀκεῖνο δὲ μὴ διαλάβῃ ἡμᾶς ὅπερ ὁ Ἰωάννης ἀπήντησε πρὸς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἑλισάβετ βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας· «Διατί ἡ βασιλίσσα φροντίζουσα περὶ τῶν ὠφελειῶν τῆς Ἀγγλικῆς ἐμπορίας οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀπέδειξέ μοι συμπάθειαν κατὰ τὰς κρίσεις τῆς τύχης μου περιστάσεις; Γινώσκω, ὅτι ἡ ἐμπορία σπουδαιότατη ἐστὶ τῇ ἐπικρατείᾳ, ἀλλ' αἱ ἱδρυαὶ ὑποθέσεις τῶν ἡγεμόνων σπουδαιότεραι τῶν ἐμπορικῶν. » Ἀναγνόντες ταῦτα ἀνεμνήσθημεν τοῦ Μοντεσκίου λέγοντος, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐθνῶν τὰ πολιτικά τῶν ἐμπορικῶν προὔτιμψαν συμφέροντα, ἢ δ' Ἀγγλία τούναντίον ἀείποτε τὰ τοῦ ἐμπορίου ὡς προὔργαιότερα τῶν πολιτικῶν ἐθεώρησεν (α). Πλείστοι ξένοι ἐμπορεύοντο ἐν Νοβογορόδῳ καὶ Πσκοῦ, πλείστους τεχνίτας ἔσυρον αἱ μεγαλοδωρίαι τῶν Τσάρων· τοῦ δ' ἐν Βονωνίας τῆς Ἰταλίας ἀρχιτέκτονος Ἀριστοτέλους Φιοραβέντη (69, ΣΤ), ἔτι καὶ νῦν σώζονται τὰ ἔργα ἐν τῷ Κρεμλίνῳ. Ἰωάννης δ' ὁ Δ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας βασιλείας του (103, Η) ἐπίτηδες πρεσβευτὴν ἔπεμψε εἰς Γερμανίαν τὸν Σάξωνα Σλιτ ἵνα στρατολογήσῃ τεχνίτας, ἱατροὺς, φαρμακοποιούς, καλλιτέχνας, τυπογράφους καὶ ἄνδρας ἐγκρατεῖς τῶν ἀρχαίων καὶ νέων γλωσσῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1564 ἐξετυπώθησαν ἐν Μόσχᾳ αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ῥωσίᾳ ἐκτυπωθέντων βιβλίων. Μετὰ συγκινήσεως δὲ ἀναγινώσκοντες τὴν ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑρμάκου κατακτήσεως τῆς Σιβηρίας (366—386, ©). Ὁ ἀρχιεπιστὸς οὗτος, παραιτηθεὶς μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ληστρικοῦ βίου, καθηγήθη δὲ ἡρώϊκων πράξεων μετενεγκὼν τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥωσσίας εἰς τὰς παγετώδεις ταύτας χώρας, ἃς κατακτήσατο μᾶλλον τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίᾳ ἢ τοῖς ὅπλοις. Μετὰ ὀκτακοσίων

(α) Montesquieu, de l'esprit des Loix, liv. XX. ch. 7.

τεσσαράκοντα μόνον ἀνδρῶν ἐξεστράτευσεν, ἀντὶ δὲ νὰ περιφέρῃ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, μετέφερε τὸν πολιτισμὸν ἀντὶ δὲ νὰ ἐρημώσῃ, κατῳκίσε τὰ ἄγρια ἐκεῖνα μέρη. Ἡ διαφορὰ τῆς ὀρθοδοξίας πρὸς τὸν δυτικισμὸν ἐπιλαμβάνει ἐν τῇ κατακτῆσει τῆς Σιβηρίας· διότι καὶ ἄκων ὁ ἀναγνώστης ἀναμνησεται τὴν ὑπὸ τοῦ Φερνάνδ Κορτέζ ἐρημώσιν τοῦ Μεξικοῦ, τὴν δῆωσιν τοῦ Περού ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Πιζάρρου, τὰ πανταχοῦ τῆς γῆς κακουργήματα τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ Δομινικανῶν τῶν ἱεροεξεταστῶν. Ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὰ ἑῷα μέρη ἐμπορίας ἰδιαιδώς οἱ Ῥῶσοι ἡγεμόνες ἐπεμελήθησαν, ἐκκαίδεκα δὲ ἔτη πρὶν ἢ ὁ Βαρθολομαῖος Διάξ ἀνακαλύψῃ τὸ Εὐέλπι ἀκρωτήριον ὁ ἐκ Τβέρης τῆς Ῥωσσίας Ἀθανάσιος ὁ Νικητὴν (1470) κατέπλευσε τὸν Ῥᾶ (Βόλγαν) ἀπὸ τῆς Τβέρης μέχρι Ἀστραχανίου διὰ δὲ τῆς Δορβέντ, Βοχάρas, Περσίας καὶ τοῦ Δεκάν, εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἰνδίας μέχρι τῆς Ἱερουσαλὴμ τῶν Ἰνδῶν, ὡς λέγει, (τὴν Βεναρὲς εἰκάζομεν), ἐκεῖθεν δ' ἐπανῆλθεν εἰς Ῥωσίαν μετὰ ἐξαετῇ ὁδοιπορίᾳ διὰ τῆς Ἰσπαχάνης, Τραπεζούντος καὶ Θεοδοσίας (342, ΣΤ).

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀστεῖον οὐκ ἔστι ξένον τῷ Καραμζίνῳ. Οὕτως ἱλαρῶς ὁ ἀναγνώστης προσμεριδιᾷ μανθάνων ὅτι ὁ Μογόλος Γαῖουκος (45, Δ) εἶχε παρ' αὐτῷ πολιτικούς ἀξιωματικούς καὶ γραμματεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ δικηγόρους· διότι οἱ Μογόλοι οὐδόλως ἀνεχονται τὰς στρεψοδικίας, ἐν δὲ πάσαις ταῖς δίκαις αἱ κρίσεις τοῦ Χάνη ἦσαν ἀνεκκλητοί. Καὶ ἴσως μὲν καλῶς ἐπραττον ὅτε Χάνης καὶ οἱ Μογόλοι τοὺς δικηγόρους μὴ ἀνεχόμενοι, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ οἱ δικηγόροι οὐδὲν εἶχον νὰ κερδίσωσι πρὸς τοιοῦτον δικαστὴν ἀγορεύοντες. Ὁ δὲ Παρισιαῖος Γουλιέλμος, ὁ παρὰ τῷ Χάνῃ Μαγγού τὰ μάλιστα τιμώμενος (58, Δ), καὶ ἀκοντὰς ἀναμνηστικῶς ἡμᾶς τὸ ἦθος καὶ τῶν σημερινῶν Γάλλων, οἵτινες τύχην διώκοντες τὴν ὑψηλὴν περιέρχονται, ὡς κάλλιστα τὴν τέχνην τοῦ γίνεσθαι ἀρεστοὶ γινώσκοντες, τὸ χρησιμὸν τῷ ἡδέϊ μιγνύνοντες.

Ἡ πρὸς τὰ γράμματα κλίσις τῶν Ῥώσων οὐδέποτε ὑπῆρξε μεγάλη, ἐφ' ἱκανοὺς μάλιστα αἰῶνας ὁ λαὸς ἐδείξε καὶ τινὰ ἀποστροφὴν πρὸς αὐτά. Οὕτως εὐρίσκομεν ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην ἱστορικῷ (224, Α) ὅτι ὁ Μέγας Ἡγεμὼν Βλαδίμιρος, καταβαλὼν τὰ τῆς θρησκείας θεμέλια, ἔκτισε καὶ σχολεῖα ὑπὲρ τῶν παιδίων χρησιμεύοντα ἐν Ῥωσίᾳ ὡς βάσις δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (α), ἵνα ἐν αὐτοῖς διδάσκωνται τὰ ἱερὰ βι-

(α) Δυσσυμβέβηστον τοῦτο πρὸς τὰ ἐν τῷ Β' τόμῳ, σελ. 39 γραφέντα περὶ τοῦ Ἱεροσολάβου «ὅτι ὁ Μέγας οὗτος Ἡγεμὼν» συνέστησεν ἐν Νοβογορόδῳ τὸ ΠΡΩΤΟΝ δημόσιον σχολεῖον, ὅπου «τριακόσιοι ἐφῆβου, υἱοὶ ἱερέων καὶ τῶν γεραιτέρων τῆς χώρας ἐφοίτων, οἱ μὲν πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ἀναγκαίων τῷ ἱερατικῷ ἀξιώματι, οἱ δὲ τῶν περὶ τὴν πολιτείαν γνῶσεων, «ὡς καὶ πρὸς τὰ ἐν σελ. 26 τοῦ αὐτοῦ Β' τόμου εἰρημίναν, ὅτι ὁ Ἱεροσολάβος διέταξε τὴν εἰς τὴν Σλαβικὴν μετάφρασιν τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐν ᾧ ἐν τῷ Α' τόμῳ (σελ. 224) εἶπεν αὐτὴν κατὰ ἑκάστην ἑτῆ ἀρχαιοτέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ Βλαδίμιρου, ἢτοι ΕΚΑΤΟΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ περίπου ἑτῆ ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Ἱεροσολάβου. Ἡμεῖς σημειώμεν ἁπλῶς τὴν ἀν-

βλῖα τὰ ἐν πρὸς αὐτοῦ αἰῶνα Σλαβιστὶ μεταφρασθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. α Τὸ εὐεργέτημα ὅμως τοῦτο (τῶν σχολείων) ἐφάνη τότε φοβερὸς νεωτερισμὸς, καὶ διάσχημοι γυναικες, ὧν ἐλάμβανον βιαίως τὰ τέκνα, ἐθρήνουν αὐτὰ ὡς νεκρά· διότι ἐνόμιζον τὴν γραφὴν ἐπικινδυνωτάτην τῆς μαγικῆς ἐφεύρεσιν. β Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὰμῶς ἐκόλυε τὴν ποίησιν, ἥτις εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἀρχετύπων λαῶν· ἐκ τινῶν περιωθέντων τεμαχίων ποιημάτων τοῦ ΙΑ καὶ ΙΒ αἰῶνος, ἐξ ὧν ὁ Καραμζίνος (240 καὶ ἐπ. Γ) μετέφερεν ἀποσπάσματα τινὰ ἐν τῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, βλέπομεν ὅτι ἡ Ῥωσικὴ ποίησις εἶχε μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἄσματα, τὰ κλέφτικα λεγόμενα, ὧν τὴν τελειότητα τῶν μέχρι τοῦδε συλλογῶν ἐποίησατο ὁ ἡμέτερος φίλος Κ. Σπ. Ζαμπέλιος. Ἡ προσωποποίησις τῶν ἀφύγων, ἡ τιμὴ καὶ ὁ θυμασμός περὶ τὴν πολεμικὴν ἀνδρίαν, τὸ σύντομον, τὸ νευρώδες, τὸ ἰσχυρὸν τοῦ πάθους δίδουσιν αὐτοῖς χάριν τινὰ ἀμίμητον ὑπὸ ποιητοῦ γεγεννημένου ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ. Καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ κατὰ τέσσαρας τούτων αἰῶνας μεταγενέστερα Ῥωσικὰ ποιήματα (μεσοῦντος τοῦ ΙΣΤ αἰῶνος) μετέχουσι τῶν ἀπλοῦς καὶ ἐκείνων καὶ ἀτμηλῶν χαρίτων. Μακρὸν ἤθελεν εἰσθαι ἂν μετεφέραμεν ὁλόκληρόν τινα ᾧδὴν εὐρισκομένην ἐν σελ. 233 τοῦ Ι τόμου μετὰ σπανίας ἐπιτυχίας καὶ χάριτος εἰς Ἑλληνικὸν ῥυθμὸν μετενεχθείσης ὑπὸ Ἑλλήνου νεανίου τοῦ ἐπτακκιδεκαετοῦς Κ. Ν. Σπαθῆ, οὗ περ μαθόντες ἐκ περιστάσεως τὸ ὄνομα προδίδομεν εἰς τὸ κοινόν, θεμιτὸν τὸ τοιοῦτον νομίζοντες. Ἐν ἐτέρῳ δ' ἄσματι ἐπὶ φονευθέντος πολεμιστοῦ εὖρομεν τοὺς ἐξῆς τέσσαρας στίχους ἐκλεκτοὺς διὰ τὸ γοργὸν καὶ ποιητικὸν τῆς ιδέας ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ·

Ὁμοῖ! ἡ μήτηρ κλαίει ὡς ὁ ποταμὸς ἔει,
Ἡ ἀδελφὴ κλαίει ὡς ῥέουσιν οἱ ῥυακίαι,
Ἡ σύζυγος κλαίει ὡς πίπτει ἡ ὄρεος,
Ὁ Χλὺς ἀνατελεῖ καὶ ἐξατμίζει τὴν ὀρεάν.

Εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης ὅτι ὁ Καραμζίνος οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων, οἵτινες τὴν ἱστορίαν γράφουσι διὰ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Καραμζίνος διηγείται ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ὁ Διόδωρος. Εἶναι ὁ ἱστορικὸς τῆς Ῥωσσίας ὁ πρὸς μὲν τὰ ἐπὶ τοῦ Νέδα ἀνάκτορα δεικνύων τὰς παρεμβολὰς τοῦ Ῥᾶ καὶ Τανάιδος, πρὸς τὸν στρατιωτὴν τὰ πεδία τῆς Λιβονίας καὶ Ἐστονίας καὶ τὰς σκηνὰς τῶν Τατάρων, πρὸς τὸν κληρὸν τὴν ἀγιότητα τῶν Μακαρίων καὶ Βασιανῶν καὶ Φιλίππων, πρὸς τοὺς ἀναχωρητάς τὴν παρὰ τὸν πόλον νέαν Ὁρθόδοξον τῆς Πετερόσκης καὶ Σολοβέσκης, πρὸς πάντας δὲ τοὺς Ῥώσους τὴν ἀγιότητα τῆς θρησκείας τῶν καὶ τὸ πολυτίμητον τῆς πατρίδος τῶν.

Μελετώντες τὸν Καραμζίνον εὖρομεν καὶ κηλίδας

τίμας ταύτης, ἄλλους δὲ περὶ τὴν Ῥωσικὴν φιλολογίαν δοκίμας δέδοται ἵνα ἐξηγήσωσιν ἡμῖν αὐτὴν.

κατὰ τὴν ἀσθενῆ ἡμῶν κρίσιν· διότι τινὰ μὲν μέρη οὐχ ἱκανῶς διερωτίσεν, ἐν ἄλλοις δὲ ἀπεπλανήθη τοῦ ἀληθοῦς· ὁμολογοῦμεν ὅμως, ὅτι ἐν πάσῃ τῇ ἱστορήσει αὐτοῦ εὐρομεν αὐτὸν ἀμερόληπτον, οὕτε κρείττονας τοὺς Ῥώσους ἐν πᾶσιν, οὕτ' ἐν τῶσι χειρόνας τοὺς πολέμιους τῇ Ῥωσσίᾳ παρέστησεν. Ἔτι δὲ καὶ τὸν μεταφραστὴν αὐτοῦ ἀφορμὴν ἔχουσαν εἰς τινὰ νὰ ψέξωμεν, πρὸ παντὸς δ' ἄλλου μάλιστα εἰς τὰ τυπογραφικὰ παροράματα καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τὰς χρονολογίας, ἀπερ δυστυχῶς παρεσέφρησαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἱκανῶς ἐξεταίνουμεν τὴν παρούσαν μελέτην, ἥτις ὑπὸ τοσαύτας τερπνὰς ἐντυπώσεις ἐγράφη, ἐχέτωσαν ἀμρότεροι ἄφρονες παρ' ἡμῶν ἐφ' οἷς ἡμαρτον, ἵνα μὴ παραπικράνωμεν τοῦ μὲν τὴν μνήμην, τοῦ δὲ τὴν εὐχαρίστησιν ἢν ἕκαστος αἰσθάνεται ἀποθέτων τὸν κάλαμον καὶ διδοὺς τέλος εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἰσως δὲ καὶ ἐπιεικεῖς ἔσμεν φρόνῳ μὴ ἐπέιπῃ ἡμῖν τὰ τοῦ Σωκράτους, ὅτι «χαλεπὸν οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἀμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν.» Ἐπειδὴ δ' ὀφείλομεν χάριτας διὰ τὸ τὰ μάλιστα ἐπιχαρὶ τοῦ δώρου τῆς μεταφράσεως, ἥτις πολὺ τελειότερα ἀπέβη καὶ αὐτῆς τῆς Γαλλικῆς, ἀρ' ἥς ὁ Κ. Κροκιδᾶς μετέφραζεν ὡς ἀδαῆς τῆς Ῥωσσικῆς γλώσσης, ἔνεκα τῆς ἐπιμελείας ἣν κατέβαλεν ὁ ἐπὶ Ἑλληνικῇ, παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέπων σεβασμιώτατος Ἀρχιεπισκοπὴς τῆς ἐν Ἀθῆναις Ῥωσσικῆς Πρεσβείας Κύριος Ἀντωνῖνος, ὁ παρὰ βάλων τὴν μετάφρασιν πρὸς τὸ Ῥωσσικὸν πρῶτον τύπον κατὰ τοὺς ἑνδεκα πρώτους τόμους, τὸν δὲ δωδέκατον, ὅστις ἀμετάφραστος ἔτι ἐστὶν εἰς τὴν Γαλλικὴν, ἐξεργάσθη ὁ τοῦ ἡμετέρου Παναπιστημίου Καθηγητῆς Κύριος Π. Ῥομπότης ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐκπαιδευθεὶς, καταπαύομεν ἐνταῦθα τὸν λόγον εὐχόμενοι τῇ φίλῃ ἡμῶν πατρίδι, τῇ ὑποστάσει ἴσα τῇ Ῥωσσίᾳ δεινὰ, ἴσῃ ἐκείνῃ νὰ λάβῃ τὴν ἰσχύον, μὴ θαμβουμένη ποσῶς ὑπὸ τῆς δόξης τῆς ὁμοδόξου, καὶ ἀναλογιζομένη, ἡ Ἑλλὰς, ὅτι ἴδιον ἔχουσα φῶς δωρηθὲν αὐτῇ παρὰ τοῦ Ἰψίστου, ἐν οὐδενὶ μὴ καταδεχθῇ νὰ γίνῃ δορυφόρος τῆς Ῥωσσίας. Παρὰ τὸν ἱστορὸν τὸ πρῶτον συνηντήθησαν πρὸ δέκα σχεδὸν αἰώνων, τὸν ἱστορὸν ἃς θέσωσιν ὅριον ὀρέγουσαι ἡ μία πρὸς τὴν ἑτέραν τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἐγγράφουσαι ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ἱστορὸς τῶ μὲν δεξιῷ,

« Αἰ δ' εἰς Ἑλλάδος καὶ οὐ Ῥωσσίας χῶραι »

τῷ δ' ἀριστερῷ,

« Αἰ δὲ Ῥωσσίας, οὐκ εἰς Ἑλλάδος χῶραι ».

Ἀθῆναις τῇ 3 Σεπτεμβρίου 1859.

Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τῷ Διευθυντῇ τῆς Πανδώρας (*).

—οοο—

Φίλε Συντάκτα!

Κατεχωρίσθη πρό τινων μηνῶν ἐν Ἀθῆναις, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον εἰς τίνα τῶν ἐφημερίδων, ἄρθρον βιβλιογραφικόν, ἐπιθεωροῦν τὸ σύγγραμμά μου, τὸ ἐπιγραφόμενον ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ. Ὁ λόγιος συγγραφεὺς τοῦ ἁρθρου ἐκείνου, ἀναφέρων τὴν ἐν σελ. 682 περικοπὴν τοῦ βιβλίου μου, εὐλογον κρίνει νὰ διορθώσῃ μίαν λέξιν ἡμαρτημένην, κατ' αὐτόν, τῆς περιόδου, γράφων δυσπρόσιτον ἀντὶ τῆς ἀναγινωσκομένης δυσπρόσιστον.

Ἐσείγητα τότε, μικροῦ λόγου ἀξίαν θεωρήσας τὴν μεταβολὴν τοῦ κειμένου.

Νῦν δὲ πάλιν, ἕτερον ἄρθρον βιβλιογραφικὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματός μου, δημοσιεύομενον ἐν τῷ Αἰῶνι (ἀριθ. 1799 καὶ 1800), μέμνηται τῆς αὐτῆς περικοπῆς, καὶ κρίνει ὡσαύτως τὴν αὐτὴν λέξιν ἡμαρτημένως δυσπρόσιστον γεγραμμένην. Μάλιστα ὁ δεύτερος ἀρθρογράφος, πρὸς κρείττονα τῆς ἀπορίας τοῦ ἐνδείξιν, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐσφαλμένην τοῦ κειμένου μου λέξιν, παρεμβάλλει ἐν παρενθέσει καὶ μετὰ ἐρωτηματικοῦ τὴν ἰδίαν του διόρθωσιν, γράφων (δυσπρόσιτον;).

Τὸ ἐμφαντικὸν τῆς ἐρωτήσεως, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, προκαλεῖ τὴν ἀπάντησιν.

Ἀπαντῶ, λοιπόν, ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς σοφοὺς διδασκάλους μου λέγων, ὅτι εἰ καὶ ἀνάσκητος περὶ τὴν ἑλληνικὴν, εὐρίσκω τὴν παρ' ἐμοῦ μεταχειρισθεῖσαν λέξιν δυσπρόσιστον γράμμασι τρανοῖς τεθησκαυρισμένην εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικά.

Ἡ λέξις αὕτη παράγεται ἐκ τοῦ προσφῆρω, κατὰ διάκρισιν τῆς δυσπρόσιτος, ἥτις προέρχεται ἐκ τοῦ πρόσκειμι. ἔχουσι δ' ἀμφοτέραι τὴν αὐτὴν, ὡς ἐγγιστα, σημασίαν.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ.

(*) ΣΗΜ. ΤΗΣ ΔΙΕΥΘ. Ἐπειδὴ ἀσθενοῦντες δὲν ἀγνοοῦμεν τὴν ἐν τῷ Αἰῶνι κρίσιν, ἀγνοοῦμεν ὑποία ἡ φιλολογικὴ αὐτῆς ἀξία· ἀλλὰ βέβαιον εἶναι, καὶ ἡμᾶς ταυμάσιον, ὅτι βασίς προκείται περὶ συγγράμματων τοσοῦτω ἐμβριθῶν ὥσθ αἱ Βυζαντινὰ Μελέται, ματαιόσχολος φαίνεται ἡ περὶ τὴν λέξιν σπουδὴ, καὶ ἐσφαλμένη ἂν δὲν εἴναι, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ παρατήρησις. Ὁ Κ. Σ. Ζαμπέλιος ἀνορύσσων γὰρ τῶς κεχρησμένῃ τὴν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, καὶ ἀπονέμων οὕτω μεγίστην ὑπηρεσίαν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὑποκίπτει ἰσως ἐνίοτε εἰς λάθῃ ἱστορικὰ τοιαῦτα μόνον, ἐὰν ὑπάρχωσιν, ἃς ἐξελεγχθῶσι προσηκόντως χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας.